19722
4

MEDNYÁNSZKY

80.—

MEDNYÁNSZKY

MEDNYÁNSZKY LÁSZLÓ

ORSZ. SZÉCHÉNYI KÖNYVTÁR

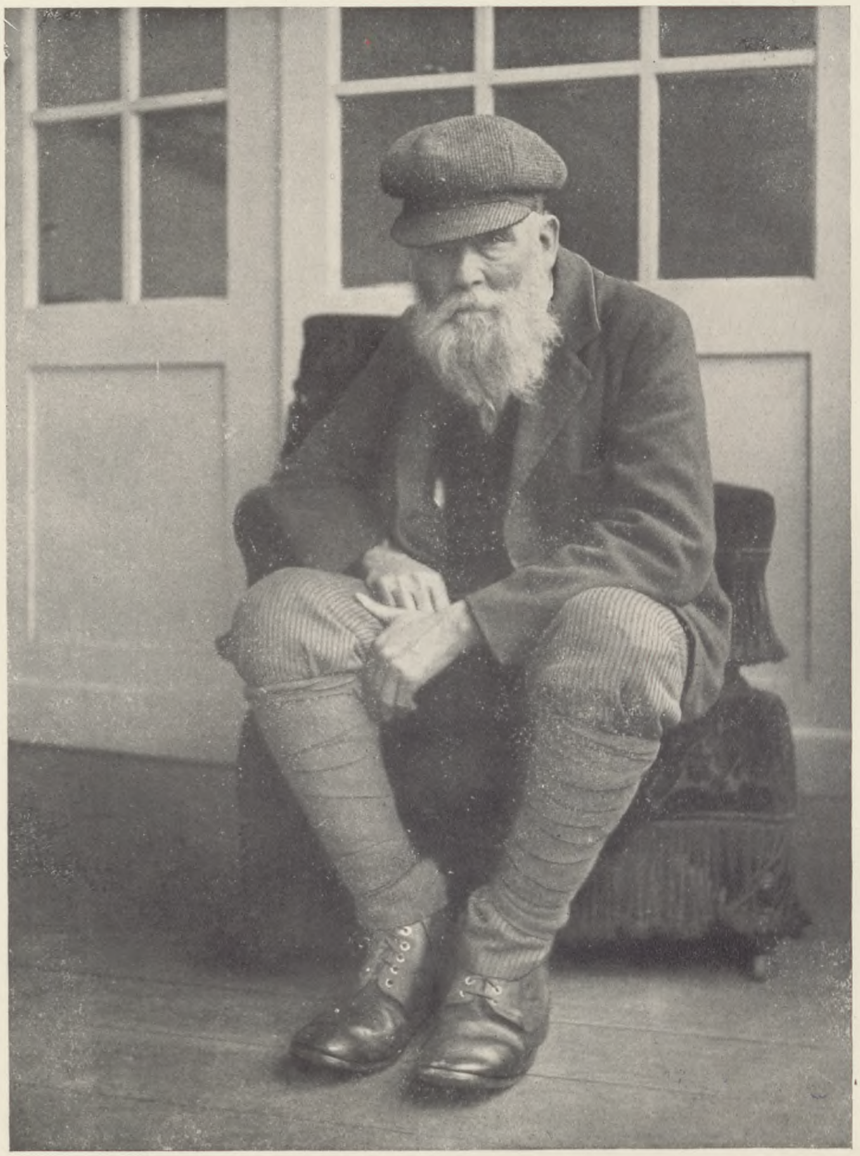

Medwyn Williams

KÁLLAI ERNŐ

MEDNYÁNSZKY LÁSZLÓ

NYOLCVANEGY KÉPPEL

SINGER ÉS WOLFNER
IRODALMI INTÉZET RT. KIADÁSA

A védőborítékot H. László Éva tervezte

Minden jogot fenntartunk, a fordítás és a képek sokszorosításának jogát is
Copyright by Singer és Wolfner Irodalmi Intézet Rt.,
Budapest, 1943

19.722/1
ORSZ. SZÉCHÉNYI-KÖNYVTÁR
B Növedéknapló
1953 év 9384 sz.

Felelős kiadó: Hampó József igazgató.
8740.42. Hungária Nyomda Rt., Budapest.
Felelős: vitéz Bánó Lehel igazgató.

E L Ő S Z Ó

Nagy mestereink sorában különálló jelenség Mednyánszky László báró. Stílusa nem tart rokonságot valamely más művészünk stílusával. Életszemlélete, világnézete épp oly rokontalan. Egészen különleges az élete folyása is, tele lélektani rejtelmekkel. Ez a különállás jellemzi művészetét is, amely sajátszerűen lírai és monumentális. Ezt a művészetet a maga széles skálájában nem ösmeri a közönség. Mednyánszky nem volt szorgalmas kiállító, többnyire csupán tájképei kerültek a nyilvánosság elé, monumentális és megdöbbentő erejű emberképei alig.

Ezt a művészegyéniséget mutatja be Kállai Ernő jelen műve. Nem csodálkozunk azon, hogy csak ily későn került sor erre az irodalmi bemutatóra: a feladat rendkívül bonyolult és a mester jellemének és művészetének elemzése, megértetése módfelett nehéz. Akadály az a külső körülmény is, hogy a mester művei messze vidékeken szóródtak szét és számuk többezer. De mindezeket a nehézségeket sikerült a szerzőnek többévi kitartó munkával legyőznie.

Kállait eddigi irodalmi munkáiból úgy ösmerjük, mint kitűnő érzékű művészeti kritikust, akinek kulturált szemlélete biztosítja művészeti fejtegetéseinek hitelességét. Alig tudnánk olyan valakit említeni, aki a Mednyánszky-problémát ilyen eredményesen tudta volna megoldani. Azért tartjuk örvendetesnek Kállai művének megjelenését, mert végre a nagy mesterhez méltó monográfia hozza közelebb ezt a sok tekintetben félreértett, kitűnő művészt a közönséghez.

Lyka Károly

B E V E Z E T É S

Ez a könyv Mednyánszky László kétezer festményének, tanulmányának és rajzának megtekintése, valamint sokszáz naplójegyzetének és levelének elolvasása alapján íródott. Ennyi előkészület után sem állíthatom, hogy a mester munkásságát teljes egészében ismerem. Külföldön, de Magyarországon is vannak még lappangó művei. Aukciókiállításokon, műkereskedőknél még mindig merülnek fel olyan Mednyánszky-képek, amiket addig nem láttam. Azokat a festményeket sem sikerült mind megnéznem, melyekről tudom, hol vannak. Megtörtént, hogy féltékeny gazdájuk és őrzőjük kereken megtagadta erre az engedélyt, vagy annyi huzavonával késleltette a katalogizálást, hogy végül is letettem a további próbálkozásról.

A Mednyánszky életét és művészetét tárgyaló irodalomból *Malonyay* Dezső könyvét, *Czóbel* Istvánné Mednyánszky Margit bárónő emlékezéseit és *Schanzer* Mária doktori értekezését, valamint *Lázár* Béla: „Egy magyar gyüjtemény", *Genthon* István: „Az új magyar festőművészet története 1800-tól napjainkig" és vitéz *Nagy* Zoltán: „Új magyar művészet" című könyvének vonatkozó fejtegetéseit olvastam. Segítségemre főleg a két első írásmű életrajzi adatai voltak. Tovább nem kutattam a Mednyánszky-irodalom után, amely különben tudtommal amúgy is csak folyóiratokban és hírlapokban szétszórt tanulmányokból és cikkekből áll. Bizonyára nem egy lényegbe vágó méltatás akad közöttük, elsősorban *Lyka* Károly hivatott tollából, aki Mednyánszkyhoz barátilag is közel állott. De a festményekben, naplókban és levelekben, tehát az eredeti forrásokban olyan gazdagon és igézően tárult fel előttem a mester művészi és emberi lénye, hogy nem tudtam, de nem is akartam másra, mint erre az elsődleges képre figyelni.

Huszonhárom esztendő múlt el Mednyánszky László halála óta. Egyike volt a legnagyobb magyar festőknek. Főleg öregkorában, úttörő műveket alkotott. De jelentőségének mindmáig művészeink, gyüjtőink és szak-

tudósaink közül is csak kevesen vannak tudatában. Nyilvános képtárainkban meg éppenséggel teljesen háttérbe szorul. Munkásságáról általában igen felületes, klisészerű képzetek forognak közkézen. Rendszerint csak mint ködös, holdvilágos, esős, zuzmarás táji hangulatok festőjét ismerik. Ezeket a tájképeket a nagyközönség is megkedvelte. Sok olyan polgári családnak van meg a maga Mednyánszky-tájképe, esetleg több változatban is, melynek otthonában egyébként nem igen láttam jelét a műpártolásnak. Viszont kevesen tudják, hogy a mesternek tájképek dolgában is mennyivel szélesebb volt a skálája annál a pár közismert és közkedvelt típusú hangulatnál, melynek képzete olyan szétfejthetetlenül kapcsolódott egybe nevével, mint teszem *Munkácsyéval* a „Siralomház" vagy a „Krisztus Pilátus előtt". Még kevesebben ismerik Mednyánszky alakos képeit. Úgy hiszem, számukra ezeknek a műveknek első, bár csak fényképes másolatok alakjában való megpillantása ugyanolyan izgalmas és nagyszerű „fölfedezés" lesz, mint amilyenben nekem volt részem, amikor néhány év előtt Farkas István gyüjteményében először láttam az „Ágrólszakadtat", a „Töprengőt", az „Éjszakában figyelőt", a „Lincselést", meg a többi alakos képet és a monumentális tanulmányfejek, megrendítő háborús látomások hosszú sorát. Addig is, amíg egy nagy emlékkiállítás nem mutathatja be méltóképpen Mednyánszky összes válogatott műveit, a külföldön levőket is beleértve, ez a könyv kíván világot deríteni a mester méltatlanul homályba került és félreismert alakjára.

Mivel legkevésbbé Mednyánszkynak alakos festményei ismeretesek, a képestáblákon főként ezeknek juttattam helyet, noha jól tudom, hogy a mester élete művében a táj és az ember ábrázatának teljesen egyenrangú szerepe van. Számos remek tájképét ismerem, melynek közléséről magam is csak nehéz szívvel mondtam le. De inkább ezeket tettem félre, más alkalomra, semminthogy egyetlen alakos képét kirekesszem azok közül, amiknek mását ebben a könyvben láthatja az olvasó. Nem egy fontos figurális műnek így is ki kellett maradnia, részben azért, mert a *Bécsett, Nagyőrött* és *Trencsénben* lévő eredetiekről nem sikerült felvételeket szereznem. Ez a bökkenő egyébként jónéhány, szebbnél-szebb tájkép közlésének is útját állta. Talán szerencsémre, mert különben aligha tudtam volna elhatározni, mit soroljak be a fölös számú anyagból és mit halasszak máskorra. Valóban kínos zavara lett volna a gazdagságnak. A vízfestmények, gvasok, pasztellek, kréta-, ceruza- és tollrajzok végeláthatatlan özönéből semmit sem reprodukáltam, nehogy a mégis csak fontosabb olajfestmények elől vonjak el teret.

E megszorítások ellenére is remélem, hogy a könyvbe foglalt nyolcvan fényképes másolat révén elég jól át lehet tekinteni Mednyánszky fejlődését,

ezt a csodálatosan messzire és magasba ívelő pályát, melynek szellemi lendülete és festői merészsége éppen a mester öregkorában, életének hatvanadik esztendejétől kezdve volt a leginkább bámulatraméltó. A képestáblák időrendben követik egymást. Nem lehetetlen, hogy az egyik vagy másik kép téves helyre került. Mednyánszky oly gyakran váltogatta stílusát és tért vissza későbbi korszakaiban is korábban már használt formákhoz, hogy nagyrészt keltezetlen műveinek időrendjében nem lehet mindig minden kétséget kizáróan eligazodni. Néhány festményt tisztán technikai okból, a fekvő, illetőleg álló formátumhoz illő társítás kedvéért kellett fejlődéstörténeti helyétől eltérően valamivel korábbi, vagy későbbi művek közé tennem. Így került pl. az 1901—2-ből való „A Dunajec partján" a kilencvenes évek közepéről való „Zugligeti sziklák" mellé. A szövegbeli méltatás természetesen nem alkalmazkodik ezekhez a véletlen helyezésekhez. Hogy a stílusfejlődést áttekinthetőbbé tegyem, a századfordulótól 1914-ig terjedő szakaszát előbb a tájképeken vezetem végig, majd, megint elülről, az alakos műveken.

A reprodukciókon is látható névjelzések közül sok a hamis, noha a művek valóban a mester kezétől származnak. Ezeket az aláírásokat *Pálmai* József hamisította a képekre, amikor a művész halála után, annak bécsi hagyatékát leltározta. Pálmai, akit a mester 1913-ban vagy 1914-ben fogadott maga mellé, hogy az élet mindennapi, apró-cseprő gyakorlati dolgaiban segítségére legyen, ezekkel a gyakran aránytalanul nagy és bántóan szembeszökő névjelzésekkel akarta a művek eredeti voltát hitelesebbé tenni, holott ellenkezőleg, éppen ezzel az otromba eljárással szíthatott volna zavart, ha a képek sejtelmes, olykor fantasztikus kifejező ereje és mesteri technikája nem tanuskodnék eléggé önmagáért.

Azoknak a gyüjtőknek, akik Mednyánszky-képeik beható megtekintésére és reprodukálására felhatalmaztak, ezúton mondok köszönetet. Nagy hálával tartozom a művész unokahúgának, *Czóbel* Margitnak, az ősi nagyőri kastély úrnőjének, aki szíves vendéglátásával lehetővé tette, hogy a kastélyban őrzött 521 Mednyánszky-képet és rajzot és a mester hagyatékából való leveleket gondosan végigtanulmányozzam és katalogizáljam. Hasonlóképpen hálás lekötelezettje vagyok özv. *Sirchich* Béláné kegyelmes asszonynak. Neki és időközben elhúnyt férjének, Sirchich Béla altábornagynak köszönhetem, hogy a birtokában levő 65 Mednyánszky-noteszt az abban foglalt naplójegyzetekkel és a mester nagyszámú levelét feldolgozhattam. A könyvben idézett naplójegyzetek egy része nem ebből az anyagból, hanem a Szépművészeti Múzeum tulajdonában levő noteszekből való. Ezeket *Rózsaffy* Dezső dolgozta fel.

Erre az anyagra és a kutatásomat alátámasztó több más fontos adatra *Lyka* Károly figyelmeztetett. Abból a régi nagyrabecsülésből és tiszteletből folyólag, melyet iránta érzek, különösen mély örömömre szolgál, hogy szíves útmutatásáért ehelyütt is hálás köszönetemet nyílváníthatom. Nem szabad elhallgatnom azt a mélyreható szellemi segítséget, mellyel *Farkas* István, a mesternek hosszú ideig tanítványa, járult hozzá Mednyánszky emberi és művészi lényéről való képzeteim kialakulásához és tisztulásához. Az ő serkentő és felvilágosító közreműködésének igen jelentős része van abban, hogy ez a könyv létrejött.

Budapest, 1942. december havában. *KÁLLAI ERNŐ*

AZ EMBER

Malonyay Dezső 1905-ben megjelent monografiája* behatóan ismerteti a Mednyánszkyak származását. A család a 13. században Lengyelországból került a felvidékre. Első magyar birtokát, a Trencsén-megyei Mednét, II. Endre királytól kapta. A birtokkal járt a Mednei név, mely utóbb Mednyánszkyvá alakult át. Az egyik Mednyánszky 1500 táján Erdélybe származott, ahol utódai a fejedelmi udvarban az „aranyosmedgyesi" előnevet kapták. Ennek az ágnak egyik leszármazóját, aranyosmedgyesi Mednyánszky Antalt Mária Terézia bárói rangra emelte és összeházasította Révay Rózsi bárónővel, akinek a híres és hírhedt oligarcha Stibor vajda volt az őse. Ez a házasság juttatta a Mednyánszkyakat a beckói vár és kastély birtokába és vérszerinti rokonságba a lendvai Bánffyak, Rozgonyiak, Kanizsayak, Nádasdyak nemzetségével. A Mednyánszkyak sorában eddig csupa katona és politikus akadt. De Mednyánszky Antal báró egyik unokájával, Lajossal a tudományos hajlam is felüti fejét a családban. Mednyánszky Lajos mint történetíró vált ismertté, többek között a „Vágvölgyi várak regéi" című művével.

Öccse, Mednyánszky József báró a napoleoni hadjáratok révén Franciaországba került és onnan hozott feleséget. Ebből a házasságból három fiú született. A legidősebb, László, gárdatiszt volt Bécsben, a középső fiú, Eduárd, jogi pályára készült, a legifjabb, Cézár, papnak ment. Apjukkal együtt mind a hárman részt vettek a szabadságharcban. A legidősebbet Haynau felakasztatta, a legfiatalabbik a halálos ítélet elől külföldre menekült és ott halt meg száműzetésben. A középső fiúnak, Eduárdnak nem lett bántódása. Hagyták, hogy visszavonuljon beckói birtokára. Mednyánszky Eduárd báró 1850-ben szirmai és szirma-besnyői Szirmay Mária Annát vette el feleségül.

---

* Malonyay Dezső: Mednyánszky. Budapest 1905, Lampel R. könyvkereskedése (Wodianer F. és fiai) r. t. kiadása.

A Szirmay-család története is a messzi középkorból ered, a Rák nemzetségből, melynek harmincegy vitéze esett el a mohi pusztán, a tatárokkal vívott csatában. A nemzetség később, a 18. században sűrűn házasodott össze a grádeci Horváth-Stanchich családdal. Ennek egyik őse, grádeci Horváth-Stanchich Márk, Zrinyi Miklósnak jóbarátja és őt megelőzően Szigetvár kapitánya volt. Hadi tetteiért 1540-ben többek között Nagyőrt kapta I. Ferdinándtól jutalmul. Fia Gergely, tudós ember volt, német egyetemeket járt, áttért protestánsnak és hazajőve, Nagyőrön egy, a maga korában híres iskolát alapított. Később mint Thököly híve harcolt a császáriak ellen a szabadságért. Az utolsó, fiúsított Horváth-Stanchich leánnyal, Annával 1700 végén Szirmay András kötött házasságot. Így szállt Nagyőr birtoka a Szirmayakra, akiknek sorában a tudományok szeretete és buzgó művelése családi örökség volt. Szirmay András fia Boldizsár, különösen a keleti nyelvek és kultúrák iránt érdeklődött. Megtanult törökül, szerbül, arabul, bebarangolta Magyarországot és a Balkánt, rengeteget olvasott, szerette a filozófiát és gondolatait görög betűkkel írt naplójegyzetekben vetette papírra. Az ő leányát vette el Mednyánszky Eduárd feleségül és ebből a házasságból született 1852 április 23-án Beckón, Mednyánszky László báró.

A Mednyánszky és Szirmay családok történetében nemcsak a múlt szétágazó, messzi távlata ragad meg bennünket, hanem az a sok magasrendű erkölcsi és szellemi érték is, amellyel az ősök kitettek magukért: akár mint vitéz fegyverforgatók vagy áldozatos szabadsághősök, akár mint kutató és gondolkodó elméjű tudósok, bölcselkedők. Az a vér, amelyből Mednyánszky László sarjadt, nagy történeti és kulturális hagyományok emlékét — és fáradságát hordozta magában. A főúri örökség Lászlóban, a Mednyánszkyak aranyosmedgyesi ágának utolsó, magtalannak maradt férfisarjában végső átszellemülését és leáldozását érte.

Mednyánszky László koraszülött, héthónapos gyermek volt. Gyenge testalkatára és egészségi állapotára való tekintettel fokozott gonddal nevelték és minden megerőltető játéktól, foglalkozástól távol tartották. Ugyanezért iskolai oktatás alá is csak kilencéves korában, otthon fogták, noha a fiú értelme és általános műveltsége korát meghaladóan fejlett volt. Akaratlanul is sokat tanult szüleitől, akik esténként történeti és természettudományi vagy szépirodalmi olvasmányaikról beszélgettek. A fogékony eszű gyermek figyelmesen

hallgatta őket, de igazi elemét mégis inkább a mesék, a regényes és tündéri történetek világában érezte.

Ez a világ nemcsak a másoktól hallott mesékben és mondákban tárult fel előtte, hanem a környező valóságban is. Beckón és Nagyőrött, az ódon kastélyokban, a boltíves termek és folyosók, a sötét pincék és zugok hallgatag mélyében holt századok lelke jár. Az érzékeny képzelet lépten-nyomon az elmúlás, az enyészet kísértetes jelenvalóságára döbben. A látható és tapintható dolgok világa halvány révületté fakul, olyan mérhetetlen súllyal, olyan igéző és ernyesztő hatalommal magasodik a múlt víziója a jelen érzéklete fölé. Nagyőr tőszomszédságában ezen felül ott vannak a Magas Tátra égbe meredő sziklaormai és roppant fenyvesei: félelmetes hirdetői a természet és az örökkévalóság emberfölötti misztériumának.

A gyermeki lélek ezt a rejtelmes arcú valóságot befuttatta a képzelet bűbájos repkényével, csodálatos alakokkal és kalandokkal. László naphosszat elmerült ebben a magaköltötte mesevilágban. Szemlélődésre és merengésre hajló lelkét korán befonta a magány, a csönd, a melankólia édes mákonya. Egyetlen társa ebben az elrejtő és elvarázsló félrevonultságban kis húga, Margit volt. Mednyánszky Margit bárónő (férje nevén Czóbel Istvánné) a művészről írt életrajzában igen kedves dolgokat mond el ezekről a közös gyermekkori emlékekről.

„Szüleink egy csónakot csináltattak neki a Poprádra, mely a nagyőri kert alatt folyik; egész napokat töltöttünk a vizen, valahol a part melletti fák alatt lestük a szitakötők játékát a magas füvek fölött . . .“

„Egy karácsony este a karácsonyfát vártuk. Szorosan, boldogan ültünk egymás mellett mama kicsi szalónjában. Sötét volt, a nagy üveges balkónajtón besütött a teli hold a fehér krizantémumokra; odakint a megvilágított havas táj látszott a befagyott Popráddal. László úgy elmerült a csendes fehér képben, hogy midőn kitárultak az ajtók és beözönlött a szobák végéről a ragyogó sárga fény, alig bírta magát felrázni, hogy berohanjon az égő karácsonyfához . . .“

Tehetsége igen korán mutatkozott. Még nem beszélt rendesen, amikor rajzban már egészen jól ki tudta magát fejezni. Édesanyja, aki mint finom érzékű műkedvelő maga is festegetett, arra késztette a serdülő fiút, hogy természet után rajzoljon. Ezeket a rajzokat megmutatták Thomas *Ender* bécsi tájképfestőnek, aki 1863—64 folyamán, egy felvidéki tanulmányútja alkalmából huzamosabban tartózkodott Nagyőrött. Ender a határozott tehetségre valló próbálkozások láttán, Lászlót rajzra kezdte tanítani. Jobbára Bécsből hozatott gipszmintákat rajzoltatott vele. A fiú szorgalmasan, mes-

tere legnagyobb megelégedésére másolgatta ezeket a mintákat, de hajlama továbbra is inkább a környező valóság felé húzta. A nagyőri kastélyban és parkban, a közeli erdőkben, a faluban és a hegyek között bőven akadt kedvenc motívumaira: tájra, emberre, állatra. Megfigyeléseit ceruzával és vízfestékkel vetette papírra.

Csak tizennégy éves korában, 1866-ban fogott hozzá középiskolai tanulmányaihoz. Otthon, házi tanítók segítségével, mint a késmárki gimnázium magántanulója készült a vizsgákra. Ezek a tanulmányok most már jobban lekötötték, de mégsem annyira, hogy egyre erősebben nyilvánuló szenvedélyének, a csatangolásnak ne élhetett volna. Szabad idejében olykor egész napra elkalandozott a falu határában. Nemcsak a táj vonzotta, hanem a nép is. Megbarátkozott a parasztokkal és a pásztorokkal, az erdőben a szénégetőkkel. A túlfinomult idegzetű főúri sarjadék ábrándos rokonszenvvel bámulta az esőben, szélben, izzó napsütésben és téli fagyban edződött embereket. Eleinte csak pompás testi erejükben gyönyörködött, de lassanként, ahogy jobban megismerkedett velük, feltárult előtte a nép lelki világa is: a gondolatok és érzések egyszerű, ősi rendje, a röghöz kötött valószemlélet és az istenfélő hit szilárd egysége.

Ezek az egyre nagyobb távolságra, egyre szélesebb körre irányuló csatangolások a gyermekévek tündérkertjének igen egészséges, testet és lelket egyaránt edző tágulását és színváltozását hozták magukkal. Mednyánszky László a maga gyönge testalkatával és úgyszólván médiumos lelki érzékenységével, a művelt szülői nevelés védő szárnyai alatt és a főúri osztályhelyzet szigetelő légkörébe csomagolva, idővel csenevész üvegházi embernövénnyé válhatott volna. Szerencse, hogy a fiúban, talán anyai nagyapjától, Szirmay Boldizsártól örökölt adományként, a szemlélődésre és merengésre hajló passzivitást egyensúlyozva, a csavargás nyughatatlan ösztöne is feltört. Ez az ösztön késztette a serdülő Lászlót arra, hogy a főúri származásával járó rang és „élettér" védett határán túllépve, merész fölfedező módjára, magányosan neki vágjon a kastély és a birtok körül elterülő hegyvidéki tájnak és a benne meghúzódó népi világnak. Ezek a kamaszkori csatangolások a fogékony lelkű fiúra nézve olyan döntő tapasztalatokkal jártak, aminőkben aligha lehetett volna része, ha csupán a szülők és tanárok

kalauzolására bízza magát. Igen értelmes, bölcs nevelésre vall, hogy László egyre gyakoribb és huzamosabb kirándulásainak otthon nem vetettek gátat.

A fiatal Mednyánszky népi vonzalma először abban a bizalmas jóbarátságban nyilvánult, mely a tizennégy éves fiút egy János nevű uradalmi kiskocsishoz fűzte. Mednyánszky meglett férfikorában költői szépségű naplójegyzetekben emlékezett meg erről a barátságról. Amikor csak tehette, istállóban, szérűs kertben, a Poprád partján, vagy vasárnaponként a kiskocsis szülőházában órákat töltött együtt a szlovák parasztfiúval. Akárhányszor sötét téli hajnalokon is fölkelt, csak azért, hogy Jánosnak az uradalmi gazdaság körül való foglalatoskodását, sokszor bizony keservesen nehéz munkáját megfigyelje. Amikor a kiskocsis egyszer komolyan megbetegedett, ő ápolta és egész idejét az istállóban, a beteg ágya mellett töltötte.

Ez a személyes természetű érdeklődés a visszaemlékező naplójegyzetek tanúsága szerint, egyrészt öntudatlanul is rendkívül finom, a leendő művész útjának elébe világító, festői megfigyelésekre nyujtott alkalmat, másrészt pedig arra is jó volt, hogy a báró úrfi szociális látókörét tágítsa. László érdeklődni kezdett az uradalmi cselédség, azon túl a falubeli parasztság és a környékbeli nép sorsa iránt. Ezek a lépések egész későbbi, emberi és művészi fejlődésére kisugárzó hatással voltak.

Az előkelő védettségben, kultúrában nevelkedő, az ősi kastély és park bűbájos hangulatában elmerülő, finomlelkű László megdöbbentő realisztikus tapasztalatokra tett szert. A maga szemével látta, hogy a főúri világot, melynek szülötte és részese volt, milyen roppant űr választja el a néptől. Ő maga fényben és magasban élhet, kirívó ellentétben azzal a szánalmas sorral, amelyben az uradalmi és falusi szegénység tengette életét. Pedig őt, az elkényeztetett báró úrfit ehhez a néphez hovatovább a rokonszenv és a barátság egyre mélyebb szála fűzte. Hiszen bebizonyult előtte, hogy ezek a béresek, napszámosok, apró telkes gazdák, erdőkerülők, favágók igen derék emberek. És mennyi érdekes, különös figura, mennyi földdel, növénnyel, állattal, csillagos éggel egybehangzó bölcseség akad közöttük. Mennyi bizalomraméltó jellem, mennyi szép, egészséges erő és okosság — a nincstelenség igájába törve.

László, noha korához képest szokatlanul mélyen gondolkodott, aligha forgatott fejében tudományos társadalomkritikai könyvekből merített, szocialista programokat, bár húga az említett életrajzban rosszalólag megjegyzi, hogy „ifjúságában, sajnos, felszedett holmi radikális elveket, az egyik fiatalabb nevelőtől.“ Egyszerűen az történt, hogy a fiú jó szíve, veleszületett, érzékeny embersége nem bírta elviselni a népi nyomor és szenve-

dés látványát, melybe csatangolásai során minduntalan beleütközött. Szociális tapasztalataiból következtette, hogy a néppel annak az úri világnak a részéről, melynek ő is tagja volt, valami csúnya, eredendő igazságtalanság történt. Tehát úgy érezte, hogy személy szerint is jóvátétellel adósa azoknak a néphez tartozó szegény embereknek, akiket megismert és megbecsült. Ez a szociális felelősségtudat már fiatal korában annyira gyökeret vert benne, hogy egész életén végigkísérte és később társadalmi reformok tervelésével is foglalkoztatta. De a népi nyomorral és következményeivel: a tudatlansággal és betegséggel való ifjúkori találkozása főként arra késztette őt egyszersmindenkorra, hogy — tőle telhetően — enyhítsen az elébe kerülő szenvedésen és ne éreztesse a szegényekkel méltatlan lefokozottságukat, alárendeltségüket. Ezért teremtett Mednyánszky már nagyőri fiúkorában olyan viszonyt maga meg az egyszerű paraszti emberek között, melybe a társadalmi rangkülönbségnek halvány árnyéka sem vegyült. Nem tartotta őket abban a tisztes távolban magától, amelyre, mint főúri sarjadéknak, a néppel való érintkezésben feudális gondolkodás szerint, ügyelnie kellett volna.

A nagyőri népi tapasztalatok már a serdülő Mednyánszkyban nagyot lazítottak az osztálytudat eresztékein, amelyek ezt a mély és tiszta emberségű lelket különben sem tartották erősen fogva. Voltakép még a humánum fogalma is szűk és felületes ahhoz a transzcendentális ihletettségű érzékhez mérten, mely már a kis Mednyánszkyban felrévült, hogy később egész életének és művészetének fénylően utat mutasson, megvilágítván előtte a nagy világmisztériumot: minden teremtménynek eredendő együvétartozását és egyenrangúságát.

„Az állatokat roppant szerette. Emlékszem, hogy lestünk napokig egy viperát, tejet hozott neki, gyönyörködött mozgásában. Reggelenként a csapdában fogott egereket átvitte csónakján a Poprád túlsó partjára az erdő alá és ott eleresztette őket. Minden állat vonzódott hozzá.“*

Hasonlóra még gyermekkorában is csak igen kevés ember képes, amikor pedig a lélek inkább hallgat paradicsomi sugallatokra. De Mednyánszky ezt az elfogulatlan teremtményi érzéket, mely már nagyőri fiúkorában megnyilvánult, egész életére megőrizte, sőt, érett ésszel a vallásos és filozófiai tudatosság világába emelte.

---

* Czóbel Margit id. emlékezései.

Tizenhat vagy tizenhét éves volt, amikor művészi hajlamát a családi körben újabb ösztönzés érte. Húga új nevelőnőt kapott, aki azelőtt két évet töltött a düsseldorfi akadémián mint festőnövendék. „László ezzel a kisasszonnyal nagyon összebarátkozott" — írja Czóbel Istvánné. Érdeklődve hallgatta, amikor a nevelőnő a düsseldorfi akadémiáról, az ottani neves művészekről és az akkoriban feltűnt újabb festői irányokról beszélt neki. A lengyel származású kisasszony személyesen ismerte *Matejkót* is. Amit erről a színes, romantikus lendületű festőről mondott, az a fiatal Mednyánszky eleven képzeletében erős nyomot hagyhatott. Matejkó mindenesetre egyike volt azoknak a művészeknek, akik Mednyánszkyt jóval később, érett festő korában is igen érdekelték.

A gimnáziumi érettségire készülő László testileg jól fejlett, erős, szívós ifjú volt, de idegzete annál gyöngébbnek és esendőbbnek bizonyult. Olyannyira, hogy a fiatal Mednyánszky már tizennyolc éves korában végigszenvedett egy komoly idegbeli válságot, aminek következtében képtelen volt elébe állni az érettségi vizsgának. Ez az ideges letörés Mednyánszky életének egyre visszatérő, örökös nyavalyája, amelytől csak tökéletes pihenés révén tudott időnként megszabadulni. Annak a rendkívüli lelki érzékenységnek volt szükséges velejárója, amely a festő képzeletét az érzéklet határán túlmerészkedő sejtelmekre és látomásokra szította. A mélység átszellemülten felsugárzó titkainak egy testi és lelki gyötrelemmel, vívódással roskadásig megrakott élet volt az ára.

Mivel azidőben Mednyánszky édesanyja is sokat betegeskedett, 1870 őszén az egész család orvosi tanácsra Svájcba utazott, hogy néhány évet enyhébb, déliesebb tájakon töltsön. László a zürichi politechnikumban akarta tanulmányait folytatni. Ezt a szándékot valószínűleg az apai befolyás keltette benne. Mednyánszky Eduárd báró kedvtelésből erősen érdeklődött a mérnöki és természettudományok iránt és fiát is ebben a szellemben nevelte. Hogy Lászlót művészkorában nemcsak a mélyvilági révületek vonzották, hanem fizikai jelenségek pontos, elemző megfigyelése és technikai problémák iránt is volt érzéke, azt számos, szakbavágó ábrákkal ellátott naplójegyzete bizonyítja. Nem szólva arról, hogy hiszen egész művészete is a természettel való szoros együttélésen alapult.

A zürichi politechnikum felvételi vizsgája nem sikerült. Erre Lászlót szülei Solothurnba küldték, hogy magánúton, tanár segítségével készüljön az újabb felvételi vizsgára. Ezeket a tanulmányokat 1871 februárjában súlyos betegség: heveny izületi csúz szakítja félbe. Megint olyan nyavalya, amelylyel Mednyánszkynak élete további során is sokat kellett vesződnie. Solo-

thurnban, majd Badenben kezelték. Fölgyógyulása után, 1871 őszén beiratkozott a zürichi politechnikum előkészítő osztályába. De mérnöki tanulmányait már csak fél szívvel folytatta. Igazi kedve nem ezekben, hanem abban a sok akvarellben telt, amit szabad idejében festett a Zürichi-tóról és a környező tájról. Ennek a kedvtelésnek élt a következő évben itthon is, ahová azért kellett visszatérnie, hogy katonaköteles korba jutván, az érettségi vizsgával jogot szerezzen az egyévi önkéntességre. László festői készsége kivált 1872 őszén a horvátországi Banski Dvorban fejlődött meglepő módon, ahol szüleivel és húgával Erdődy János grófnál volt vendégségben. A grófi kastély körüli gyönyörű tölgyerdőkben egyre-másra festette az immár pompás mesterségbeli tudással készült, friss, bőszínű akvarelleket. A festői hivatottságnak ennyire meggyőző jele a szülőkkel is megérttette, hogy a fiú nem mérnöknek, hanem művésznek született. Október elején még egy mindössze pár napos katonai közjátékon kellett Bécsben átesnie, de miután onnan mint testileg alkalmatlan kiszabadult, 1872 november elsején Münchenben beiratkozott a festészeti akadémiába.

A Cornelius-utód *Strehubernek* lett tanítványa, aki az antik osztály szobrait rajzoltatta vele, a száraz, merev, iskolás kánon szerint. A fiatal magyar festő nem birta soká ezeket a sivár formalisztikus gyakorlatokat és már a következő évben átment *Seitz* tanár festőiskolájába. Sok köszönet ebben sem volt. Mednyánszky évek mulva is panaszolta, hogy milyen nehezen szabadult meg attól az aprólékos ábrázolásmódtól, amelyre Münchenben tanították. Ebből a szempontból valóságos jótéteménye volt a sorsnak, hogy a festőiskolát évközben kolerajárvány miatt be kellett zárni. Mednyánszkyt ez a kényszerítő körülmény űzte el Münchenből. Szüleihez utazott Olaszországba, a Genua melletti Peglibe, majd velük egy alpesi üdülőhelyre. Húga írja az emlékezésekben, hogy László a müncheni tanulmányok meddőségét érezve, leverten és elégedetlenül érkezett Peglibe, ahol azonban az új környezet természeti szépségei láttán csakhamar felfrissült. Pegliben érdekes ismeretsége akadt egy lengyel festő személyében, aki már éveket töltött Párisban és annyi szépet beszélt a francia főváros művészeti életéről, hogy a családi tanács elhatározta: Lászlónak is Párisban kell tovább tanulnia.

A fiatal Mednyánszky 1873 szeptemberében ment Párisba. Első mestere az *École des Beaux-Arts*-ban egy történelmi zsánerfestő, Isidore *Pils* volt,

kiről *Schanzer* Máriának Mednyánszkyt tárgyaló doktori értekezésében* a következőket olvashatjuk: „Öt évet töltött Rómában s résztvett a krimi háborúban. Művészetileg a realisztikus irány híve volt. Katonaképeiben, melyekben a *háború nyomorúságát és szenvedéseit festette, erős szociális irány érződött.*"

A dőlt betűs szavakat magam húztam alá. Nem azért, mintha Mednyánszky majdani, ugyancsak nyomorúságot és szenvedést ábrázoló és szintúgy erősen szociális érzületre valló, háborús képeiben bármi nyomát lehetne is látni egy Pilstől eredő hatásnak. Isidore Pils akadémikus modelltanulmányokból egyberakott, katonai témájú kompozícióit egész világ választja el Mednyánszky széles festői lendülettel fogant, kísértetes háborús látomásaitól. De valószínű, hogy a fiatal festő nem volt közönyös Pils képeinek célzata iránt. Mednyánszky festői temperamentuma és képzelete kezdettől fogva mindvégig az egész fejlődésen, a legellentétesebb végletek között csapong. Ennek a dialektikus festői pályának egyik minduntalan visszatérő, tematikus és hangulati eleme, hogy úgy mondjam: vezérmotívuma a szenvedések sujtotta emberi sors. Mednyánszkyt ez a vezérmotívum már nagyőri fiúkorában, a paraszti nyomor láttán, szíven ütötte. Az akadémikus müncheni és párisi modelltanulmányok parlagon hagyták képzeletét, de Pils háborús képeinek realisztikuma és drámaisága aligha maradt visszhang nélkül a fiatal festőben.

Ennek a föltevésnek nem mond ellent, hogy Mednyánszky Pils halála (1875) után csakhamar teljesen szakított a mesterétől tanult modorral és a Montmartre-on bérelt műtermében a barbizoni festőkhöz igazodva próbált tovább jutni. Így talált vissza nagyőri barangolásainak és ösztönszerű rajzos próbálkozásainak világába, a természethez. Ezt a közvetlenebb festői szemléletre való újraébredést bizonyára az is elősegítette, hogy Mednyánszky 1875 nyarán párisi tartózkodását félbeszakítva, Beckóra utazott, nagyanyjához. Ez a közbeiktatott beckói nyár újból megéreztette vele, hogy ő mint ember és mint festő, voltakép csak az erdők és hegyek között és a társadalom mélyében, a nép körében van igazán odahaza. Amikor aztán ősszel megint Párisba került, szemében és lelkében az új otthoni tapasztalatokkal gazdagodva, végkép megérett arra, hogy elmerüljön a barbizoni mesterek műveiben, majd magában az erdős barbizoni tájban is.

---

* Schanzer Mária: Mednyánszky. A budapesti kir. magy. Pázmány Péter Tudományegyetem Keresztényrégészeti és Művészeti Intézetében készült doktori értekezés. 11 képpel. Királyi Magyar Egyetemi Nyomda. Budapest, 1935.

Mednyánszky Eduárd báró 1875—76 telére egy műtermes lakást bérelt fia számára, hogy annak Beckóról visszatérvén, semmiben hiánya ne legyen. „A lakbért előre kifizette tavaszig. Kályhát rakatott, kőszénről, lámpáról stb. minden kényelemről gondoskodott, minden képzelhetővel jól ellátta. A lakás címét megírta Lászlónak és számára egy bankban nagyobb összeget deponált, hogy a telet gondtalanul tölthesse. Ezután siettünk a Riviérára. László egyre késett. Mikor végtére megérkezett Párisba, a lakásában egy fiatal festő barátját találta, aki ott már egy nagy képbe kezdett. És élvezte a Lászlónak szánt kényelmet. László őt bennhagyta, pénzét pedig a bankból kivette és egy másik barátjának adta oda. Írni restellt édesatyjának, aki oly szerető gonddal készítette elő fia telelését. És így pár arannyal a zsebében, ment neki a hideg, nedves párisi télnek. Egy raktárszerű, üvegtetős alkotmányt bérelt ki egy hátsó udvarban. Ezt fűteni nem lehetett, nem is volt miből, a víz befolyt, végig a falakon. Itt festett, itt lakott, a földön hálva, fázva. A rongyszedőkkel a szegények konyhájára járt enni."*

Ebben a párisi epizódban a huszonnégy éves Mednyánszky mint emberileg már teljesen kialakult egyéniség, jellemének azzal a sajátos színezetével és életmódjának azzal a szokatlan stílusával áll előttünk, amely egész életére hozzánőtt és mindenütt, amerre megfordult, a rejtélyes különc hírébe hozta. Lehet, hogy ezúttal még inkább csak ösztönösen cselekedett, anélkül, hogy az indítékokról tudatosan megfogalmazott filozófiai és etikai elvek alakjában számot adott volna magának. Egy ilyen tudatos életprogram írott nyomára mindenesetre csak jóval később, a kilencvenes évek naplójegyzetei között akadunk, de ezek a jórészt teozófikus és buddhisztikus tanulmányokon alapuló elmélkedések pontról-pontra fedik és megvilágítják a majdnem húsz évvel korábbi párisi gyakorlatot. Az anyagi birtoklás ösztönének nyilván már a fiatal festő is teljesen híján volt, aminthogy általában nem igen törődött azokkal a reális javakkal, amelyekre az emberek a maguk evilági, szorosabban: társadalmi életüket és érvényesülésüket építeni szokták. A „rang és mód" birtokában és stílusában való életet már a főúri hagyományokból kiábrándult, fiatal bárósarjadék is lelki tehernek érezte, melyet készségesen levetett magáról, kivált ha olyanokkal került szembe, akik nálánál alacsonyabb társadalmi sorból valók és ínségesek voltak. Hogy könnyítsen magán, két kézzel osztogatta, amije csak volt, még ha ezért nélkülöznie kellett is. Nem apja előtt, hanem önmaga előtt restellte volna, ha műterméről és pénzéről szegény barátai javára lemondván, újabb szülei

* Lásd Czóbel Margit id. művét.

támogatásért írt volna. Hiszen akkor ő is csak a fölöslegből juttatott alamizsna értelmében „jótékonykodott" volna, holott ő gyökeresebb megoldásra, valóságos szociális vezeklésre, a szegényekkel közös sorsra vágyott. Ezért vállalta inkább a fűtetlen fabódét és a népkonyhában való étkezést. A ridegségig igénytelen életmódra fogta magát és ennek megfelelően ruházkodott. Így akart mentől tökéletesebben hozzá hasonulni azokhoz, a milliós világváros alján kallódó nyomorultakhoz, akikhez egyébként nemcsak a szíve, hanem mindenfajta mélyvilági jelenség iránt fogékony, tisztán szemléleti érdeklődése is vonzotta.

Mednyánszky mindig emberi önvallomásként festette képeit, bármi lett légyen is a motívum vagy téma, amelyben ez az önvallomás alakot öltött. Az egykorú művek tanusítják, hogy az 1875—76 telén Párisban vállalt önkéntes társadalmi lemerülésre egy szívet mardosó, sötét, riadt melankólia árnyai borulnak. Ez a melankólia Mednyánszky bonyolult lényének egyik alapeleme. Koronként annyira erőt vett rajta, hogy a végső, elszigetelt magányba taszította, emberkerülővé tette. Ez az érzelmi nehézkedés húzta Mednyánszkyt emberileg és művészileg a mélybe. Ez szolgáltatta ki őt olyan jelenségek különös, szorongó igézetének, amelyekben a földi élet nyomorúsága, elmúlásra és enyészetre ítélt, esendő árnyékvilága nyílvánul. Lelkéből a „fény városának" csillogása sem űzte el a nyomasztó árnyakat.

Mednyánszky még csak huszonnégy éves, de már bőven érik olyan tapasztalatok, amelyek mélabúra hajló lelkében borús nyomot hagynak. Az osztályától lelkileg elpártolt fiatal báró idegennek érezte magát a társadalomban. A főúri hagyományok kötelmeitől megcsömörlött, viszont más rendezett osztálykeretbe, a polgárság vagy a szervezett munkásság körébe sem tudott, de nem is akart beleilleszkedni, mert ott a megúnt és megvetett konvenciók helyett megint csak konvenciókat kellett volna magára öltenie. Individualista létére sohasem közületekkel, hanem mindig csak egyes emberekkel érezte magát összhangban, még ha a szociális és hazafias felelősség tudata időnként arra bírta is, hogy reformterveket forgasson fejében. Ezt kötelességének vélte, de szíve szerint minden kollektívumtól idegenkedett. A föld népét, mint az ősi nyugalom és egyszerűség eszményét, ábrándos fényben látta ugyan, kivált idősebb korában, amikor a sok hányódástól meggyötört lelke szilárd gyökerekbe szeretett volna kapaszkodni. Ám akkor sem annyira a falu egyhelyben élő, zárt közössége, mint inkább a paraszti fuvarosok és a pásztorok, halászok, szénégetők világa felé vonzódott. Tehát olyan emberek felé, akik körül az országutak, vizek vagy a puszták és őserdők „határtalan horizontjai" nyíltak.

A „határtalan horizontokat“ mint Mednyánszky csavargó természetére rendkívül jellemző kifejezést, a művész egyik naplójegyzetéből idézem. Mert ez a társadalmi horgonyától, azaz osztályától elszabadult főúri sarjadék valóban csavargó módjára járta a humánum osztályközi térségeit, a bohémek, cigányok és ágrólszakadt nyomorultak, a „lumpenproletárok“ embervadonát. Hajléktalan lelke ebben a minden szilárd és rendezett társadalmi életformán kívül sodródó, szerencsétlen embertörmelékben akadt leginkább a maga titkos rokonaira. Szívében ennek a szomorú seregnek melankólikus visszfénye támadt, amely még jobban elmélyítette, úgyszólván igazolta benne a borús látomást: „Bujdosunk a földi téreken“.

Mednyánszkyval az történt, ami így vagy úgy, de minden osztályából kiszakadt individualistának a sorsa. Az ilyen lelki menekülést mindig a társadalmi kötetlenség anarchikus távlata vagy illuziója irányítja az osztályközi existenciák, a félvilági vagy alvilági figurák, vagy az exótikum messzi, idegen tájai felé.

A párisi tél gyötrelmeit 1876 nyarán otthon, Nagyőrön heveri ki Mednyánszky. Ősszel a zemplénl Krajnyában egy erdőkerülőnél tanyázik és a bükkerdőket festi. Télen megint Párisban látjuk, ezúttal valamivel kellemesebb körülmények között. Szerencsésen dolgozott, egy képét 1877-ben ki is állíthatta a Szalonban és a képnek vevője is akadt. A tavaszt Barbizonban tölti, de azután hosszú időre megválik Franciaországtól és hazamegy.

Mednyánszky Eduárd báró, aki eddig is mindent megtett, hogy fia zavartalanul élhessen a művészetnek és a maga nyughatatlan természetének, László számára Nagyőrön, kissé távolabb a kastélytól, külön műtermet építtetett. A fiatal festő ebben a műteremben teljesen kedve szerint dolgozhatott. Beletemetkezett a munkába, hozzátartozói néha napokig nem látták, még az ételt is odahozatta magának. Temérdek aktot rajzolt és festett. Modelljei jobbára cigánylegények voltak. Ha belefáradt a műtermi munkába,, kimenekült a hegyek közé. Hétszámra járta a havasokat és erdőket, a pásztoroknál hált, kukoricakenyéren és juhtúrón élt. Ezekről a kirándulásokról néha teljesen lerongyolódva, borzasan és kócosan tért haza, mint egy csavargó, de frissen, jókedvben és megrakódva vázlatokkal.

Így élt Mednyánszky 1877 nyarán Nagyőrött, a maga immár teljesen kialakult, egyéni életformája szerint. De csak pár hónapig, mert ősszel hir-

telen arra kerekedett kedve, hogy leutazzék Szolnokra és megismerkedjék az ottani művészteleppel és az Alfölddel. Szolnokon a hetvenes évek második felében igen szapora, lelkes festői munka folyt. *Pettenkofen* példáját követve néhány osztrák és bajor festőn kívül *Böhm* Pál, *Aggházy* Gyula, *Deák-Ébner* Lajos, majd *Feledi* Tivadar, *Paczka* Ferenc és *Spányi* Béla is Szolnokon dolgozott. A szolnoki benyomások, főleg Pettenkofen képeinek és az alföldi tájnak a hatása alatt Mednyánszky levegősebben és világosabban kezdett festeni. Nem kevésbbé fontos eredménye volt utazásának, hogy megismerkedett az alföldi magyar néppel. Ez az emberi találkozás mély nyomot hagyott lelkében. Majd meglátjuk, hogy a java férfikorát élő, társadalmi és világszemléleti problémákkal viaskodó Mednyánszky az egyszerű alföldi magyar embert milyen eszményi magasságba helyezte.

Nyughatatlan természete a következő évben, 1878-ban, megint új tájak és emberek felé űzte. Trieszten, Velencén, Anconán át Rómába utazott. Rómában műtermet bérelt, mert hosszabb időre meg akart telepedni, de ott sem volt soká maradása. Bejárta Olaszországot, ismételten megfordult Firenzében és Sziciliában. A pontusi mocsaraknál maláriát kapott, de szervezete legyűrte a betegséget. Elment Nápolyba, ott megtudta, hogy az Etna nagyobb kitörése van készülőben. Erre rögtön tovább indult Messinába, majd Taorminába. Nekivágott a tűzhányónak, hogy a kitörést lehetőleg közelről nézze, közben az izzó lávafolyam majdnem bekerítette. De, mint húga írja, „csodás dolgokat látott, így zöld gesztenyeerdőket, amelyek a közeledő lávától lobot vetettek és égtek, mint a fáklya."

Mednyánszky csavargó lelke nem birta az egyenletes pályákat, a lezárt kereteket és állandósult helyzeteket. Nem birta őket — sem a valóságban, sem képzeletében. Ezért csapongott élete és művészete a legszélsőbb ellentétek között. Jellemző, ami Olaszországban történt vele. Rómában Forgách Révay Sári grófné és Flotow báróné társaságában látjuk. Messinában mint kikötői zsákhordó keresi a kenyerét. Igaz, csak addig, míg a hazulról késedelmesen átutalt pénz meg nem érkezett. Viszont, hogy ez a zsákhordó-epizód egyáltalán megeshetett, annak megint csak Mednyánszky rapszódikus természete volt az oka, aki a háborgó Etna kedvéért Nápolyt hirtelen-váratlan otthagyta és olyan helyen termett, ahová az akkoriban javában garázdálkodó szicíliai rablóbandák miatt a posta nem mert pénzt küldeni.

Ez az epizód és az etnai kirándulás jóval többet mond Mednyánszkyról, mint az a körülmény, hogy Rómában José *Villegas* spanyol történeti és zsánerfestővel érintkezett, vagy az, hogy az olasz renaissance mely mestereiben lelte kiváltképpen gyönyörűségét. Az Olaszországban töltött idő nemigen

hagyott nyomot Mednyánszky festői stílusán, de kétségtelenül hozzájárult ahhoz, hogy a művész emberileg és szellemileg gazdagodjék.

A Rómában töltött második olaszországi tél után, 1879 tavaszán megint otthon, Beckón, majd Nagyőrött találjuk Mednyánszkyt. Mint rendesen, a műtermi munkát most is hosszú gyalogtúrákkal, a kóborlást viszont festéssel váltogatja. Csatangolás közben eljut Sárosba is, ahol meglátogatja Szinyei Merse Pált és Zemplénbe, ahol az őszi erdőket járja és festi. A szegedi árvíz hírére rögtön oda utazik, hogy tanuja lehessen a rettentő drámának, éjjel-nappal dolgozzék a gátakon és segítsen a mentésnél. A tiszta szemléletre és elmélkedésre hajló művész cselekedni is tudott — kivált mások és ideális nemzeti, társadalmi célok érdekében.

Ebből a szempontból különösen figyelemreméltó, hogy Mednyánszky a hetvenes évek vége felé a híres történetíró és publicista képviselő, *Grünwald* Béla támogatásával, társadalmi mozgalmat indított. A mozgalomnak az volt a célja, hogy a felvidéki szlovákok magyarellenes áskálódását erős nemzeti összefogással egyensúlyozza. Hazafias egylet alakult, amely kivált a fiatal értelmiség köréből sokakat vonzott magához, de azután, nem tudni miért, hirtelen megszűnt. Ez a kudarc nem vette el Mednyánszky kedvét attól, hogy évek multán újból ne kísérletezzék egyleti tervekkel, amikre még lesz alkalmunk rátérni.

1880 tavaszára esik Mednyánszky második szolnoki tartózkodása. Ott újult ki izületi csúza, amely hetekre ágynak döntötte. Festőtársa, Deák-Ébner ápolta, aki továbbra is jó barátja maradt. Mednyánszky azután Budapesten, majd Trencsén-Teplicen kezeltette magát. Itt lovagias ügye támadt. Párbajt vívott, könnyen meg is sérült. Kár, hogy az összetűzés okát nem ismerjük. Érdekes adalék lehetne a művész jellemehez, akit bonyolult lénye igen sokféle viszonylatba hozott az emberekkel. E tekintetben különösen érdekes Mednyánszkynak *Katona* Nándorral való kapcsolata.

Katona Nándort, egy késmárki zsidó kocsmáros fiát, Mednyánszky 1880 nyarán fogadta tanítványul és vette pártfogásába. Lakásáról és ellátásáról gondoskodott, műtermében helyet adott neki, tanította és magával vitte szokott kóborlásaira, sőt, ugyanennek az esztendőnek a telén Bécsbe is. Katona Nándor idővel maga is neves művésszé, jelesül mesteri tájképfestővé fejlődött, de Mednyánszkyval, egykori tanítójával és pártfogójával, csúnyán

meghasonlott. Félelemmel és gyűlölettel vegyes, irígy vetélkedést érzett irányában, amire Mednyánszky rendületlen jóakarattal és enyhén gúnyos megértéssel felelt. A dolog végül is oda fajult, hogy Katona ellenséget látott Mednyánszkyban, aki neki mindenütt ártani akar, művészi érvényesülését hátráltatja, sőt még képgondolatait, témáit is ellopkodja. Mednyánszky viszont a hisztérikusan békétlenkedő és okvetetlenkedő Katonát úgy kezelte, mint egy beszámíthatatlan beteget, akinek a bolondságait el kell nézni. Emberileg és művészileg mindenkép ő volt az erősebb, eredetibb. Katona bizonyára érezte ezt és ez a tudat elviselhetetlenül nyomta. Ezért rugdalódzott és toporzékolt a mester ellen, akinek szuggesztív szellemi fölénye alól teljesen sohasem tudta kivonni magát. Abban a különös homályban, mely kettejük egymáshoz való viszonyát fedi, Mednyánszky nyugodt biztonsága, sajnálkozó és gúnyoros magatartása szinte félelmetes alakot ölt. Az a mód, ahogyan Katona tehetetlen berzenkedését mintegy felülről, nagyító üvegen át figyeli, hol csitítgatja, hol ingerli, kegyetlenségre vall. Hiszen már abban is van valami kegyetlenség, hogy Katonát tréfásan *Akibának* nevezte. A célzás világos: amit Katona fest, arra mindre volt már példa. „Schon alles dagewesen". Tudvalevő, hogy Katona festői fejlődése szorosan Mednyánszky nyomában indult.

Hogy Mednyánszkynak gyakran telt kedve gyilkos szarkazmusban, azt többen is vallják, szavahihető emberek, akik őt életében közelről ismerték. Hogy ez ellentmond annak a végtelen, részvétteljes, megértő jóságnak, melyről, mint a mester jellemzőjéről, annyi szó esik? Hát persze, hogy ellentmond. És mégsem összeférhetetlen vele. Ki látott már csak-jó és csak-gonosz, csak-szelíd és csak-kegyetlen embert? Mednyánszky sokrétű jellemében a tiszta, bölcs emberség fényét éjbe vesző homály: szakadékos lelki bozót határolta, melynek kártevő indulatokkal terhes mélyére a mester némely alakos festményén kívül, főleg naplójegyzetes vallomásai és egyik-másik jóbarátjának elejtett célzásai világítanak. Ez a szövevényes lelki háttér Mednyánszkyt kora haladtával egyre súlyosabb és marcangolóbb vívódásokba bonyolította. Ezért tekintett olyan ábrándos szeretettel és csodálattal a föld népére, amely nyugodtan, világos mély hittel és béketűréssel szívében állja az életet. Mentől idősebb lett, mentől többet hányódott a maga szellemi és erkölcsi problémái között, annál magasabbra helyezte a vidék, főként a magyar kisváros meg a falu keményvágású, de jámborszívű, egyszerű embereit. Az ő sorukból való az a váci származású *Kurdi* Bálint, akivel 1881-ben Bécsben ismerkedett meg és akivel életének legbensőségesebb, legmaradandóbb barátságát kötötte.

Kurdi Bálint mint fiatal katona szolgált az osztrák császárvárosban, a Rudolf-laktanyában. Mednyánszky egy Herbacsek nevű, ugyancsak közkatonasorban levő ismerősét látogatta meg a kaszárnyában és ekkor találkozott először Kurdival. Ismeretségük a következő évben Budapesten folytatódott, ahol Kurdi Bálint a Fő-utcai Nyúl-kaszárnyában hátralevő idejét szolgálta. Lehet, hogy erről a kaszárnyáról nevezte el Mednyánszky Kurdi Bálintot bizalmasan „Nyuli"-nak, de az is meglehet, hogy a jóbarát szelíd lénye indokolta ezt az elnevezést.* A nagyőri kastélyban, a mester hagyatéka között néhány Kurdi Bálintról festett tanulmány is akad, amely jóságos tekintetű, kissé lágy és ábrándos kifejezésű, komoly férfiarcot ábrázol.

Mednyánszky a katonasorban levő Kurdi Bálinttal a budai és ferencvárosi kiskocsmákba és zugkávéházakba járt mulatni. Egy téli vasárnapon elkísérte Vácra, hogy szüleivel és rokonaival is megismerkedjék. Naplójában sok év multán is mint felejthetetlen, boldog napról emlékezik meg erről a kirándulásról. Kurdi hozzátartozóit, akik fuvarosok voltak, mint „derék, becsületes, kedves embereket" nagyon a szívébe zárta. Vácott később, Kurdi Bálintnak a katonaságtól való szabadulása után is sokszor megfordult. Hivatalos volt a lakodalmára is. Télvíz idején, Beckóról utazott le Vácra és a násznéppel csónakon, zeneszóval kelt át a zajló Dunán Tótfaluba, a menyasszony falujába. Kurdiékat többször elkísérte fuvaros útjaikon, éjszakánként együtt táborozott velük az országutak mentén vagy egy-egy útszéli csárda udvarán.

Mednyánszkynak ezidőtájt, a nyolcvanas évek első harmadában Bécsett volt műterme, de bécsi tartózkodását gyakran megszakítva, Magyarországba is el-ellátogatott, hol Budapestre, hol a felvidékre, főleg nyaranta és ősszel. Egyik ilyen hazai útjára bécsi festőtársa, Wilhelm *Bernatzik* is elkísérte. Az ő társaságában vágott neki a zempléni őserdőknek, de Bernatzik, mint Czóbel Margit írja, „nem birta soká ezt a vad életet" és visszamenekült Bécsbe.

---

* Mednyánszky sok jóbarátjának és ismerősének adott tréfás állatnevet. Azt vallotta, hogy minden emberben van valami állatra emlékeztető jellemvonás, amelyben voltaképpen jellemének magva, ősi alapképlete nyilvánul. Így nevezte el Pekár Gyulát Hippopotamusnak, azaz Vizilónak, Ferenczy Károlyt Mókusnak, Feszty Árpádot Tigrisnek, Gömöri Olivért, a regényírót és esztétát Kígyónak stb. Önmagát tréfásan Öreg Kutyának nevezte. Van is olyan fényképe Mednyánszkynak, idősebb korából, amelyen lompos ruhájában és elgondolkodva figyelő, bölcs, nagyszakállú arcával csakugyan megtépázott, vén komondorra emlékeztet, aki már sok mindent tapasztalt életében és örül, ha megbújhat egy békességes, meleg vacokban.

Az 1880—83-i bécsi időszakról egyébként nem akad semmi különösebb följegyezni való. Azok a festők, akikkel közelebbi ismeretséget kötött, az említett Bernatziken kívül: H. J. *Schindler*, Hans *Canon* és Robert *Russ*, nem sokat jelentettek sem életében, sem művészetében. Az sem kimagasló esemény, hogy 1882-ben a bécsi nemzetközi kiállításon egy erdei tájképével szerepelt.

Sokkal fontosabb Mednyánszky életében a nyolcvanas évek következő kétharmada. Édesanyjának 1883 decemberében Nagyőrött bekövetkezett halála igen mély nyomot hagyott a művész lelkében. Ezért egyidőre oda vonult vissza, ahova később is gyakorta menekült, ha súlyos lelki megpróbáltatás érte és tökéletes magányra vágyott: Beckóra. Beckón, a nagyőrinél sokkal egyszerűbb kastélyban most, a tél derekán, kolostori némaság és elszigeteltség fogadta védelmébe. Naphosszat, anélkül, hogy bárkivel csak egy árva szót is kellett volna váltania, korlátlanul adhatta át magát az elmúlás, az árnyak mélabús igézetének, amely mindig behálózta és önfeledt tünődésre késztette, valahányszor olyasvalaki hullott ki az élők sorából, aki nagyon közelállt szívéhez. Mednyánszky ilyenkor, a halál síri közelében, a gyászos magábatemetkezés csendjében lelki gyakorlatokat tartott. Azoknak a misztikus szálaknak az erősítésén és tudatosításán fáradozott, melyek képzeletét a lét érzékfölötti rejtelmeihez fűzték.

1884-ben Budapesten, a József-utca 46. sz. alatt bérel műtermet. Ettől fogva vesz rendszeresen részt a Műcsarnok tárlatain és jut szoros érintkezésbe a főváros művészeti és irodalmi köreivel. A nyolcvanas évek vége felé köt jóbarátságot *Feszty* Árpáddal, akivel később festőileg is együtt működik és *Justh* Zsigmonddal, a finom tollú íróval, akiben a magyarság társadalmi és nemzeti problémáit illetően rokongondolkodású emberre talált. Justh Zsigmond utóbb, 1894-ben megjelent „Fuimus" c. regényében Czobor Lipót báró néven igen érdekes arcképet rajzolt Mednyánszkyról, mint a felvidéki magyar főnemesség egyik tagjáról. Kóbor festőnek és hol gyöngéd, tisztult lelkű, hol cinikus bölcsnek jellemzi, aki a történeti szükségszerűség és a társadalmi fejlődés tudatától eltelve, egykedvűen figyeli az arisztokrácia hanyatlását, új jövőt trágyázó, szellemi oszlását. Azok az alföldi magyar paraszt egészséges faji erejét és egyszerű, tiszta, józan lelkét magasztaló nézetek, amiket Justh Zsigmond a regény egy másik alakjának, Czobor

Ádámnak ad a szájába, majdnem szószerint megtalálhatók Mednyánszky egykorú naplójegyzeteiben is. Mednyánszky és Justh nyilván sokat meghánytákvetették maguk között ezeket a nemzetféltő és újító gondolatokat, melyekben a paraszti bérleten és birtokon nyugvó, népi demokrácia ábrándos távlatai mellett ott találjuk az agrárszocializmustól való félelmet is.

De ugyanez a Mednyánszky László báró, aki a nyolcvanas évek végén Budapesten, Justh Zsigmond társaságában, a magyar élet szociális problémáit és a megoldásra alkalmasnak kínálkozó, reformeri gondolatokat forgatta a fejében, ugyanakkor egész udvart gyüjtött maga köré a többé-kevésbbé lecsúszott egzisztenciákból és léhűtő alakokból. Ezt az „Akváriumot", ahogy maga nevezte, középpontjában Karcsival, azaz *Bettelheim* Károllyal, egy tönkrement kereskedővel, Mednyánszky részben szánalomból támogatta pénzzel és jószívvel, részben pedig azért, mert humoros kedve telt a furcsa társaságban. Érdekelték ezek az emberi penészvirágok, mint ahogy természettudósok érdeklődnek különös állatfajták, rovarok és férgek iránt. Érdeklődése nem volt ment bizonyos filozófikus vonzódástól. Hiszen magáról is mint az oszlásnak indult arisztokrácia egyik, mint mondá, „erjedésben levő" termékéről gondolkodott. Ezért, bármennyire magasan állt is szellemileg és erkölcsileg az „Akvárium" tagjai fölött, önmagával bizonyos értelemben rokonjelenségeket látott ezekben a társadalmi outsiderekben.

Mednyánszky természetesen a nyolcvanas évek második felében is hű maradt ahhoz a régi szokásához, hogy tartózkodási helyét rapszódikusan váltogatta. Műterme Budapesten volt, de azért olykor hónapszámra is eltűnt a fővárosból, hogy hol itt, hol ott bukkanjon fel az országban, főleg a Felvidék eldugott falvaiban és nemesi meg főúri kastélyaiban. Justh Zsigmond említett regényében, a „Fuimus"-ban, nagyon mulatságosan írja le, hogy Czobor Lipót (Mednyánszky L.) báró miként jelenik meg a Nifforok grófi kastélyában, a nagy szalónban, ahol Bálványossy hercegnével az élén éppen együtt van az egész főúri rokonság:

„E percben a szalón ajtaja feltárult és Czobor Lipót lépett be rajta, nem éppen szalónképes öltözetben. Nyakán az ing nyitva, a gallérját csak egy kis madzag tartotta össze. Nyakkendőnek se híre, se hamva. Szalónkabátja teljes, de teljes teli pecsétekkel, nadrágja alul rongyos, egyik cipője felhasadva, úgyhogy a hüvelykujja kikandikál belőle. Úgy látszik azonban, hogy fogalma sem volt kinézéséről".

Nem is volt. Mednyánszky nem törődött a maga külsejével. Hogy fölösleges poggyász ne terhelje, egy szál ruhában járta a hegyeket, kint hált a favágók, sajtosok és szénégetők között és azonmód, ahogyan eljött tőlük,

állított be a környék kastélyaiba is, hogy főúri rokonait vagy ismerőseit fölkeresse. Rongyosan és piszkosan is tökéletes biztonsággal mozgott ebben a kényes környezetben, ahová születésénél fogva bejáratos volt. A főúri társaság részben megbotránkozva, részben pedig az eredeti különc embernek és művésznek járó bámulattal tekintett „a bolond Mednyánszkyra". De szerették is, mert rendkívül szellemesen tudott társalogni és mert örökös rokoni civódásaik közepette jóindulatú, bölcs semlegességgel viseltetett mindnyájuk iránt.

Ez a kiábrándultsággal és szánakozással teljes, megértő türelem irányította Mednyánszky viszonyát az emberekhez, akiken azért nem ítélkezett, mert tisztában volt a maga tökéletlenségével. Nem moralizált, mert úgy látta, hogy az ember sokkal inkább rabja, semmint ura jellemének és sorsának. Ezért méltatlankodás és lázadozás nélkül, a laissez faire nyugalmával és engesztelő humorával szemlélte az életet. Mindamellett misem állott tőle távolabb, mint az önző kényelemszeretet és passzivitás. Bármely pillanatban kész volt arra, hogy másokon segítsen. Nemcsak egész keresményével, pénzével, de ha kellett, élete kockáztatásával is. 1887—88 telén súlyos járvány pusztította Nagyőr lakosságát. Mednyánszky, aki történetesen otthon tartózkodott, éjjel-nappal ápolta a falu betegeit, míg végül maga is ágynak dőlt és sokáig orvos híján, majdnem belehalt a heves tüdőgyulladásba.

Szellemi és festői fejlődésében igen fontos szakasz második franciaországi tartózkodása. 1889 őszén utazik Párisba, majd a szeretett Barbizonba. Itt egész további életére kiható szellemi útmutatás éri, amennyiben egy *Chevrillon* nevezetű, Indiából visszatért tudós révén megismerkedik a teozófia és a buddhizmus tanaival. Amit eddig csak homályosan sejtett, hogy a természet érzékletes ábrázata mögött a lélek mélyebb távlatai derengenek és hogy az emberi élet értelme nem a földi határokon belül teljesedik, most egy ősrégi vallásos és bölcseleti kultúra fényénél, rendszerbe foglalt megismerés alakjában állott előtte. Mednyánszky a társadalmi keretekből kiszakadt lélek határtalan, bolygó lendületével fogadta ezt a számára új kinyilatkoztatást, mely szerint:

„Helyezzünk mindent bensőnkbe, mert minden külső mulandó és ezért ne ragaszkodjunk se helyhez, se tárgyakhoz. Minden, ami bennünket környez, akkor is, ha saját művünk, illúzió csupán, melyet szét kell rombol-

nunk, különben más létformákba követ és súlyos lánccá válik, amely szabadságunkban, a legfőbb jóban, akadályoz . . .“*

Minden filozófia, a legemelkedettebb és legelvontabb gondolatrendszer is, valamely konkrét lelki alkatban és reális emberi életstílusban gyökerezik. A nyughatatlan lelkű Mednyánszky szemében az evilági dolgok csalóka látszatáról és a változó létformákon átvonuló, örök lelki vándorlásról szóló tan nem elméleti filozófia, hanem közvetlen valólátás és gyakorlati bölcseség volt. A magát nem egészen negyven éves korára már „öreg kutyának“ nevező, kóbor lelkű festő a teozófiában és buddhizmusban a csavargás magasztos szellemi igazolását látta. Anyagi igénytelenségének is ezzel támadt a legmélyebb értelme.

Abból a temérdek adomából, amelyet művészkörökben és a főúri társaságban többnyire azzal a célzattal terjesztettek róla, hogy „különc“ voltán szórakozzanak, nem egyszer az igaz emberi szentség fénye sugárzik. Régi, bűbájos, jámbor legendába illő az az epizód, melyet nővére, Czóbel Istvánné mond el a művész második párisi tartózkodása kapcsán:

„Összejött egy vén svájci festővel, jó állatfestő lehetett valamikor régen, de már évek óta nem dolgozott. Fiai haszontalanok, a szegény öreg nagy szükségben volt. Ekkor szülővárosa megemlékezett róla és jó árért egy nagy képet rendelt nála. Nagy volt az öröm, mind a tisztesség, mind a pénz miatt, de kiderült, hogy a szegény öreg már képtelen a feladatra. Midőn ezt László megtudta, megfestette a képet a kívánt szarvassal, azonkívül pénzének nagyobb részét is odaadta az öregnek. Maga pedig, hogy e váratlan kiadást behozza, egy időre felköltözött egy padlásra és ott galambok társaságában, olcsón lakott.“

Mednyánszky másodízben 1889 őszétől 1892 nyaráig tartózkodott Franciaországban. Párison és Barbizonon kívül másfelé is járt. Hosszabb ideig volt Sucy en Brieben, majd Normandiában és Bretagneban utazgatott, egy telet Marseilleben töltött. Naplójegyzeteiben később többször is megemlékezik erről az időről, hogy fontosnak ítélt emberi és festői tapasztalatait számon tartsa. Hazatérte után, 1892 őszén Mármarosban csatangol; a Feszty Árpád körképéhez szükséges tájvázlatokat készíti.

---

* Részlet Mednyánszky egyik naplójegyzetéből.

A következő évben olyan szeszélyesen váltogatja tartózkodási helyét a Felvidék különböző tájai és Budapest között, hogy alig lehet nyomon követni. Annál pontosabb betekintés kínálkozik azokba a dolgokba, amelyek akkor a művész lelkét foglalkoztatták. Forrásul Mednyánszky László naplójegyzetei szolgálnak. Az eddig fölmerült jegyzetek 1892-vel indulnak. Magyar és német nyelven, olykor franciául, de végig görög betűkkel íródtak. Ezt a kis különcködést anyai nagyapjától, a tudós Szirmay Boldizsártól örökölte Mednyánszky. Egyik apró fogása volt annak a rejtőzködésnek, melyet különben bonyolult művészetté fejlesztett, hogy lényének igazi mélységeit a külszín, a megjelenés és viselkedés adomákra és találgatásokra bőven tápot adó, gyakran fantasztikus furcsaságaival kendőzze.

A naplójegyzetekből a Mednyánszkyt foglalkoztató művészeti problémákra, a forma, a szín, a mesterség kérdéseire teljes világosság derül. Fogalmazásuk minduntalan átsiklik a tiszta festői szemléletet elmélyítő lélektani és filozófiai elmélkedések területére. Ezeket az elmélkedéseket viszont sűrűn átszövi, érzelmileg mintegy aláfesti Mednyánszky szüntelen emberi vívódása, erkölcsi önvizsgálata. Újra meg újra fölidézi magában a mult emlékeit, eddigi életútjának képeit, a vágyak és eszmények, a tettek és visszahatások szövevényét. Mint búvár a tenger fenekére, úgy ereszkedik ebbe a sűrű, félhomályos mélységbe, hogy veszedelmes sodrait, örvényeit tanulmányozza és fölkutassa a benne rejlő, egészséges, tiszta forrásokat: a gyermekkor, a serdülő ifjúság zavartalan, hívő idealizmusát. Az életének delelőpontja felé tartó Mednyánszky ennek a naiv idealizmusnak a csodálatos fényét szeretné újra éleszteni, hogy világánál mint ember és mint művész a magasba vezető biztos útra léphessen. A naplójegyzetek megkapó, olykor megrázó bizonyságai ennek a magányos vívódásnak. Jelentőségüket a szöveggel váltakozó röpke ceruza- és tollvázlatok növelik. Ezekben a többnyire elragadóan lendületes, finom vonalfutamokban a mester nem egy kiváló művének első fölvillanására ismerünk.

Azt is megtudjuk a naplójegyzetekből, hogy Mednyánszky évről-évre növekvő gonddal figyelte a magyar közéletet. 1894 elején egy pusztító társadalmi és nemzeti földrengés közeledtéről ír. A riasztó tünetek arra indítják, hogy a veszedelmet megelőző és elhárító tennivalókon, reformterveken gondolkodjék. Idealista létére erkölcsi jópéldával akarja észretéríteni és a sürgőssé vált szociális engedményekre bírni a maradi kormányzatot. Azt hiszi, hogyha az önként vállalt, tisztes, dolgos szegénység és a kölcsönös segítség gondolata jegyében ápoló- és segélyegylet létesülne, ez az egylet széles mozgalommá fejlődhetne és arra indíthatná a kormányzatot, hogy

intézményesen, felülről oldja meg az igazságos társadalmi egyensúly problémáját. Valósággal gyermeki naivitástól vezettetve bízik benne, hogy a nagybirtok és az ipari és kereskedelmi tőke hatalmi szövetkezése önként, békésen adja át helyét a népi demokrácia uralmának. Ez a demokrácia volna hivatva arra is, hogy az államban a magyarság vezetőszerepét biztosítsa. A magyarságra nagy hivatás vár. A materialisztikus irányban haladó kultúrát nem tudja követni. Ez annak a jele, hogy „egy idealisztikusabb, tehát magasabb irányú fejlődésben ez a faj fog elől járni . . ." „Mert idealizmusa még nyugszik, tehát még nincs megmételyezve és elkoptatva."

Ennek a gyönyörű távlatnak a kiindulópontjában ez a szociális hittérítő gondolat áll: el kell menni a nép közé és úgy kell élni, mint a szegény munkások, hasonlóan a jámborszívű nazarénusokhoz. Erre a gondolatra akarja rávenni legjobb barátait, elsősorban Pekár Gyulát. „Ez volna azon boldog sziget, melyre vezetni azokat, kiket szeretek, a legszebb öröm volna" — írja 1894 január 23-án. A „boldog szigetre" ugyanaz a vágy irányul, melyet Mednyánszky néhány héttel azelőtt, január 3-án, *Tolstoj* „Sebastopol"-ját olvasván, így jegyzett föl naplójában: „. . . *egy barátságos kis szoba és a határtalan horizont!*" Igénytelenül, szűkösen élni, hogy szellemileg annyival szabadabbak lehessünk. Magából következtetve úgy képzelte, hogy másokat is megnyerhet annak az elvnek, melyhez az ő élete gyakorlatilag eddig is elég közel járt: „*Lemondással teljes élet, tekintettel a művészetre.*" Ezt a mondatot akár *van Gogh* is írhatta volna.

Ha nem akad társa, egymagában is kész megpróbálni a dolgot. Esetleg úgy, hogy a külső Váci-úton bérelne lakást és valami egészen közönséges munka után nézne, márcsak azért is, mert másra nincs képesítve. A gondolat nem is olyan távolfekvő. Mednyánszky nem húzódozott a durva testi munkától, ennek már többször önkéntes tanujelét adta.

Azzal tisztában volt, hogy terveinek ez az etikai csúcspontja „csak kevesek számára való volna. Az általánosan látható rész tisztára gyakorlati és úgyszólván, az aktuális körülményekhez szabott volna." Így lehetne a hívek szélesebb, minden társadalmi osztályból adódó körét megszervezni. De a cél egyértelmű: az elnyomottaknak, a munkásoknak és a szegény parasztoknak teljes igazságot kell szolgáltatni. Csak ez a népi demokrácia óvhatja meg Magyarországot a forradalmi szocializmustól és az anarchiától.

Így gondolkodott aranyosmedgyesi Mednyánszky László báró a nagy gazdasági föllendülés és a nagy magyar álmok idején, a káprázatos Millénium küszöbén a magyarság helyzetéről és jövőjéről.

Nem újkeletű tépelődések voltak ezek, gyökerük már az ifjúkori

tapasztalatokban föllelhető. De nem is tűntek máról-holnapra semmivé. Egész életében foglalkoztatták, olykor meg is gyötörték Mednyánszkyt.

1898 február 21-én a lapok egy Pesten tervezett anarchista merényletről írnak, melyet a rendőrség idejében fölfedett és meghiúsított. Mednyánszkyt ez a hír nem az általában szokásos jópolgári és hazafias felháborodásra, hanem arra indítja, hogy ugyanarról a napról kelt naplójegyzeteiben újból számot vessen az immár elódázhatatlan társadalmi reformok kérdésével. Jól látja, hogy szociális elmaradottságunk nemcsak forradalommal, hanem nemzetiségi széthullással is fenyeget. Azt is látja, hogy mindaz, ami ellenszerül „a hagyományos rutin szerint történik és hatékonynak látszik, milyen határozottan ellentmond minden szabadelvűségnek és igazságnak." Az igazságtalan szociális állapotokat és közigazgatási módszereket vádolva, mintegy tanuságtételre szólítja azoknak a szegény embereknek a sorsát, akiket közelebbről ismer:

„*Naslovik* különböző alkalommal megfigyelt élete folyása. Az emelkedés és süllyedés, a jólét és nyomor váltakozása."

„És mégsem volt ez az ember semmiképpen sem rosszabb mint sok más embertársa és a vele egysorúaknál nem gyakori becsületesség volt jellemvonása."

„És mégis úgy látszik, hogy elmerülés lesz az osztályrésze, mégis többé-kevésbbé tompafájdalmú és bizonytalan szenvedésre ítélt exisztenciát kell folytatnia, le egeszen az állati állapot szintjére való süllyedésig."

„És mégis hűséges, dolgos és egészséges volt, erős és szép. De a szegénység könyörtelen végzete nehezedett rája."

„Sok ilyen biográfia van előttem. Ki tudná mindazon dramatikus elemet összefoglalni: *Balázsnak* és *Seresnek* erőszakos halálát az ifjúság virágában, *Borostyán* és *Molnár* nehéz küzdését a sorssal. Mindmegannyi tiszta és nemes szív, melynek szenvedéseit látni vagyok kénytelen, anélkül, hogy segíthetnék rajtok."

„Igazán kedvem volna néha mindent megsemmisíteni magam körül, mert minden hazug."

„A sors arra ítélt engem, hogy társadalmunk minden árnyoldalát megösmerjem, mert hozzáfűzött egy csoport szegény emberhez, kiket megszerettem s kikért mindenre kész volnék s akiket egyszer tán mégis megboszszulok?"

Vagy olvassuk csak ezt a kemény mondatát:

„Szlováknak, magyarnak, svábnak, zsidónak: közös a nyomorúsága."

Nem nehéz elképzelni, hogy Mednyánszky László báró ezzel az egy-

szerű, de mély szociális megismeréssel és érzülettel milyen kevés társra számíthatott nemcsak a korabeli arisztokrácia, hanem a polgárság és az értelmiség körében is. Ami az utóbbiakat illeti, nagyon helyesen látta, hogy „a középosztály egész tevékenysége pénzcsinálásra irányul és hogy a lateinerek is ehhez az osztályhoz szegődtek, azzal öregedtek meg, magasabb iniciatíva nélkül." Ők is csak a pénzt és az érvényesülést tartják szem előtt... „s amint híznak, úgy butulnak el." Az arisztokráciáról sincs valami magas véleménnyel: „Tudománya többnyire kicsinyes korteskedésre szorítkozik."

A beteg magyar társadalmon csak gyökeres lelki tisztulás segíthet, erre a tisztulásra pedig csak a nép egyszerű élete, töretlen idealizmusa nyujthat követendő példát. 1899 február 20-án följegyzi:

„A magasabb szellemiség föltámadásába vetett hit ma délelőtt újraéledt bennem, amikor Koczka János mellett ültem és észrevettem, hogy menynyi idealizmus lakozik ebben az egyszerű emberben."

Valamivel odébb ez a följegyzés:

„Koczka János, 22 éves kocsis, tud írni, olvasni, Szabolcs megye, Kárász. Cselédkönyve van."

Idealizált, romantikus képzetei vannak a néplélekről és arról az útról, amely a nép társadalmi fölemelkedéséhez vezet. De elfordul, ha a néppel a szervezett szociáldemokrata munkásság alakjában találkozik. Az osztályharc gondolatrendszerével és zárt sorokban menetelő tömegével semmi közösséget nem érez. Ízig-vérig individualista lévén, csak a közvetlen emberi viszonylatok hatnak képzeletére. Az egyöntetűen gondolkodó és cselekvő szocialista munkástömegben már nem annyira emberi jelenséget, mint inkább társadalmi gépezetet lát, mely az egyént könyörtelenül magába olvasztja, elnyeli. Naplójában erre vonatkozólag rendkívül jellemző följegyzések akadnak.

1899 május elsején kimegy a Városligetbe. Egy ideig a felvonuló munkásságot követi, de szeme egyszerre csak megakad a különös délutáni világításon.

„Az ég világító kékesszürke, zöldesen, melegen. A nyírfatörzsek fehérfeketék, élénk napos csíkokkal (arany-ezüst). Az ágak sötétek, bronzszínűek. A zöld feltűnően friss és élénk, de ritkás. A fű zöldjében a napfénynek és az árnyékoknak élénk játéka."

„Ekkor szétszórt csoportokban emberek jöttek a városból, a város fáradságával, mögöttük por, melyet a szél hozott magával. A háttérben a város. A por aranyos volt, a levegő egyébként a keménységig tiszta és áttetsző."

„Rögtön megfeledkeztem a tüntetők menetéről, céljaikról és szándé-

kaikról. Mindez nagyon lényegtelennek és kicsinyesnek tetszett az újraéledő természet nagy kinyilatkoztatása mellett."

„Rögtön elhatároztam, hogy ez a május elseje részemre is különös jelentőségű nap legyen. Ez hozza meg nekem a szabadságot és az új életet."

A tömör munkásoszlopokat nem látta ebbe a tavaszi hangulatba illőknek. De ha történetesen nem velük, hanem néhány kordélyos földmunkással, vándor-napszámossal vagy rongyos csavargóval találkozik a zöldelő ligetben, akkor bizonyos, hogy ezek az emberi alakok a természettel mélyen egybehangzó, a természeti kinyilatkoztatást még jobban fokozó és átlelkesítő képzeteket támasztottak volna benne.

Ennek a bonyolult lelkű embernek az élete társadalmilag és szellemileg is egyszerre több vágányon, rendkívül széles skálákon, egymástól igen távoleső régiókban futott. Hagyatékában egy szakadozott, régi, kopott levéltárcára bukkantam. Tartalma érdekes vonásokkal járul Mednyánszky arcképéhez.

Egyik rekeszében néhány névjegy. Az elsőn ezt olvasom: *Princesse Jules Odescalchi, Montchoisy à Genève.* A következőn: *Bettelheim Károly, Rózsa-utca 44., földszint jobbra, utolsó ajtó, a gázgyár átellenében.* („Karcsi", a tönkrement kereskedő, az „Akvárium" már említett tagja volt.) Megint más névjegy: *Kovács János m. kir. pénzügyőr, Vágujhely.* Azután: *Konrád Jenő gépész, Baross-utca 6. ajtó 8. sz.* Ahány névjegy, annyiféle társadalmi réteg. A következő a polgári középosztályhoz tartozó úri embertől való: *Barna Zsigmond, gyógyszerész, V., Erzsébet-tér.* A névjegy másik oldalán pár sor:

Igen tisztelt Báró Úr!

Miután nem lehettem oly szerencsés Báró Urat a műteremben találhatni, ezúton bátorkodom azon kéréssel alkalmatlankodni, hogyha esetleg volna Báró Úrnak 1—2 képe, melyet hajlandó lenne Báró Úr nekem átengedni, nem lenne-e oly kegyes megengedni, hogy azokat a műteremből elvitessem és az összeget Báró Úrnak beküldhessem.

Mint egyik régi tisztelője a Báró Úrnak vettem magamnak bátorságot e kérelmem megírására.

Kitűnő tisztelettel maradván a Báró Úr

alázatos szolgája

Bpesten, 1894 december 4-én. *Barna*

Amilyen alázatosan kéri a gyógyszerész úr a báró urat, hogy neki 1—2 képét eladni kegyeskedjék, olvan fesztelenül szól a következő levél, melyet fura (itt javítatlanul közölt) helyesírása és iromba betűvetése után ítélve, alacsonysorsú, tanulatlan ember írhatott Mednyánszkynak. Keltezve nincsen, a postabélyegző: Bpest 94. nov. 9. A címzés:

Nacságos Bar.

Mednyänczki Lászlo festö müvesz

Jakobb fele mü terem Baross ucca

A szöveg: *Ujpesten.*

Édes László!

Ha rá érsz légy oly jo vasárnap hozám joni, nagyón ohajtok veled találkozni ha nem jöhetsz irjál egy pár sort isten veled maradok a viszontlátásig jobarátod Hopartyán János

Bem utza 26. I. em. 6 ajto

Még egy baráti levelezőlap, a váci fuvarostól, Kurdi Bálinttól. A postabélyegző kelte: Vác, 94. jun. 18.

Méltóságos

Báró Mednyánszky László úrnak

posta Késmárk

Nagy-őr *Szepes megye*

A szöveg:

Kedves Öregem!

Kívánom, hogy ezen pár sorom a legjobb egészségben találjon. Hála Istennek, mi is egészségesek vagyunk, de mióta nem láttuk egymást, háromszor is beteg voltam és te mégsem jössz ennyi ideig, már nincs maradásom, hogy talán te is beteg vagy, igen szépen kérlek, hogy jöjj vagy pedig írj minél előbb, mert nincs nyugtom. *Bálint*

Mednyánszky állandóan egy csomó szegény embernek viselte gondját, ügyes-bajos dolgaikban segítségükre volt, pénzzel, jótanáccsal, vigasszal tartotta őket. Ez magyarázza a következő, bőbeszédű, németes mondatszerkezetű levelet.

Tisztelt

kedves Mednyánszky barátom!

Csodálkozni fogsz, hogy tőlem e sorokat kapod, sőt talán némileg aprehendálni, — úgy tehát ezen esetben kérlek ezer bocsánatért, nem is úgy csak magam jószántából, hogy ezen levelet hozzád intézem, hanem egy igen sürgős, s tudom téged igen közel érintő ügy, melyről talán ma már néked is lesz tudomásod, indított engem, hogy jelen soraimmal nálad alkalmatlankodjam. — Így tehát, hogy térjek a tárgyra, tegnap mint Bpestről Ujpestre (lóvonaton) jöttem, találkoztam Molnárnéval, kérdeztem őt, hogy vannak s ez alkalommal panaszkodta el nékem, hogy férjét katonáékhoz behívták s ott is tartották mindjárt — s valószínű, hogy sok és különféle mulasztásaiért most talán, ami nincs kizárva, s mi szegényekre nézve igen nagy csapás lenne ha beteljesedne, talán szegény bolondnak talán 3 évre is lehetséges hogy ott tartják. Szegény Molnárné annyira kétségbe van esve s úgy bántja ezen eset, hogy leírhatatlan. Mondta, hogy már két izben írt hozzád már több mint 8 nap előtt, de mind eddig semmi választ nem kapott s soha sem kívánta forróbban visszajöveteledet, — és őszintén részvétű, jó tanácsodat, mint ez esetben — Nem tudja elképzelni, hogy talán két levelét talán neked nem kézbesíthették ezideig. De miután ezen esetben az ügy bármi csekély halasztása csak mindinkább csak sulyosabb hatással lehet szegényekre nézve, úgy ez indított, hogy jelen soraimmal bátorkodom hozzád fordulni.*

Ismételve kérésüket hozzád maradok

ezer üdvözlettel *Ujpest. Péntek*

Rosenmayer Ferencz *7/12 894*

Könnyen meglehet, hogy a panaszkodó Molnárné leveleit a posta nem kézbesíthette idejében Mednyánszkynak. Lakását gyakran változatta, vagy az is megtörtént, hogy különböző városrészekben több szobát is tartott és felváltva, hol az egyikben, hol a másikban lakott. Esetleg hirtelenül vidékre utazott, Beckóra vagy Nagyőrre ment pihenni, vagy valahol az országban csatangolt. Nyughatatlansága nem engedte, hogy sokáig egy helyben maradjon. De néha azért is bujkált vagy csavargott, hogy az őt szüntelenül mindenféle kéréssel ostromló pártfogoltjaitól egy időre nyugton lehessen.

Barna Zsigmond budapesti gyógyszerész azt a névjegyét, melyen a kép-

---

* Valószínűleg ugyanarról a Molnár nevű emberről van szó, akinek küzdelmes sorsát Mednyánszky 1898. február 21-i naplójegyzetében idézi.

vásárlás ügyében írt Mednyánszkynak, ajánlott borítékban adta postára. A címzés így szólt: Beckó, u. p. Vágujhely. Csakhogy Mednyánszky már nem volt Beckón. A beckói címet áthúzták és a levelet utána küldték Nagyőrre. Ámde a borítékon ez a cím is át van húzva, annak jeléül, hogy a Beckóról eltávozott Mednyánszky vagy egyáltalán nem utazott Nagyőrre, vagy onnan is tovább állt már egy házzal. Harmadik címként ez áll a borítékon: Budapest, Tompa-utca 23. Ilyen kerülőt kellett a Budapesten feladott levélnek megtennie, hogy Mednyánszkyt végre — Budapesten megtalálja.

Mednyánszky ezek szerint 1894 decemberében Budapesten, a Tompa-utcában lakott. Novemberben még Ujpesten, a Baross-utcában, a Jakobey-Károly-féle házban volt műterme. Lehet, hogy ezt a műtermet továbbra is megtartotta. Egy házbérnyugta viszont azt bizonyítja, hogy Mednyánszky 1894 december 20-án 118 forint foglalót fizetett a Dorottya-utca 11. sz. alatti fényképészeti műteremre, azzal, hogy a műtermet 1895 február 1-től 1895 május 1-ig 318 forintért bérbe veszi. Tehát néhány rövid hónap leforgása alatt egyszer Ujpesten, gyárak és proletárok között, másszor a kispolgári Ferencvárosban, majd pedig az elegáns, úri Belvárosban találkozunk vele mint lakóval.

Mindezekre nézve az említett régi, elnyűtt levéltárcának a tartalma nyujt felvilágosítást. Egyebet is megtudhatunk belőle. Például azt, hogy Mednyánszky valakit megbízott, hogy számára egy listára való tudományos és szépirodalmi könyvet vásároljon. A mester nagyon sokat olvasott. Nemcsak a festészet érdekelte. Korának egész szellemi életét szemmel tartotta. Naplójegyzeteiben a filozófusok közül Nietzschét, a költők közül Verlainet többször is idézi. De vajjon miféle képzettársítások, emlékek fűzhették ahhoz az édeskés kis szentképhez, melyet ugyancsak levéltárcájában őrzött meg? A képecske felirata: Jesus — der wahre Weinstock.

Két átvételi elismervény is akadt a levéltárcában. Ezek szerint Mednyánszky László 1894 őszén a Nemzeti Szalonban hat, a Műcsarnokban két olajfestményt állított ki. Akkor már nagyon ismert nevű, megbecsült művész volt. „Mindszentek" című képével 1888-ban a Műcsarnok téli tárlatán elnyerte a 400 forintos társulati díjat. Ez a siker jónéhány évre fényt vetett további munkásságára. Többnyire alakos ábrázolással egybekötött, hangulatos tájképeinek a finomabb, érzékenyebb lelkű műbarátok között sok kedvelője támadt.

A naplójegyzeteknél nem kevésbbé jellegzetes, bár korántsem annyira vallomásszerű dokumentumok Mednyánszky levelei. Jobbadán életének és munkásságának külső körülményeire vonatkoznak, noha gyakran érintik a lelkieket is. Nem utolsó sorban azért érdekesek, mert tartalmukat írójuk igen sajátos, száraz és kesernyés humora fűszerezi. Mélyebb bepillantásra főként a *Sirchich Jankához* intézett levelek nyujtanak módot.

Sirchich Janka, egy elárvult és elszegényedett, nemes származású kisasszony, mint a kastély és uradalom gondozója élt Beckón és ott is halt meg a harmincas évek közepén. Akik ismerték, egybehangzóan azt mondják róla, hogy társadalmi becsvágytól, asszonyi hiúságtól független, miszticizmusra hajló lélek volt. Mednyánszky tehát rokonára lelt benne és ezért lelki testvéréül, bizalmasául fogadta. A főúri környezetben hamupipőke módjára élő Sirchich Janka ezt a bizalmat nagy megtiszteltetésnek vette és sírig tartó, rajongó hódolattal viszonozta. Mednyánszkyra, aki őt minden gondjába és lelki vívódásába beavatta, úgy tekintett, mint egy felsőbbrendű lényre, vagy szentre. Humanizmusát, természetimádó, misztikus bölcseségét eszményi példaadásként, tanítványi buzgalommal követte.

A mesterhez való hűséges ragaszkodását az élet gyakorlati dolgaiban is kimutatta. Boldog volt, ha örökös pénzzavarában segítségére lehetett. Erre gyakran akadt módja. Mednyánszky a beckói uradalmi jövedelemből őt megillető rész terhére, sűrűn fordult levélben Sirchich Jankához kisebb-nagyobb összegekért. Az uradalom nagyon meg volt terhelve, a jövedelem erősen megcsappant, de a mester részére Sirchich Janka jóvoltából mindig, azonnal megvolt a kívánt összeg, sőt olykor annak duplája is. Annál is inkább, mivel a családi javak hűséges gondozója jól tudta, miért fogy ki a magára alig költő, igénytelenül, szűkösen élő művész olyan sokszor a pénzből.

Van ennek a profán anyagi szálakkal és idealisztikus egybehangzással sűrűn átszőtt barátságnak egy megrendítő mozzanata, mely igen jellemző világot vet Mednyánszky lelkére. A művész atyja, Mednyánszky Eduárd báró, 1895 április havában Beckón súlyosan megbetegedett. László hónapokig odaadóan ápolta a nagybeteget, kivált az utolsó hetek alatt éjjel-nappal mellette volt, közben alig táplálkozott. Így érte július 25-én apja halála. A sok virrasztás, izgalom és bánat és nyomában a roppant testi legyöngülés a művész érzékeny lelkét még fogékonyabbá tette a miszticizmusra. Apja halála újólag és minden addigi megpróbáltatásnál erősebben ritkított azokon a szálakon, amik a földhöz kötötték. Ez a fájdalmas elszakadás szárnyat adott képzeletének. Ígézően, de egyben félelmetesen tárult fel előtte a végtelen űr: a halál és a földöntúli lélekvándorlás víziója. Ebben a tragikusan

fölemelő és szédítő percben nem tudott magára maradni. Lelki támaszra volt szüksége, ezt pedig csak egy hozzá hasonlóan magányos, a földi téreken ugyancsak számkivetett, rokon lélek nyujthatta neki. Elhagyatottságában, szívén az *Ismeretlen* irtózatos, roppant súlyával, nem húgát, Margitot és sógorát, a szellemileg nagykultúrájú Czóbel Istvánt érezte magához legközelebb állónak. Justh Zsigmondnak is elpanaszolta egyszer, hogy szereti őket, de „ők beérik önmagukkal".* Ebben a túlvilág ihlette, kísértetes, lélekjáró órában az elárvult vénkisasszonyban, Sirchich Jankában lelt társára. Apja ravatalánál, késő éjjel, a halotti gyertyák sápadt világánál fogott kezet vele és ez a kézfogás egy holtig érő lelki frigyrelépés ünnepélyes aktusa volt. Ebben a misztikus lelki egybekelésben érezte Mednyánszky annak bizonyságát, hogy nem áll magára hagyatva a reátörő halotti víziók és lidérces révületek színe előtt. Szüksége volt erre a támaszra, mert meditáló szelleme és festői képzelete olyan mélységekbe készült alászállni, amelyektől különben talán visszarettent volna.

Atyja halála újabb lökést adott annak a fejlődésnek, amely művészetében és naplójegyzeteiben a kilencvenes évek közepe táján amúgyis egyre határozottabb alakot öltött. Társadalmi tapasztalatai, majd a halál közelében fogant misztikus fölérzései egyként megerősítik benne azt az intenciót, hogy a melankólia szelíd, engesztelő hangulatát mind az ember, mind a természet irányában komorabb, szenvedélyesebb, drámaibb szemléletre váltsa. Ugyanaz a Mednyánszky, aki a légynek sem vétett, akinek jóságos tekintetéből olyan végtelen testvéri együttérzés és szánalom sugárzott minden szenvedő teremtményre, most nem tud betelni a pusztulás és az enyészet szörnyű képzeteivel. Kegyetlen elszántság űzi, hogy a lét keserű poharát fenékig ürítse. Képzeletének egyre félelmetesebb sodra támad. A világot nem a társadalmi célszerűség fékező és szabályozó medrében, hanem ennél az örök polgári szintnél mélyebben: egyre inkább az elemek és indulatok démoni szövevényében, veszejtő, vadvizi sodrában látja. Mednyánszky, akárcsak *Goya*, vagy napjainkban *Picasso*, a középkori világkép félelmetes térfogatát, azt a roppant átfogó szemléletet idézi újra, melyben az isteni és az ördögi hatalomnak egyként törvényes helye van. Jól látja a kegyelem, a harmónia tisztult sugarát

* Justh Zsigmond naplója. Sajtó alá rendezte Halász Gábor. Athenaeum kiadás. 339. l.

a világ ábrázatában, de a kárhozat és a disszonancia sötét víziója előtt sem húny szemet. Az irtózat és vonzódás különös, elegy érzése vesz erőt rajta, ha az élet gyilkos vermeibe pillanthat. Ezért siet a természeti és társadalmi katasztrófák színhelyére. Szereti azt az emésztő, vad szédületet, mely háborgó kráterek, tűzvészek, árvizek borzalmában és forradalmak, utcai harcok, háborús ütközetek véres örvényében kísért. Ezért merül el időnként a nyomor mocsaras fertőjébe, az elesettek és bűnözők alvilágába. Ezért néz végig 1896 január havában Pesten egy kivégzést. Az a kegyetlen űzöttség, mely a földi tereken hontalanná tette, lelkét a rettenet minden poklán végig ostorozta.

1895 őszén a Dunajec völgyében turistáskodik és festeget. Október 25-én följegyzi, hogy „Csarstin a heggyel vörös színű, mint egy félelmetes, óriás ragadozó állat, háttérben a meleg, szürke, esős éggel." Annak az érzésnek a mélyén, amely ezt a följegyzést diktálta, a kegyetlen színképzettársítások egész raja lappang. Érjük be egy-két példával.

„Van egy rozsdavörös, barnás, piszkosvörös, amely az idegeket a legnagyobb mértékben izgatja. Van ebben a színben valami fenyegető, kivált, ha más, piszkosszürke és meleg színek veszik körül."

„Ezek a színek zavarosak. Önkéntelenül a legismertebb állati anyagokra emlékeztetnek, és pedig olyanokra, amelyek az erjedés első stádiumában vannak. A rozsdavörös és a megszáradt vagy alvadt vér színe lángra gyujtja a már erjedő érzelmeket. A legtöbb ragadozó állatnak ez a színe . . ."

„Van ennek a rozsdás, barnásvörös színnek még egy különleges, rettenetesen gonoszindulatú hatása is. Kegyetlenül brutális témához illő szín."

Ezt a naplójegyzetet negyven lapon át kínvallatást ábrázoló, kusza ceruzavázlatok követik, számos megjegyzés kíséretében, amik a kegyetlenkedés ösztönének lélektani elemzését tartalmazzák. Néhány hónappal utóbb, útban Páris felé megint kísért a rozsdaszínek félelmetes lelki világa:

„Rozsdaszínű az elátkozott kastély, mint egy keselyű, mintha temérdek áldozat vére festette volna ilyenre."

„Rozsdaszínű az erdő, rozsdaszínűek a hajszoltak árnyai és rozsdaszínűek a rohanó felhők."

Mednyánszky ősei között ott találjuk a kegyetlenségéről hírhedt Stibor vajdát is. Hátha az ő szelleme kísért, atavisztikusan, ezekben a félelmetes látomásokban.

Mednyánszky november elején a Dunajec mentéről Pestre tért vissza. Feszty Árpád „Magyarok bejövetele" című körképének táji hátterét festette. De Szilveszterre „a hajszoltak árnyai" már megint kizavarták nyugalmából.

Az új esztendőre virradó éjszakát Teschenben, egy vendégfogadóban tölti. Följegyzi:

„Azért jöttem ma ide, hogy magamban várjam be az új esztendőt. — Nem lehetek mindenkinél, akit szeretek, így tehát magam akarok lenni és így mindnyájukkal együtt vagyok. — Mert ebben a magányos órában mindnyájukhoz közel vagyok, azokhoz, akik élnek és azokhoz, akik számunkra már nincsenek."

Íme, Mednyánszky, távoli lelkeket idéző, misztikus révületében. Röviddel utóbb már a népi alakokra figyelő realista beszél belőle:

„Különös esztétikai benyomások. — Duscha Pál, Brudnye Iván, Rakovszky József kocsisok a Barna Szarvasnál. Ők kívántak nekem boldog új évet, két perccel azután, hogy az új nap beköszöntött."

Mednyánszky kora ifjúságától fogva sokat barátkozott kocsisokkal. Többüknek nevét, címét, közelebbi életkörülményeit föl is jegyezte. Kivált az istállóban, az állatok között, ebben a sűrű, meleg, testi légkörben szerette figyelni őket, munka közben vagy pihenéskor. A kilencvenes évek közepén, Pesten, a Nagymező-utca 5. sz. alatt is volt egy ilyen, Varga István nevű kocsis barátja. Sokszor elnézte estefelé, amikor társaival a petróleumlámpa pislogó világánál az ágyon kuporodva kártyázott. Ő, aki olyan szívesen hajlott érzékfölötti sejtelmekre, az istállóban, a kocsisok és állatok között az élet anyagi tenyészetének egészséges ősi erejében, plasztikus telítettségében gyönyörködött. Tudatában az ilyen motívumok láttán, a minden elrévüléstől mentes, közvetlen, realisztikus szemlélet kerekedett felül. De mélyebb festői és meditatív képzeletét is ez a realizmus látta el éltető nedvekkel, sugalló erővel. Mednyánszky misztikus látomásaiban is érezzük az ember és a természet átható jelenlétét. Viszont éppen a kilencvenes évek közepe táján egyre sürgetőbben látja annak szükségét, hogy a realisztikus alakos motívumot kiemelje a genreszerűség szokványos légköréből és az emberi indulatok mélyebb, izgalmasabb hátterébe ágyazza. Lelki világának realisztikus és misztikus pólusa valamilyen bensőségesebb, intenzívebb egységbe kívánkozik. De ahhoz, hogy ezt az ötvözetet megvalósíthassa, tökéletes nyugalomra, összpontosításra és tisztán festőileg, egy nagy, modern művészeti központ megvilágító és serkentő példáira van szükség. Ezért 1896 nyarán Dalmácián, Montenegrón és Felső-Olaszországon át Párisba utazik.

Műtermet a Boulevard Montparnasse 49. alatt bérel. Szorgalmasan dolgozik, annál is inkább, mivel gyüjteményes kiállításra készül. A kiállítást eredetileg Kádárnál tervezi, de minthogy vele nem tud megegyezni, Georges Petit-vel állapodik meg. Anyagának egy részét hazai, másik részét Párisi-környéki tájképek teszik, de szép számmal gyűlnek olyan alakos tanulmányai és kompozíciói is, amiknek tárgyát Páris nyomortanyáiból veszi. Ezek megfestéséhez helyszíni megfigyelésekre volt szüksége. Tehát a környezetnek megfelelően öltözve, Páris kültelki utcáiba és lebujaiba merészkedett. Olyan helyeken járt, beszélte Pekár Gyula, hogy barátai még nappal sem igen mutatkoztak volna arrafelé, nemhogy éjjel. És olyan emberekkel, olyan rettentően lezüllött úszómesterekkel, díjbirkozókkal, csepűrágókkal, dologtalan csavargókkal és mindenre kész útonállókkal „komázott", hogy még rájuk nézni is irtózat volt. De Mednyánszky rongyszedőnek adta magát, kültelki barátai úgy is szólították: bon vieux chiffonard.* A nyelvükön is tudott beszélni, így hát semmi baja nem történt. Olyan ügyes mimikrivel lopódzott ebbe az alvilági környezetbe, mint a modern filmoperatőrök az afrikai vagy délamerikai dzsungelbe, amikor a vadállatokat lesik meg titokban, egészen közelről.

Mednyánszky nem exotikus tájakon, hanem a párisi kültelkek piszkos odvaiban és elveszett embereiben kereste a féktelen és leplezetlen vadállatot, a pénzre, asszonyra, italra lecsapó, prédára éhes ragadozót. A szűziesen derengő tavaszi hajnalok, a sugaras őszi ködök festőszerelmese a nyomor és a bűn pokoli mocsarában fantasztikus, vad figurákra vadászott.

De miközben ezeket az anyag legdurvább, legalantasabb rabságában fetrengő nyomorultakat festette, tízszeresen érezte a buddhista tanítás megváltó igazságát:

„Vonjuk ki magunkat egyre jobban és jobban az érzéki csalódások eme világából. Vessük le mindezt következéseivel együtt. Igyekezzünk azokat is magunkkal vonni, akik megóvandók."**

Érthető, hogy Mednyánszky imígy gondolkodva nemcsak a sötét kültelki nyomorban, hanem a nagyvilági fényűzésben és társadalmi hiúságban is szerencsétlen anyagi rabságot látott. E tekintetben igen jellemző *Munkácsy* Mihályról való véleménye. Azt írja az előbb említett párisi naplójegyzetben:

„Ma voltam az öreg *Gipsnél.**** Sok mindenről beszélgettünk. De az összbenyomásom, amely róla támadt —

* Lásd Czóbel Margit id. művét.

** Idézet Mednyánszkynak egy Párisban, 1897 május 24-én írt naplójegyzetéből.

*** Az angol *gipsy* (cigány) rövidítése. Munkácsyt érti rajta.

A berendezésüknek, fáradhatatlan tevékenységüknek élnek. Az időnek élnek és elmúlnak az időben."

Munkácsynak a siker- és pénzhajszában kimerült életére, leromlott művészetére gondolva, újból szívébe vési a lemondás, az igénytelenség elvét. Párisi tapasztalatai és elmélkedései egyébként is megerősítették ennek az elvnek a követésében. Abban is megbizonyosodott, hogy „az élet, a mozgás, a tevékenység közepette magában maradhat és hogy a magányhoz teljesen hozzá tud szokni".

„Világosan érzem, hogyan és mennyiben függök össze mindenekkel és hogy minden idegent, zavarót távol kell magamtól tartanom."

„*Mindenütt és mégis sehol idegenként és mégis mindenütt hontalanul.*"*

Most érlelődik benne „az egészen Nagynak a sejtelme", az, „ami a természet jelenségeiben mindig annyira meglepte", anélkül, hogy kifejezhette volna: a „vándorok idegensége, a *Démónium.*"**

Ennek az eszmei célnak a szempontjából még a művészet is csak eszköz. Ez a magány és ez a hontalanság az ára annak a szabadságnak, amelyre szüksége van, hogy lelkét az elkövetkezendő magasabb létformákra előkészítse. Amint egy alkalommal, élete vége felé mondja: „híd a véges és a végtelen", az érzéklet és az érzékfölötti világ között.

De hiszen egész életét is olybá vette, mint hidat a végesből a végtelenbe, mint keskeny pallót, mely egy zavaros és örvénylő áradat fölött a tisztulás felé vezet. Mednyánszky ezt a távoli „aranyos derengést" sóvárogva futott a pallón előre, mindig csak előre. Ez a kínzó metafizikai szomjúság kergette az élet szüntelenül változó, tovatűnő jelenségei után. Csavargásaiból nemcsak temérdek vázlattal szokott hazatérni pillanatnyilag bérelt négy fala közé, hanem az új táji benyomások és emberi ismeretségek számos írott emlékét is magával hozta. Naplója csak úgy hemzseg annak a sok munkás vagy paraszti sorban élő, szegény embernek a nevétől és címétől, akivel szerte az országban és Európában összekerült és akinek egyénisége, sorsa közelebbről érdekelte. De miközben özönével gyüjti a csatangolás szanaszét futó emlékeit, nem szűnik magát edzeni abban a bölcseségben, hogy csupa veszendő illusióval van dolga, mely könnyen lelki rabságba dönthetné, ha az egyiknél vagy másiknál gyökeret eresztene és kikötne. Tehát csak tovább,

---

* Idézet egy 1897 augusztus 4-ről kelt párisi naplójegyzetből.

** Idézet egy 1897 május 27-ről kelt párisi naplójegyzetből.

egyre csak tovább „a vándorok örök idegenségében“, ebben a nagyszerű, de gyötrelmes démóniumban. Milyen határtalan melankólia árad ezekből a mondatokból:

„Néha messziről jöttem valakihez. Odaérve láttam, hogy az illető ott él. Mindennapi életét éli. Falun, gazdaságban, szolgálatban. Sokan voltak. És ott élt mindegyikük lokális exisztenciát, mélyen a földben gyökerezve, csak én voltam mindig a bolygó köztük.“*

Úgy járt a földön, mint aki sűrű ködbe jutott és azért hajszolja, habzsolja a feléje gomolygó árnyakat, hogy ezzel is ritkítsa a fátyolt, mely a földi határokon túlkívánkozó tekintetét befonja. Ezt a határtalanul szétáramló, megnyugvásra csak a misztikus sejtelmek világában találó lelket félreismerhetetlenül szláv csillagzatok vezérlik. E tekintetben nem is annyira a Mednyánszkyak lengyel származása, mint inkább az a körülmény fontos, hogy a család évszázadokon át a felvidéki szlovákok között élt. Ez a környezet mélyreható lelki következményekkel járt. Justh Zsigmond említett „Fuimus“ c. regényében is szó van erről a hasonulásról. Czobor (Mednyánszky) Ádám magyarázza Márfay (Justh) Gábornak:

„Családjaink elszlávosodtak. Igen, dacára, hogy bizonyosan tudjuk, hogy családjaink soha szlávokkal nem keveredtek, mégis jellemvonásaikban, főbb tulajdonaikban majd mind tótok a mi jó atyánkfiai.“

„De hogyan lehetséges ez, nem értem?“

„Adaptáció útján. Őseink századok és századok folyamán tót udvarral, tót cseléd ségg el vették körül magukat. Tisztjeik, várnagyaik, kulcsárjaik, — szeretőik mind tótok voltak. E környezet aztán bizonyos tulajdonokat fejlesztett ki náluk, meg olyan tulajdonok ragadtak át róluk, amelyeknek nagyrésze szláv. Ezek közül aztán nem egy átöröklődött.“

Mednyánszky Lászlóban a nem kalandra, birtokbavételre szomjazó, hanem misztikus honvágytól ostorozott bolyongás szláv lelkialkatra vall. Ugyancsak szláv az a testvéresülésre vágyó, mély lelki alázat, mellyel a természet, főleg pedig a szenvedő ember képe elé járult.

Nem érdektelen tudni, hogy miként vélekedett magáról. Erre abból következtethetünk, amit másokban, jelesül a vándorló napszámosokban, (ku-

---

* Részlet egy 1895 december 9-én kelt naplójegyzetből.

bikosokban), de főleg a csempészekben és betyárokban becsült, akik, mint írja, „sajnos, sohasem voltak olyan gyéren, mint most.“* Bennük látta mindazt megtestesülve, aminek önmagában hiányát érezte. Ők voltak emberi kiegészítői és pedig azért, mert:

„1. Impulzívek. 2. Jószívűek. 3. Játékos elméjűek. 4. Igazak. 5. A vakmerőségig bátrak. 6. Intelligensek, de csak annyira, amennyit az érzelmek világa elbír. Az utóbbi van náluk túlsúlyban. 7. Nem önzők.“

Ha ezeket a tulajdonságokat magában fölidézhetné, ha általuk kiegészülhetne, akkor egész ember volna. Így azonban?...

Ime, ilyen szigorú önvizsgálatot tartott Mednyánszky maga fölött, ennyi mindennek látta magában hiányát. Hét pontba foglalva rajzolta meg negatív önarcképét, melynek üres formáit talán valamelyik következő inkarnációban sikerül betöltenie.

Nem csoda, hogy az, akit ilyen kérdések foglalkoztatnak, vajmi keveset hajlik a művészi hírnév és a nagyvilági sikerek csábítására. Mednyánszky párisi gyüjteményes kiállítása 1897 április 20-án nyílt meg Georges Petit előkelő galériájában. A sajtó és a közönség nagy tetszéssel fogadta. A képek jórészének vevője is akadt. Csak Mednyánszkyn múlott, hogy a bemutatkozás sikerét kiaknázva, további párisi pozíciószerzésre törekedjék. De neki legkisebb gondja is nagyobb volt ennél. Nemhogy a sikerrel, de még műveinek sorsával sem igen törődött. Megtette Párisban és másutt is, hogy szállásáról egy szép napon eltűnvén, ott hagyta megkezdett és befejezett képeit is — csak azért, hogy szegény házigazdája azok eladása révén némi pénzhez jusson. Szellemi tulajdonjogára nem sokat adott. Abban sem látott semmi rosszat, hogy egyik vagy másik szűkölködő tanítványának az ő modorában készült festményére a maga nevét írja. Így jobb ára volt a képnek, márpedig Mednyánszky csak azt tartotta szem előtt, hogy az arra rászorulókat minden úton módon segélyezze.

Alig ért haza Párisból, alig ütött 1897 őszén újból Pesten tanyát, máris sereregestől csimpaszkodtak beléje a pénzre váró szegény emberek. Akadt köztük olyan is, aki csúnyán visszaélt Mednyánszky hiszékenységével, képeket csalt ki tőle, potom áron túladott rajtok és a pénz jórészét elsikkasztotta.

---

* Ez az idézet és a következő egy bizonytalan keltezésű naplójegyzetből való.

Ezeknek a védenceknek és szipolyozóknak a bőkezű anyagi támogatása egyre nagyobb összegekbe került. Hiába húzódott meg Mednyánszky Ujpesten, a Baross-utcában egy primitív műteremben, hiába érte be a Fehér Hattyúhoz címzett, olcsó szállóban egy szűk kis szobával, egyre nyomasztóbb adóságokkal kellett bajlódnia. Ebben a válságos helyzetben, 1898 derekán ismerkedett meg a könyvkiadó *Wolfner* Józseffel, aki magára vállalta, hogy képeit méltó áron értékesíti, adósságait kifizeti és rendszeres, bőséges jövedelmet biztosít neki. Újabb, jelentős sikere is erre az esztendőre esik. „Hegyi táj" c. képét a Műcsarnok őszi tárlatán állami aranyéremmel díjazzák.

Mednyánszky a rendezett anyagi helyzet közepette, a nagy erkölcsi siker után is maradt, aki volt. Ruházata változatlanul rendetlen és piszkos, pénzét továbbra is két kézzel osztogatja boldog-boldogtalannak és rideg műtermében, szegényes szobájában éppen olyan magányosan él, dolgozik és elmélkedik, mint eddig: a megtestesült modern Diogénesz.

Művésztársaihoz csak gyér szálak fűzték. Igaz, hogy néhányukkal együtt (Bihari Sándor, Boruth, Fényes, Hegedűs, Kernstok, Mihalik, Pongrácz, Szlányi és Vaszary) 1899 második felében ő is „azzal a kéréssel fordult az akkori vallás- és közoktatásügyi miniszterhez, hogy állami támogatással tegye lehetővé Szolnokon egy művésztelep létesítését. Jellemző, hogy mikor a miniszter engedélye és segítsége megjött, Mednyánszky az akciótól távol maradt."*

Mentől idősebb lett, annál mélyebbre húzódott vissza a maga belső köreibe. Ez a magány, melynek rejtekébe senki sem látott, titokzatos, ködös kontúrokat rajzolt a festő alakja köré. Ferenczy Valérnak apjáról, Ferenczy Károlyról szóló könyvében olvashatjuk, hogy a nagybányai mester a századforduló idején Pesten, a Vasvári Pál-utca 9. sz. alatti házban Mednyánszkynak műtermi szomszédja volt. Ferenczy akkoriban szívesen rajzolgatott művésztársairól karikatúrákat. Mindenkit jóízűen humoros, derűs színben ábrázolt, csak Mednyánszky torzképének támadt önkéntelenül valami döbbenetes, démóni vonása. Ferenczy Valér jól emlékszik, hogy apja sokat beszélt neki Mednyánszky rejtélyes alakjáról és életmódjáról. Akárhányszor megtörtént, hogy Ferenczy Károly késő este vagy éjjel hazajövet, a két műterem előtti folyosón, a sötétben, a padlón heverő koldusba, csavargóba vagy munkátlan mesterlegénybe botlott, aki Mednyánszkyra várt. Mednyánszkynak a kültelkek körül, a város szélén vagy a budai hegyek között kószálva gyakran megakadt a szeme az ilyen embereken. Műtermébe hívta őket

---

* Schanzer Mária id. műve, 7. lap.

modellnek meg azért is, hogy elbeszélgessen velük. Nem egy ilyen, a szó szoros értelmében útszéli találkozás mélyült idővel bizalmas, tegeződő barátsággá. Mednyánszky elemében volt olyan emberek között, akiket műtermi szomszédja, az életstílusában is választékos, úriasan kényes Ferenczy Károly mint gyanús és piszkos söpredéket tartott távol magától.

Nagyobb emberi és szellemi távolságot, mint amilyen a Vasvári Pál-utcában a két műtermi szomszéd között volt, bajos elképzelni. Pedig Ferenczy csak tíz évvel volt fiatalabb Mednyánszkynál és mindkettőjüknek a szabad természet volt a legfőbb tanítómestere. Csakhogy Ferenczy, ha időnként hallgatott is mélyebb sugallatokra, egészben véve mégis a szemmel tapintható, szilárd földi dolgok, a polgári értelem és valóságérzet festője volt. Mednyánszky nyughatatlan képzelete ezzel szemben az embert is, a természetet is földöntúli távlatok sejtelmes fényében látta. Olyan mélységekben, ahol a szemlélet társadalmilag szabott distanciái és kategóriái semmissé válnak, mert minden teremtett lény egyformán imbolygó és esendő árnyékká halványul.

„Az idő repül — írja Sirchich Jankának — és mintha lázban élnék, álomképek között, melyek nemcsak a műteremben, de mindenütt velem vannak . . . Az utcán minden ismerős arc elől kitérek."

Művésztársaival egyre kevesebbet érintkezik, néha Kacziánnyal találkozik, de gyakrabban van együtt az „Akvárium" tagjaival, Bettelheimmel, Schlesingerrel és egy névszerint ismeretlen emberrel, akit mint Filozófust említ. Sorsukat szívén viseli és még arra is van gondja, hogy Beckóról időnként egy-egy üveg vagy hordócska valódi borovicskát kérjen számukra.

Egy februári vasárnap délután kimegy az esztergomi úton Óbuda határáig, „addig a csárdáig — írja naplójában —, ahol két éve tavasszal három legénnyel mulatott." Egy óra hosszat ül a kocsmában, néhány érdekes parasztot és két magát produkáló akrobatát figyelve „a sok unalmas városi népség között", majd nekivág a Hármashatárhegynek.

„Soká tartott, míg a kerteken keresztül útat találtam a meredek és meglehetős kopár hegy tövéig. — A gyalogút egy mély szakadék mellett vezet fel, rövid gyepen és itt-ott bozót között. — Itt már egy kis havat találtam, később, valamivel feljebb, füvek és bokrok zúzmarával voltak borítva, mint a legfinomabb csipke, úgy néztek ki. Se le, se fel nem lehetett látni 100 lépésnél tovább, mióta az alacsonyan járó felhőrétegbe jutottam. — Fölértem a gerincre, de a köd nem akart szétfoszlani és így, mivel már nagyon besötétedett, ismét lejöttem. — Még egyszer benéztem a most már megvilágított csárdába, ahonnan szép énekszó hallatszott az országútra. Félórát töl-

ORSZ. SZÉCHÉNYI KÖNYVTÁR

töttem benne, több érdekes fejet láttam, több szimpatikus hangot hallottam. — Pompás délután volt..."*

Ugyan kinek jutott volna eszébe a korabeli naturalisták közül, tél idején kigyalogolni az óbudai csárdába és fölmenni a ködös Hármashatárhegyre? Derék természetfestőink különválasztották a városi életet a szabad tájban való, tanulmányi kirándulástól. Mindkettőnek megvolt a „szezón"-ja, a maga pontosan megszabott helye és ideje. Mednyánszky nem élt ezzel a beosztással. Budapesten tartózkodva is minduntalan átlendült a városi élet határán, hogy a természet bizalmas közelébe férkőzzék és annak alig hogy fölrévülő, finom, rezzenésnyi jelenségeit fürkéssze. Aminthogy emberi vonzalma is mindegyre kiáramlott a polgári vagy éppen úri keretek közül, a kültelki nép, sőt a nyomortanyák kétes alakjai felé.

De ezek a városi látókörön tágító kószálások is csak ideig-óráig csillapíthatták Mednyánszky csavargókedvét és természetszomját. Időnként ott kellett hagynia Pestet, hogy „kissé útszéli rabló módjára éljen". 1900 június elején gyalog indul Beckóra. Ott pihen egyet, azután Galiciába utazik és részben vonaton, részben gyalogszerrel keresztül-kasul járja ezt az akkor még osztrák kézen lévő tartományt. Hogy a városokban és falvakban a gettóbeli szegény zsidókkal barátkozhassék, már Pesten összeállított magának egy kis írott jiddis szótárt. Olyan helyeken is jár, ahol sem posta, sem másfajta összeköttetés nincs a civilizált világgal. Végül Polhora fürdőn tölt két hetet, naphosszat az erdőben, sziklákon mászkál, senkit sem lát, csak a szállóhoz tartozó két kedves kis kutya kísérgeti. Nevüket is megírja Sirchich Jankának: Daki és Frida. Eleinte féltek tőle, de azután úgy megszerették, hogy nem tágítottak mellőle, akármilyen messzire és magasra ment is a havasok közé. A két kis kutyával maga mellett, de messze az emberektől, igen boldog időt töltött a galiciai Kárpátokban. Zavartalanul mélyedt el a hindu bölcseség előírta lelki gyakorlatokban.

A következő év tavaszán megint hatalmas csavargásra készül, de ezúttal nem északnak, hanem délnek megy, az Adria mellékére. Előbb minden fölösleges holmiját, képét Beckóra küldi, mert Budapestet most néhány esztendőre itthagyja és az adriai csatangolás után Bécsben kíván letelepedni.

---

* Naplójegyzet 1900 február 18-ról.

Gyökeres helyváltozásra, új festői benyomásokra van szüksége, de egyben menekülnie is kell a pesti védencek elől, akik ügyes-bajos dolgaikkal és nyomorúságukkal hovatovább teljesen a nyakába varrják magokat és minden erejét, idejét fölemésztik.

A dalmáciai és montenegrói utazás friss benyomásai Mednyánszky filozófiai és etikai vívódását új erőre, tisztultabb, határozottabb összpontosításra serkentik. Ettől a szellemi erősödéstől természetszerűleg festői képzeletének is különös, új fénye támad. Amilyen mohón szívták magukba érzékei az új tájak, új emberek színét és légkörét, olyan gazdagon nyíltak lelkében az érzékfölötti világ új forrásai, az igéző erőben megizmosodott, sűrűbbé, plasztikusabbá vált, új sejtelmek és látomások.

Adriamelléki útjának végeztével több mint négy esztendőre Bécsbe költözik. Szokásához híven természetesen ezt a bécsi tartózkodást is meg-megszakítja, hol Budapestre, hol a felvidékre látogat. A magyar főváros művészeti életében ez idő alatt is jelen van, a Műcsarnok tárlatain rendszeresen részt vesz, sőt 1903 télire gyüjteményes kiállítást is tervez, mely azonban, nem tudni, mi oknál fogva, elmarad. Régi védenceivel is törődik. Valahányszor Budapestre utazik, fölkeresi és segélyezi őket, amihez viszont neki magának Wolfner József baráti közreműködésére van szüksége. Egyik-másik gondokkal kűzködő művésztársának az ügyét is szívén viseli, naphosszat az ő érdekükben jár el, ugyanakkor néhány Nagyőrről és Beckóról való kedves emberének: uradalmi cselédnek, falubeli parasztnak a sorsát is szemmel tartja. Anyagi helyzete továbbra is jórészt budapesti összeköttetéseken, újabban, azaz 1903 július 2-tól fogva, egy a Singer és Wolfner-céggel kötött szerződésen alapul. Miként a Wolfner Józseffel kötött előző megállapodás, ez is tekintélyes állandó jövedelemhez juttatta. Igaz, hogy anyagi ügyei így is csak bizonyos fokig rendeződtek, mert Mednyánszky nem tudott letenni arról a szokásáról, hogy képeit elajándékozza és pénzét pazarul szétosztogassa. Az 1903—4-i szokatlanul kemény télen annyi nyomorúságot tapasztalt maga körül, Budapesten és Bécsett is, hogy minden erejét, összeköttetését latba vetve segített, ahol csak tudott.

Élete tehát ezekben az években is megoszlik az osztrák császárváros és a hazai kapcsolatok, utazások, tervek és gondok között. Külön bonyodalma volt helyzetének, hogy rövid néhány hónappal Bécsbe költözése után, 1902 elején súlyos izületi bántalmai támadtak, amelyek félévre jóformán teljesen megbénították és fájdalmas kezeléssel jártak. Alig épült föl ebből a nyavalyából, legyöngült szervezetét megint más betegség támadta meg. Heteken át tartó fejfájás, álmatlanság és gyomorgörcsök kínozták. De leveleiből és nap-

lójegyzeteiből kitűnik, hogy lelke ezt a sok testi megpróbáltatást sztoikus nyugalommal viselte. Képei pedig, amiket gyógyulása után festett, átható, tiszta szellemi erőről tanuskodnak.

Bécsben a Mariahilferstrasse 89/a alatt bérel műtermet. Szobája egy távoli kerületben, szegényes bérházban, a Siebertgasse 6. sz. alatt van. Ezzel a szobával el is dicsekszik egy Sirchich Jankához írt levelében, mondván, hogy ruhafogas is van benne és csak 11 forintba kerül. „Ilyen olcsón még sohasem laktam".

Erről a szobáról, valamint Mednyánszky akkori körülményeiről és életmódjáról általában, egy másik levélben is szó van. Ezt a levelet 1902 március 2-án László nagybátyja, a Bécsett élő Mednyánszky Dénes báró írta, ugyancsak Sirchich Jankához. Olyan érdekes és jellemző, hogy egész terjedelmében, a német eredetihez szószerint ragaszkodó fordításban közöljük.

Tisztelt Janka kisasszony!

Hálásan köszönöm, hogy részletesen írt a páciensről* és a fennforgó körülményekről. Mindenekelőtt sajnálatomra meg kell mondanom, hogy aggályaiban teljesen osztozom és hogy abban, amit ír, sajnos, csak a magam régi aggodalmának igazolását látom, mégpedig mind az egészség hiányos tekintetbevételét és ápolását, mind a meglevő anyagi eszközökhöz mérten oktalan gazdálkodást illetőleg. Remélem, hogy a budapesti Lukácsfürdő használata jó hatással lesz és hogy a kezelő orvos jó tanácsokat fog nyujtani. De László aztán ezeket a jótanácsokat valóban *kövesse* is és tartsa szem előtt, hogy egész jelene és jövője attól függ, hogy egészségét újból helyreállítsa és sértetlenül megóvja. És azt is meg kell gondolnia, hogy néhány hét mulva 50 éves lesz! És hogy a különböző betegségek után, amiket ez alatt az idő alatt el kellett szenvednie, most már mégsem bánhat olyan gondtalanul és vigyázatlanul az egészségével, mint ahogyan 20 és 30 éves korában tette volt és mint amiért eléggé meg is bűnhődött! . . .

Azt a hallatlanul drága hónapos szobát is szóvá kell tennem, abban az istenhátamögötti külvárosban, ahol csak néhány ház áll és ahol az ember éjjel nem járhat revolver nélkül. A harmadik emeleten piszkos udvari szoba, kályha nélkül, bútorok nélkül! Bent egy vaságy, egy kis vasmosdó, egy alacsony asztalka három kis ülőkével, puhafából, gyalulva, festetlenül,

---

* Mednyánszky László e levél írásakor izületi gyulladással feküdt a budapesti Lukácsfürdőben.

a falon fogas négy kampóval. Ami az *ágyban* van — párna, rongyos, régi lópokróc és szalmazsák — annyira utálatos és szennyes, hogy vagy kidobnám, vagy fertőtlenítőbe adnám. — Ezt a pár holmit az üres, nagy műterembe lehetne rakni és ettől az undok, piszkos, 11 forintos lebújtól meg lehetne szabadulni! Hiszen egyhamar úgysem igen jön Bécsbe és akkor bármely órában találhat hónapos szobát, jobb helyen és tisztábbat, mint emez, amely a Mariahilferstrassen levő műtermétől olyan messze van, mint pl. Bohuslavice Beckótól.

Ami a pénzbeli bevételeket illeti, most már hosszabb ideje nem hallottam vagy olvastam képeladásról? Eleinte azt mondták, úgy el van halmozva megrendelésekkel, hogy nem is győzi őket, annyira kapkodják a képeit, hogy nemcsak hogy adóssága nincsen, de valódi takarékpénztári könyvecskéi vannak és hogy pénzeket kamatoztat! Ha ez igaz? akkor bizony nagyon örvendetes volna, mert betegségre, fürdőkúrára, utazásra és arra az időre, amikor kímélnie kell magát és nem dolgozhat? mégis csak pénzre van szüksége és ha tűri, hogy a sajátját, amije van, mindenfelől elkoldulják tőle, — akkor adósságokat kell csinálnia. Ez pedig azért aggasztó, mivel pénzről és a pénz értékéről, sajnos, fogalma sincsen és azt hiszi, hogy nagy mestere a takarékosságnak, miután *magára semmit sem* költ. Holott többet költ, mint más három együttvéve, mert az emberek, akikkel érintkezik, már régen ismerik és tudják, hogy rögtön mindenre kapható, tehát persze hogy kizsákmányolják és kirabolják és a végén valóban azt hiszik róla, hogy gazdagnak kell lennie? Mivelhogy mindig pénzt ád?! Ő pedig erkölcsileg kötelezettnek érzi magát arra, hogy így tegyen: „Mágnás vagyok és vagyonom van, tehát kötelességem azokon segíteni, akik rá vannak szorulva.“ — Ez persze igen szép és nemes dolog, de ennek is kell hogy határa legyen, minthogy minden vagyonnak, akár kicsi, akár még olyan nagy, megvan a maga számjegye, a maga határa és senkinek sincs annyija, még a milliomos Rotschildnak sem, hogy mindenkin segíthessen, aki kér! Miután László agglegény és az is marad, úgy hát költse el a vagyonát — csak aztán nehogy túlkorán járjon a végére!

Isten megáldja
Mednyánszky Dénes

Mednyánszky, amíg csak meg nem betegedett, kitűnően érezte magát kültelki hónapos szobájában, melyről nagybátyja olyan elszörnyűködve írt. Estéit zavartalan magányban tölthette, nem is gyujtott világot, úgy merült szemlélődéseibe. A ház körül, az utcákon sétálgatva pedig bőven láthatott

szegény embereket és züllött csavargókat, akik őt, mint festőt annyira érdekelték.

Súlyos izületi betegsége után ezt a műtermétől igen messze eső szobát mégsem használhatta tovább, ezért 1902 május elején, a kórházból szabadulván, a Mariahilferstrassen, a műterem közelében bérel szobát. De kedvenc szokásához, a külvárosokban való hosszú esti sétákhoz teljes felépülése után is ragaszkodik. Az életet figyeli, mely mindig ellátja „gondolkoztató és festeni való, friss témákkal . . ." „Kész zsánerképek kínálkoznak, elég úgy festeni az embereket, ahogyan élnek és mozognak."*

Így van a Práterrel is, melyet egy nővéréhez, Czóbel Istvánnéhoz írt levelében „valóságos kincsesbánya"-ként magasztal. A nyári estéken, szürkületkor, ha nem a külvárosi utcákat járja, a Práterben rajzolgat.

Legszívesebben mégis a Schmelz nevű gyakorlótéren csatangol, „ahol a sok szegény ember üdül, az egyik harmonikázik, a másik énekel, mások a földön alszanak. Egész családok ülnek körbe. Hébe-hóba egy-egy magamfajta magányos bagollyal is találkozik az ember, aki mindent lát és nem szól semmit."**

Mednyánszky, a hallgatag figyelő, rejtelmes árnyék, hajléktalan lélek módjára bolyong a széles, homályos esti mezőn, a szanaszét heverő és levegőző, külvárosi nép között. Micsoda kép! Mintha démoni látomást idézne. Ez a megfigyelésbe és meditációba merült festő a valóságot jártában is annyira transzban tudott lenni, annyira átszellemült az őt szüntelenül kerülgető víziók lázában, hogy környezetével együtt maga is eleven képpé varázsolódott.

Calderon azt vallotta, hogy az élet álom. *Freud* és a modern mélylélektantól ihletett szürrealisták azt vallják, hogy az álom: élet. Mednyánszky életében és művészetében ez a két ellentét lágyan egybesímul. *Életét mintha álomban járta és a képekben, minden megszakítás és átmenet nélkül, egyszerűen tovább álmodta volna.* Hol ér véget élete és hol kezdődik művészete? Mindakettőből ugyanaz a földi sáral, erjedéssel keverődő átszellemülés, ugyanaz a realizmussal egybeszőtt, misztikus igézet sugárzik.

Még néhány szavát idézzük ebből a bécsi korszakából. 1902 december 18-án írja nővérének, Nagyőrre:

„. . . Micsoda szibériai tél ez! Majd megfagy az ember és itt, a szellős műtermi magaslaton olyan erős a vihar, hogy a dupla ablak ellenére is el-

---

* 1902 június 12-én Sirchich Jankához írt leveléből.

** Ezek az 1902 július 18-án kelt sorok szintén Sirchich Jankának szólnak.

fújja néha a lámpát. — Mégis, úgy látszik, annyi képet sikerül újév előtt befejeznem, hogy a házbért egy évre fedezhetem és azután szabad kezem lehet a *komolyabb vállalkozásokra.*"

A dőltbetűs szavakat én húztam alá. Mednyánszkynak örökösen pénzre volt szüksége, főként azért, hogy védenceiről gondoskodhassék. Ezért nagy számban festett olyan képeket is, jórészt tájképeket, melyek szellemi elmélyülés híján, csak a mesterségbeli rutin termékei voltak. Viszont, ha ezek révén aránylag könnyen és gyorsan rázhatta le magáról anyagi gondjait, annál több ideje és ereje maradt a *komolyabb vállalkozásokra*, azaz a művészileg értékesebb festményekre, amiknél nem gondolt a vevőre, hanem csak a tiszta, átszellemült látomást és a legszigorúbb mértéket tartotta szem előtt.

1903 február 4-én már nem a kenyérmunkáról, nem a házbért, fűtést, világítást és a védencek javát szolgáló festőrobotról ír Sirchich Jankának, hanem a művészetében való további haladásáról.

„Hogy ennek szerét ejthessem, éjjel-nappal meg kell magam erőltetnem és minden tekintetben *kutya életet* kell élnem, úgyszólván csak szellemileg szabad táplálkoznom, amire itt van alkalom elég. Ezáltal lassanként hozzászokom, hogy a földi életet ne érezzem többé és teljesen a szellemiekbe merüljek. Még fájdalmak sem zavarnak többé munkámban, *zajokat* és *idegen embereket* már észre sem veszek."

Két héttel később megint erről a „belső egyensúlyról" ír Sirchich Jankának.

„Találtam egy kis helyet magamban, ahová az élet és a szenvedélyek viharai nem férkőzhetnek. Mihelyt magamra akarok találni, visszahúzódom ebbe a legbenső kamrácskába és itt minden eltűnik, a jó és a rossz, egyszóval az egész álom és akkor kezdem sejteni az *igazat.* A munkával is jobban haladok, amióta nem szívom túlságosan mellre..."

Mednyánszky ezidőből való képei, naplójegyzetei és levelei egyaránt mély lelki megnyugvásról és szélesen, gazdagon bontakozó emberi és művészi látókörről tanuskodnak. Fejlődése jóidőre szerencsés mederbe jutott és ez a harmónikus áramlat Bécs után Budapesten is eltart még egy darabig, ahová Mednyánszky újabb, huzamosabb letelepedés céljából 1905 őszén tér vissza.

De 1906 december 23-án olyan csapás éri, mely ezt a lelki egyensúlyt fenekestől felforgatja és őt ismét a legboldogtalanabb, legkegyetlenebb vívódásba taszítja. Ezen a napon Vácon meghal fuvaros barátja „Nyuli": Kurdi Bálint.

Hogy ez az egyszerű paraszti ember mit jelentett neki életében, arra Mednyánszky is csak most eszmél igazán. Hetekig maga ápolja tüdőgyulladásban megbetegedett barátját. Wolfner révén hírneves szakorvost is hozat Budapestről, de Nyulin már nem lehet segíteni. A halálán érzett rettenetes, kínzó fájdalom egy csapásra kijózanítja abból a hiedelemből, melyben néhány év óta ringatta magát, hogy túl van a földi illúziókon. Ez a mardosó fájdalom rádöbbenti, hogy még mindig mennyire rabja az önzésnek, az énjét telítő jóérzéseknek. Barátja halálával ezt az egocentrikus lelki birtokállományt érte veszteség, ezért fetreng és vonaglik most fájdalmában, mint a porban kúszó féreg, amelyre rátapostak.

De talán éppen ez a kegyetlen lelki szenvedés van arra hivatva, hogy végre-valahára az evilági dolgokhoz való ragaszkodás utolsó csökevényét is kiégesse belőle. December 31-ről kelt naplójegyzetében megint maga előtt látja Kurdi Bálint halálának és temetésének szörnyű napjait.

„Különös, hogy mindezt túléltem, hogy meg nem ölt a bánat, úgy látszik, még sokkal többet kell szenvednem, hogy hozzád méltóvá legyek és hogy téged követve, hozzád közeledhessek."

Így idézi az eltávozott jóbarát alakját és szellemét. Olyan eszményi tisztaságban és magasságban látja az egyszerű fuvarosember lényét, hogy ahhoz ő, a maga tehetetlen földi gyarlóságában fel nem érhet. Immár Kurdi Bálint vált további életének vezércsillagává. Naplójegyzeteiben évek multán, jóformán a halál küszöbéig is, minduntalan hozzá menekül, vívódásában őt szólítja, neki vall és fogadkozik. Ötvenkilenc éves korában, 1911 november 26-án, ezeket írja:

„Édes cimborám, fiam, vezérem, tiszta jó lélek, Nyuli!

Lassan-lassan kezdek kiemelkedni a földi tévedések tömkelegéből, mindinkább szabadnak kezdem magam érezni.

Életem tévedései, reményei, rettegései, kívánságai mosolyra késztetnek, nagyon is komolyan vettem a játékot.

Még sok-sok munka vár reám, még sok felesleges, megszokott képzet terheli lelkemet. De mindjobban tisztul a láthatár és mind ama képzelt, örökölt vagy önalkotta korlát tűnőfélben van, mint megannyi nyomasztó ködkép.

Gyakran csodálkozom, hogy ilyen öreggé kellett lennem, mielőtt megértettem ezen magától értetődő dolgokat! Pedig a nagy természet ilyesmit

súgott már régóta a fülembe. Csak szép és múló benyomásoknak tartottam a hangulatokat, pedig ezekben volt az örök igazság.

A természet szemlélete volt főfoglalkozásom legfiatalabb koromtól fogva, ez volt életem tartalma.

Később megzavart az emberekkel való érintkezés, mikorra harminc éves lettem, már meglehetősen elvesztettem egyensúlyomat. Ekkor jöttél te, tiszta jó jélek, Nyuli és ismét kiderült egem, ismét megtaláltam önmagamat. Hoztál valami maradandóbbat, valami tartalmasabbat életembe, ami bennem még jó volt, öntudatra ébredt, kezdtem öntudatosan küzdeni mindama kártékony gyom ellen, amely már-már kezdte elnyomni igazi énemet. Megmentettél a jobb életnek, édes, drága, jó lélek.

Mindezt és még sok mást hagytál nekem, szegény vándornak, útravalóul a nagy útra.

Az, hogy az életben veled találkozhattam, oly nagy szerencse reám nézve, hogy adósod maradok mindörökké!"

1916 augusztus 27-én:

„Ismét itt vagyok a bécsi műtermemben, 25 hónap óta először. Minden úgy van, mint ahogy itt hagytam, mikor Jóskával* elsiettünk innen, 1914 július havában.

Ezen asztalnál sokszor fohászkodtam a felsőbbekhez, hogy méltó lehessek emlékezetedhez, drága cimborám, vezetőm, tiszta jó lélek, Nyuli!"

Senki, sem művésztársa, sem legközelebbi hozzátartozója nem hagyott olyan mély nyomot lelkében, mint ez az egyszerű ember. 1907 tavaszán és nyarán hónapokon át minden héten egyszer Vácra utazik és órákat tölt sírjánál, gondolatokba merülve. Még nagyobb és sűrűbb lesz körülötte a magány. Az embereket kerüli. Sokáig a munkához sincs többé semmi kedve, csak azért dolgozik, még pedig változatlanul sokat, mert barátainak sürgősen pénzre van szüksége és ő csak úgy segíthet rajtuk, ha eladó képei vannak. Újabban kivált kocsis barátjával, Koczka Jánossal** van sok gondja, akit 1908 június elején a maga költségén a Herczel-szanatóriumba vitet és hónapokig ápoltat. A következő tavasszal *Zich* Ferenc nevű festőbarátja esik súlyos tüdőgyulladásba. Orvosról, ápolásról, ellátásról Mednyánszky gondoskodik. Ugyanakkor a 74 éves Bettelheim Károly (a valamikori „Akvárium" Karcsijának) érdekében is minden anyagi áldozatot vállal, csakhogy Budakeszire, a szanatóriumba juttathassa. De ez csak három példa a

---

* Pálmai József.

** Lásd a 36. lapon idézett naplójegyzetet.

sok közül. Az ember alig győzi számon tartani mindazokat, akiknek Mednyánszky azokban a pesti években gondjukat viselte.

Magával, szokás szerint, semmit sem törődik. Műterme a Práter-utca 9. sz., hónapos szobája az Óvoda-utca 41. sz. alatt van. Mind a kettő nyomorúságos helyiség. Mind a kettő részvétlen, rideg tanyája a szakadatlan munkának, a művészi és etikai vergődéssel átvirrasztott, keserű éjszakáknak. Mednyánszkynak már régen a magyar festők első sorában van a helye, nagysikerű és nagynevű művész, de ő igen csekély véleménnyel van műveiről és magát mérhetetlen messze látja azoktól a titokzatos, fénylő sejtelmektől, melyeket képbe szeretne ölteni. Ez a tudat temérdek gyötrelmes vívódásába, temérdek újjákezdésbe és próbálkozásba kerül. Emberi önvizsgálata is folytan ébren van és ugyanilyen kíméletlen. Erőit állandóan több fronton egyszerre és teljes odaadással veti latba. Életét minden oldalról a lelki nyughatatlanság tüze emészti.

Mednyánszky emberi és művészi útja nem a hangzatos szerepléseken és sikereken, nem híres kortársaihoz való viszonyán, szóval semmiképpen nem mutatós tényeken, hanem kifelé igénytelen apróságokon fordul. Ezek néha sokáig gyűrűző és egyre jobban mélyülő, egyre döntőbben serkentő nyomot hagynak lelkében.

1907 május 24-ről ez a följegyzés van naplójában:

„Ma kimentem reggel a Városligetbe rajzolni. A Városligetből az Angyalföldre mentem, a jégvermek tájékára. Meglátogattam ott lévő ismerőseimet, az öreg gazdát, vele beszélgettem, azután visszamentem a jégvermekhez és rajzoltam. Onnan elmentem az „Öreg békához", ott ittam, ettem valamit, onnan visszajöttem a jégvermekhez és láttam, hogy ütnek egy szegény lovat. Egy másik öregember is jött és együtt méltatlankodtunk ezen az állatkínzáson. Megígértem, hogy rendőrt küldök, ez úgy látszik, használt.

Ebből az esetből látom, mennyire hátramaradtam, mennyire hatalma van még rajtam a szenvedélynek. Oly könnyen el lehetett volna intézni a dolgot néhány jó szóval, ha első perctől fogva megtartottam volna nyugalmamat.

A mai délelőtti séta nekem majdnem céltalannak látszott, de ez az eset megérteti velem, hogy mégsem volt céltalan, mivel annyira felháborított és én a tényekkel szemben olyan tehetetlennek és ezáltal annyira megalázva éreztem magamat, hogy ez talán a leggyökeresebb önreformnak lesz okozója.

Tényleg a leggyökeresebb reform kell és pedig sürgősen. Le kell az indulatot győzni.

Még mindig az úrhatnámság, még mindig a hatalomvágy materialiszti-

kus értelemben. A külsőt is le kell fokozni. Minden olyan külsőség, amely valamely disztinkciót árul el, rossz érzelmeket kelt az emberben.

A szellemi (lelki) hatalom fordított arányban áll az én pozíciójával. Igazán szegénynek kell lenni a szegényekkel. Ha azokhoz a durva kocsisokhoz mint béna koldus közeledtem volna, nem kellett volna rendőrrel fenyegetőzni és a hatás tökéletesebb lett volna, mert nem idézett volna fel ismét rossz szenvedélyt.

A rossz szenvedély, úgyszólván, ragályos, fertőző mint némely betegség, de ennek a fertőzésnek ellent kell állni, akkor idővel mások szenvedélyén is uralkodni lehet."

Hónapok multán is visszatér erre az esetre, hogy tanulságát újra meg újra a lelkébe vésse. Az egyenlőség és testvériség elve nem politikai jelszó, hanem minden teremtményre, emberre, állatra, növényre egyként sugárzó, vallásos érzés volt benne. Ugyanolyan szentségnek tartotta, mint a „legfőbb jót": a szabadságot. És miként a szabadságért, ugyanúgy ezért is megszenvedett, lemondással és vívódással.

Eltekintve szokásos, gyakori kiruccanásaitól, melyek ezekben az esztendőkben többek között néhányszor a Dunántúlra, a Balaton és a Bakony vidékére is eljuttatták, Mednyánszky 1905 őszétől fogva 1911-ig egyhuzamban Budapesten élt. Tovább már nem birta, megint más környezetre vágyott. Idegenbe nem kívánkozott, mert a felületes benyomások csak zavarták volna, ahhoz pedig, hogy teljesen új világba mélyedjen, már nem érzett elég erőt magában. Visszatért hát Bécsbe, hogy újból elmerüljön a milliós császárváros népi tengerébe és ugyanakkor a művészet modern európai áramlataival is sűrűbben és behatóbban érintkezzék, mint amennyire ez Budapen módjában volt.

Műtermet előbb a Mallardgasse 85/a, majd a Sobieskygasse 4/a. sz. alatt bérel. Az első esztendőt nyugodt munkában tölti, de 1912-ben csak gyakori, hosszas megszakításokkal jut előre, holott gyüjteményes kiállításra készül, melyből azonban ezúttal sem lesz semmi. Februárban a baráti aggódás és részvét szólítja el munkájától. Pestre siet, hogy a sinylődő Koczka Jánossal törődjék, majd Csongrádon terem, hol egy szegény fiatal festő, *Piroska* István van halálán, akit nagyon becsül és szeret. Egy Czóbel Istvánnéhoz írt leveléből megtudjuk, miért vonzódott ehhez a fiatal barátjához:

„Ösmernetek kellett volna ezt az embert, jó, gyöngéd, csupa szellem és olyan tiszta, mint egy újszülött gyermek. Képei olyan tisztultak és harmonikusak, mint ő maga, csak kevés bennük az erő és nagyon mélabúsak. Mindig a csodálatos Alföldet ábrázolják, amelynek ő maga is része. Higgadtan és nyugodtan viseli sorsát, a nagy fájdalmak ellenére is, igazi vértanu természet, lelke mélyén vallásos és amellett igazi gondolkodó."

Ugyanebben az 1912. február 29-i keltezésű levélben magáról és újabb munkáiról is ír néhány sort, mégpedig az őt annyira jellemző, merő szarkazmussal:

„Meglehetősen jól van dolgom, mint egy döglött kutyának, amely tudvalevőleg már túl van minden jón és rosszon.

Sokat dolgozom és remélem, hogy belátható időn belül megszabadulok anyagi gondjaimtól. Sokat nem szabad várnod a mázolmányaimtól, noha a dolgok alighanem kevésbbé lesznek rosszak mint azok a képeim, amelyek a múzeumban lógnak, világ csúfjára. Bensőleg ugyan sok szépet láttam az utóbbi időben, de ezt ki is fejezni? Talán néhány ezer év mulva.

Ám ezen sem izgulok többet, mint egy sikertelen tüsszentésen. Az ember egyszerűen fest, mint ahogy ír, vagy harisnyát köt, mert nem lehet el játék nélkül. Pedig be szívesen nem csinálnék semmit! Egyszer csak mégis le kell szokni a játékról."

De azért a játék mégis csak izgatja. Minden erejét bele veti a munkába és amikor úgy érzi, hogy invenciója fogytán van, május második felében sietve otthagyja Bécset és útnak indul, új képtémákra vadászni. Budapestnek veszi útját. Váratlanul elemébe kerül. A fővárosban véres utcai zavargások vannak! Menten föltámad benne a démoni igézet, a vágy, hogy az indulatok fékevesztett, gyilkos összecsapásának szemtanuja legyen. Rohan a színhelyre, de csalódás éri. „Sajnos, — írja nővérének — igazán festői tumultusba nem sikerült keverednem."

Ám a pesti út mégsem volt egészen hiábavaló. Megkapó, mély látomása támadt az emberi életről. Föl is jegyzi naplójába. Azért közöljük, mert alapképlet módjára Mednyánszky egész lelki világának és művészetének nyitját magában foglalja.

„. . . A zavarok következtében ideiglenesen Kispestre viszik a sebesülteket, mert a pesti kórházak tele vannak.

Egy napos délutánon érkeznek ama csöndes, félreeső, akácligetektől övezett, kis kórház elé. A béke és elhagyatottság ezen a napos délutánon, a fűzek között, melankolikus. Ide vetődnek a mozgalmas harcok sebesültjei.

Ott néhány kilométerre a szenvedélyek csatája, itt az álmatag nyári meleg, a késő nap aranysugarai poros fűz- és akácfalombokon. Szúnyog- és légyzsongás. Ott a zajos jelen elnyeli a multat és jövőt. Itt a mult, a jelen és a jövő csendesen fűződnek egybe örökkévalósággá. Ott a zavaros vágyak, a fölkorbácsolt érzelmek rövidlátósága. Itt a kiábrándulás, az emberi dolgok hiúságának nyomasztó érzete, a változhatatlan végzetszerű sejtelme."

A pesti benyomások még egészen frissek és máris új riadó harsan benne: a Temes és a Maros árvizének hallatára Délmagyarországba siet. Ezúttal sincs elég szerencséje. Nővérének panaszolja:

„... Nem volt alkalmam magamat hasznossá tennem, ami ebben az esetben különösképpen balszerencsének számíthat. Valóságos szégyen, hogy ott voltam a legnagyobb áradások közepette és kitűnő evezős létemre még csak egy patkányt sem húztam ki a vízből; az a baj, hogy kissé későn érkeztem.

De látni gyönyörű hangulatokat láttam, *egészen világvégeszerűeket.* Komor felhők, felhőszakadások és barnássárga víz mindenfelé. A víz itt-ott nyugodtan folydogált, de többnyire félelmetes gyorsasággal rohant tova, fákat, gerendákat és állati hullákat sodorva magával."

Új képtémákra szomjazó szeme tovább kutat. A Temes és a Maros vidékéről Erdélybe és a Székelyföldre utazik, de ez a barangolás sem naplójában, sem pedig művészetében különösebb nyomot nem hagyott.

Ám az utazás mégis fölfrissítette. Bécsbe visszatérve, újult kedvvel fogott megint munkához. Sirchich Jankának írja:

„Érzem, hogy egészen új dolgokat csinálok és hogy igazán előbbre jutottam. — Újból tapasztalom, hogy testi közérzetem tisztára szellemi állapotomtól függ. Ha nincsenek új benyomásaim és ha nem támadnak új gondolataim, akkor összeesem, mint valami nedves rongy. Azonban, ha szellemi táplálékban van részem és ha benső haladást érzek, akkor minden törődöttségen és fájdalmon túlteszem magam, úgy mint most is, amikor a fogaim éjjel-nappal kínoznak és még sincsenek befolyással a kedvemre ..."

Nagyon érdeklik a bécsi kiállítások. Főként Gustav *Klimt*ért lelkesedik. Szecessziós modorában, a dekoratív sallangok között is észreveszi a szellemi ábrázolást, a rejtélyes látomást. De az egész modern művészetről, főleg a németről és franciáról is, általában az a benyomása, hogy „a legjobbak tudatosan vagy tudattalanul a hídat keresik, mely a látható dolgokat a láthatatlan, belső szellemi maggal köti össze."* Ha ő maga festőileg más úton

* 1912 november 19-én írja Bécsből Czóbel Istvánnénak.

jár is, mint az élen haladó modernek, amennyiben inkább tartja magát a természethez, azért az új művészet merész szellemi intencióiban jogosan látja a maga érzékfölötti sejtelmeinek és hangulatainak igazolását. Ez a tudat rendkívül serkentően hat munkakedvére.

Szárnyaló lélekkel, festőileg bátran és lendületesen dolgozik. Már rég haladt olyan nagyszerűen előre, mint most, ebben a bécsi korszakában, 1912—13 telén. Mégis félbeszakítja ezt a teremtő lázban égő, mámoros munkaáradatot és 1913 január közepén néhány hónapra Budapestre megy — csak azért, hogy két súlyosan beteg védencének, a kocsis Koczka Jánosnak és a festő Zich Ferencnek közelében lehessen és gondjukat viselje. „Különben semmi sem történik érdekükben" — panaszolja március 10-ről kelt levelében nővérének. Koczkát Budakeszin, a szanatóriumban ápoltatja és gyakran látogatja. Zich állapota már annyira reménytelen, hogy a szanatóriumok nem is akarnak tudni róla. Mednyánszky mégis törődik vele és az ugyancsak igen szegény bátyjánál lakó, teljesen nincstelen embernek minden szükségletéről gondoskodik.

Mindez, persze, igen sok pénzébe kerül. Hogy előteremthesse, éjjel-nappal dolgozik, Budán, egy északra néző, nagy szobában. Csak úgy ontja a piacra szánt képeket, de közben a maga számára is fest, hogy azt a felszabadító szellemi lendületet, melyre művészete legutóbb Bécsben tett szert, továbbra is ébren tartsa. Látomások ihlette képzelete rendkívül érzékennyé vált és magasra fokozódott. Július 13-án ezt írja naplójába:

„Világok tárulnak föl lelkem előtt, nagy tájak, sok fény, de el is kell ezekbe merülni végképpen, mert általuk kell kijutni ama szűk határok közül, amelyek az örökkévalóság fényét eltakarják.

Minden ember körül ilyen átlátszatlan ködökből szőtt világ sűrűsödik. Ő maga a középpontban áll és nem lát... Valamennyien még szunnyadó szigetekre hasonlítunk az örökké hullámzó, nagy élet tengerében. Rajta minden erőfeszítéssel és elérjük a nagy világosságot, amely voltaképpen önmagunk legmélyén szunnyad, anélkül, hogy ismernők."

Ez az esztendő a sok baráti gondon kívül betegeskedést is bőven tartogatott a számára. Az érelmeszesedés és az izületi bajok súlyosabb tünetei arra bírják, hogy a nyáron Német-Bogsányban és Versecen Malonyay Dezső és Kacziány Ödön társaságában igen gyökeres és fájdalmas gyógykezelésnek vesse alá magát. Amennyire a kúra engedi, szabad idejében természettanulmányokat fest. A táj friss zöld színe és a környékbeli sváb nép a Szepességre és nagyőri gyermekkorára emlékezteti. Ezek a benyomások olyan erős lelki sugallattal járnak, hogy sokszor úgy érzi, mindaz, ami Nagyőr óta történt

vele, zavaros, nehéz álom, amelyből még nem ébredt fel tökéletesen.* Úgy véli, vénségére az lesz a feladata, hogy ezt a hosszú és nyomasztó álmot kibogozza és helyesen értelmezze.

De az utolsó évek e passzív szemlélődés helyett egészen más természetű befejezést tartogattak számára. 1914 nyarán kitört a világháború. Mednyánszky László életének és művészetének legdrámaibb korszakába lépett.

Mednyánszkyt Bécsben éri a háború. Menten csomagol és Budapestre siet. Frontszolgálatra jelentkezik, de jelentkezését, korára való tekintettel, nem fogadják el. Erre harctéri rajzolónak szeretne menni, azonban ezt a szándékát is csak Tisza Istvánnal való összeköttetése révén sikerül megvalósítania. Szeptember 7-én indul. Boldog, hogy régi álma végre beteljesül és szemtől-szembe láthatja a háborút.

Öröme azt az 1894 január 3-ról kelt naplójegyzetét juttatja eszünkbe, amelyben felsóhajt:

„. . . Ha fiatal koromban háborúban vehettem volna részt! Tolstoj „Sebastopol"-ja! Az a részlet, amidőn a ház előtt, amelyben a tisztek ebédelnek, felrobban egy bomba és az ablaktáblákat elsötétíti a lőpor füstje. Békés déli hangulat, melybe a háború izgalma vegyül. . . Számomra ez szinte prófétai jellegű, amennyiben a békés mindenapi élet és a háborús élet izgalmának kontrasztjával életem lényegét adja. . ."

Íme, ugyanaz a hangulat, mely 1912 május 24-én az eldugott, csöndes kispesti kórház előtt, az utcai zavargások odaszállított sebesültjei láttán is megragadja képzeletét. Ehhez a régi elmélkedéshez fűzi azt a befejező mondatot, melyet mint lelkére és művészetére mélységesen jellemző vonást egyszer már idéztünk: „. . . Egy barátságos kis szoba és a határtalan horizont."

Másszóval: a csöndes szemlélődés és a viharzó szenvedélyek, az igénytelen megférés és a nyughatatlan csavargás ellentéte. A tisztult bölcseség harmóniája és a démoni őzöttség örvénylő, kavargó árnyai.

A háború képében ez a démónium, ez a sötét és kegyetlen ígézet sodorja magával Mednyánszkyt, mégpedig olyan kárhozatos, mindent elsöprő erővel, aminővel eddig még sohasem akadt dolga életében.

---

* Erről a különös lelki állapotról egy Német-Bogsányról keltezett levelében ír hugának.

Az osztrák-magyar hadsereggel jóformán minden fronton megfordul, a galíciai csatatereken, Szerbiában és Dél-Tirolban. Mindenütt a tűzvonal körül forgolódik (az olasz fronton 1916 július 31-én meg is sebesül), hogy lehetőleg közel hajolhasson a *Rettenet* vonzó és iszonytató ábrázata fölé. Hogy az ember, mint az isteni kegyelemből kitaszított, esendő teremtés örök hontalanságra és vándorlásra van kárhoztatva, ezt a mélyrejtelmű csavargó filozófiát Mednyánszky a világháborúban látta a legdöbbenetesebb módon igazoltnak. Még sohasem állt előtte „a szenvedő ember réme", mint írja, olyan megrázóan és monumentálisan, mint a véráztatta, lángoló Kárpátokban és Alpesekben. Ezeken a gyönyörű tájakon, a természet fönséges bűvöletében is egyre a pusztulás szörnyű látomása rémlett előtte, mint kézzelfogható és mégis kísértetes valóság. Sebesülése után hosszabb szabadságra megy, de bécsi műtermének csöndjében a harctéri emlékek tovább rajzanak körülötte, mint a lidércek. Megkínzott lelke, gyötrődő embersége mélyéből tör fel az óhajtás:

„... Bárcsak mihamarább vége lenne ennek a véres álomnak!"*

A harctereken temérdek helyszíni rajzot és vázlatot készít. Csupán a délnyugati frontról 223 nagy rajzot és akvarellt és 412 kisebb rajzot** visz magával. Ezek az impresszív jegyzetek támogatják emlékezetét, amikor szabadsága alatt hol Bécsett, hol Budapesten neki fog, hogy a látottakból festői látomásokat teremtsen.

Maga írja, hogy műtermében „baromi munkába" fogta magát. Éjjel-nappal dolgozik, végül már állni sem tud a lábán, annyit robotol a festőállvány előtt. És ezt a szakadatlan fáradozást mindenekfölött megint csak a mások anyagi gondját viselő jószívűség sarkantyúzza. A hadifestők bécsi és budapesti kiállításán való, egyébként nagysikerű részvétele, valamint a nyilvános szereplés más alkalmai*** csak másodsorban izgatják. Munkássága ezekben az utolsó években is jórészt a keresletet kívánja kielégíteni, mert nincstelen védenceiről a tömeges nyomor és szenvedés láttán sem tud megfeledkezni.

De mélyebb művészi és etikai problémáit a sok hajszolt szorgalmi munka közepette is szemmel tartja. 1916 húsvétvasárnapján Budapesten ezt írja naplójába:

„... 1914 tavasza óta anyagi gondok és piszkok homályosítják el lelki

---

* 1916 Szilveszter éjszakáján írja nővérének Nagyőrre.

** Ezekről a vázlatokról 1916 augusztus 13-án Villachban leltárt készített.

*** A Műcsarnok és a Nemzeti Szalón tárlatai, valamint 1915-ben az Ernst-Múzeum két termében rendezett gyűjteményes kiállítása.

szemeimet. — A háború, ezen óriási anyagi küzdelem is hozzájárul, hogy a külső lárma néha elnémítsa a belső életet. *Résen kell lenni!*"

Ugyanez év június 12-én, Mährisch-Ostrauban, a sajtóhadiszállás lármás forgalmában jegyzi föl azt a magasztos gondolatot, melynek első felét már korábban idéztük:

„... Hídat kell építeni a véges és a végtelen között... Minden az enyém, amit élénken el tudok képzelni, a tényleges birtokbavétel fölösleges. Időben, térben mindent átélni nem lehet, de lélekben annál többet."

1916 december elején a bécsi Künstlerhausban látott kiállítás arra ösztökéli, hogy művészetét a modern külföldi festőkével mérje össze. A színbeli és formai egyszerűségre való törekvésükkel határozott rokonszenvet érez, de abban elkülönül tőlük, hogy a festői fogalmazásban és kifejezésben az individualizmusra veti a fősúlyt. Ebben látja az élet intenzitását.

„Amire a modern korban annál is inkább szükség van, mivel annak uralkodó áramlata amúgyis minden téren az erők gépies egyenlősítését hozza magával."**

„A művészetnek az elfajulás és egyenlősítés korában az a rendeltetése, hogy támasza legyen azoknak az egyeseknek, akik az igaz iránti érzéküket még nem vesztették el."***

Még mindig sokat vívódik az eszközökkel, de úgy látja, hogy lassanként mégis csak előbbre jut. 1917 február 18-án írja:

„Gondban és küzködésben elég részem van, de mégis haladok és nem veszett minden munka, szenvedés és egyéb befektetés kárba. — Nagy körutakon közeledem olyan kitűzött célok felé, amelyek felé tíz év óta törekszem..."

De vajjon lesz-e még alkalma, hogy céljait meg is valósítsa? Egy életen át szakadatlanul, kíméletlenül latbavetett erejét a háborús évek nagyon megapasztották. 1916—17 telén a szokatlanul kemény hideg ellenére is, hetekig fűtetlen műteremben dolgozott. A túlfeszített munka egyre jobban fárasztja. Borús sejtelme támad, hogy élete múlófélben van és hogy festői problémái megoldatlanul maradnak. A buddhizmus vigasztalja:

„Tán a jövő inkarnációban."

A szakadatlan műtermi munka testileg és lelkileg annyira kimerítette, hogy már alig várja, mikor küldik megint a frontra rajzolónak. Ott kipihenhetné magát és fölfrissülhetne a természetben. Végre, 1917 nyarán útnak

---

* Budapesten, 1916 májusáról keltezett naplójegyzet.

** és *** 1916 december 6-i, bécsi följegyzés.

indítják, ismét az olasz harctérre. De hamarosan keserű csalódás éri. Vesebaja miatt vissza kell fordulnia. Kórházi ápolásra szorul és egész télen gyöngélkedik. 1918 tavaszán Nagyőrött keres pihenést. A nyarat is ott tölti és festeget. De üdülését néhány hétre félbeszakítja. Nincs nyugta. Előbb Bécsbe, majd onnan vissza Budapestre utazik. Régi vándorkedve most már ideges ide-odacikázásában nyílvánul. A fogyatkozó láng utoljára még néhányszor hevesen meg-meglobban. Budapesten lázasan, betegen munkába fog. De vesebaja rövidesen visszakényszeríti Nagyőrre. Sokáig ott sincs maradása. Lelkét nemcsak a halálsejtelmek, de a Monarchia összeomlásának és a forradalomnak egyre vészesebb jelei is zaklatják. Törődött testét nem kíméli, 1918 októberében megint Bécsbe utazik. Állapota egyre rosszabbodik, de ő azért még mindig nem hagyja abba a munkát. Mivel a maga műtermét szén és fa híján nem fűtheti, télire festőbarátjánál, *Kláber* Gyulánál, egy valamennyire mégis csak melegebb, kis szobában húzódik meg.

A magyarság társadalmi és nemzeti katasztrófája, melyet évtizedekre rettegve előre látott, még életben találta. De ahhoz már nem volt ereje, hogy a forradalom kavargó drámájának szemtanuja és festője lehessen. Ágynak dőlt és többé nem is kelt már fel. Lelke 1919 április 17-én rázta le magáról a nehéz és zavaros földi álmot, hogy az örök vándorlást más, talán jobb csillagzatú létformában folytassa. Hozzátartozói a politikai zavarok miatt későn értesültek haláláról. Koporsóját csak néhány bécsi ismerőse, meg egy pár, véletlenül odavetődött, bámész idegen kísérte a zentralfriedhofbeli, szegényes sírhoz.

ORSZ. SZÉCHÉNYI KÖNYVTÁR

A MŰVÉSZ

A természet szemlélete volt főfoglalkozásom legfiatalabb koromtól fogva, ez volt életem tartalma.

Hídat kell építeni a véges és a végtelen között.

Mednyánszky Lászlóban az ember és a festő lelki egysége annyira szétfejthetetlen, hogy a művészi méltatás néhány fontos eleme szükségképpen már a mester életrajzába is beleszövődött. Viszont ugyanennél az oknál fogva a festő Mednyánszkyról sem szólhatunk anélkül, hogy emberi jellemével és sorsával helyenként újra ne találkozzunk.

Azt a két naplójegyzetet is idéztük már, melyet e fejezet élére tűztünk, hogy a továbbiakban utat mutasson. Ez a két, emberi vallomásnak szánt, rövid mondat Mednyánszky László művészetének tömör szellemi foglalata.

Mednyánszky életének nagy részét a szabad természetben töltötte. Már mint serdülő fiú sokat járta a Magas Tátrát. Ezek a kirándulások idővel egyre hosszabbra nyúltak. Érett férfi- és művészkorában végül, nem volt az az évszak, az a fagy vagy forróság, az az éjjeli sötétség vagy ítéletidő, szóval nem voltak azok a természeti körülmények, melyek között szeretett tájait, akár a felvidéki Kárpátokban, akár az Alföldön végig ne barangolta és meg ne figyelte, sőt mondhatnók: végig ne szimatolta volna. Olyan áthatóan érzékelte a táj színét és formáját, növényzetét és levegőjét, fényét és illatát: alkatának és életének minden jelenségét, mint ahogyan arra rendszerint csak a természettel ősi életközösséget tartó, primitív vadászok, pásztorok, halászok és csempészek képesek.

Miként Nagybánya, Szolnok és Kecskemét mestereinek, — *Ferenczynek, Hollósynak, Thormának, Fényesnek, Iványi-Grünwaldnak,* — Mednyánszky Lászlónak is a természet volt festői sugalmazója. Míg azonban a többiek szemében a természet reális és véges határok közé foglalt, optikai tárgyat jelentett, Mednyánszky ezzel a szemlélettel csak tanulmányaiban élt. Látomásai a természettanulmányok szolgáltatta festői nyersanyagot átköltötték, misztikus révületek fényködévé varázsolták. A természet ezekben a sejtelmes ábrázolásokban csak a közvetítő médium szerepét játsza: híd, mely a földről a földöntúli világba, a végesből a végtelenbe vezet.

Ezért van képeinek az a különös, szövevényes hangulata. Egyrészt a táj, az emberi alak vagy arc érzékletes látszatához idomulnak, másrészt áthatóan éreztetik, hogy ez a természetes látszat érzékfölötti háttereket rejteget. Festői képzelete kezdettől fogva arra irányult, hogy ezt a kettős ígézetet minél mélyebben és kifejezőbben ábrázolja.

Schopenhauer szerint az ember akkor kezd filozofálni, ha elcsodálkozik a világon. A modern léleklátó művészet gyökere is ebben a csodára nyílt szemléletben, a képzeletnek ebben a bűvöletre fogékony, eredendő érzékenységében rejlik. Mednyánszky László gyermeki képzelete az ódon beckói és nagyőri kastélyokban és a kastélyokat környező természetben a rejtelmek és varázslatok tündérvilágát látta. Gyermekkora multával az észelvű, pozitív ismeretszerzés révén neki is „fájdalmas ébredés"* lett az osztályrésze. Rajta is erőt vett az a profán állapot, amikor „a korlátolt földi öntudat elhomályosítja az általánosabb öntudatot, melyet azontúl csak elalvásunk közben vagy álomból felocsudva, tehát félálomban sejtünk, de amelyre földi létünk idején teljesen már soha többé rá nem ébredünk." Egy ideig úgy látszott, hogy az exakt természettudományi gondolkodásban iskolázott, mérnöki pályára készülő, fiatal Mednyánszky mögött egyszersmindenkorra elsüllyedtek a gyermekkori tündérkertbe, az „intím, regeszerű, szürkületi hangulatokra" visszavezető ösvények. De ez a varázslatvesztette, racionális kijózanodás csak a tudat felületén vált úrrá. A tudat alatt eközben is tovább működtek az irracionális érzelmi erők. Az ifjú sorsának intézését rövidesen nem a tudományos logosz, hanem a művészi daimon vette a kezébe. A festő Mednyánszky pedig temérdek lelki szenvedés, gyötrelmes szellemi és művészi vívódás árán, minden talpalatnyi térnyerésért keservesen küzködve, fokról-fokra hódította vissza a gyermekkori „általános, magasabb öntudatot": azt a képességet, hogy a természetre és az emberi élet jelenségeire csodára nyíló szemmel tekinthessen és ezeket a csodálatos, rejtelmes tüneményeket méltó festői alakba ölthesse.

Nem siette el a dolgot. Pedantériáig menő, aprólékos gonddal vigyázott arra, hogy ne támadjon látomásaiban „szellemi rövidzárlat", elnagyolt általánosítás, sommás formula. Mielőtt képzeletét újabb, merészebb távlatok szárnyára bocsátotta volna, azokat mindannyiszor a legszigorúbb teher-

---

* Ez az idézet a következőkkel együtt egy 1908 augusztus 27-én kelt naplójegyzetből való.

próbának vetette alá: sejtelmeit a valósággal, vajudó látomásait a festői érzéklet egyre finomabb és fölényesebb készségén alapuló természettanulmányokkal szembesítette. A misztikus révület mélyvilágából mindúntalan vissza-visszatért a realisztikus megfigyelések józan síkjára, a jelenségek bűvös légköréből a tárgyak szilárd talajára. Mint a felhő a földszülte párából, úgy sűrűsödött össze és szellemült át minden látomása a valósághoz tapadó, érzékletes képzetek és képzettársítások roppant sokadalmából. De már hatvan felé járt, amikor ezt a festői párlatot a tartalmas tisztaság olyan fokára tudta emelni, melyet ő maga is hajlandó volt „kvintesszenciálisnak" elismerni.

A kis Mednyánszky lelki tündérkertjére nem annyira gyermekkori rajzai, mint inkább a művésznek és húgának későbbi visszaemlékezései vetnek világot. Azok a természet után készült, korai rajzok, melyeket Malonyay Dezső a mesterről írt monografiájában közölt, a valóság pontos, tárgyilagos mását célzó, félszeg kísérletek, nem pedig a gyermeki képzeletből és érzésből fakadó, szabad, kifejezőerejű ábrázolások.* Határozott érzék mutatkozik bennök a jellegzetes táji és emberi formák iránt, másutt viszont (néhány, a nagyőri kastélyban és özv. Sirchich Béláné tulajdonában levő rajzon) mulatságos jelét látni egy erőteljes, humoros vénának.

Azzal az „intím, regeszerű" hangulattal, melyet a mester gyermekkori emlékeiből idézett újra, csak néhány, a hatvanas évek első kétharmadából származó rajzon találkozunk. Egyikük monostort, egy másik pedig hegytetőn álló templomot ábrázol. Ezeket a krétarajzokat a kis Mednyánszky érzelgős, romantikus minták után másolta, amilyenekre bőven akadunk a korabeli női almanachokban és litografált kottacímlapokon. De jellemző, hogy szeme éppen ezeken az ábrándos képeken akadt fenn. Ugyancsak másolatként készült néhány azidőből való alpesi tájrajza. Érezni rajtok, hogy az égbenyúló sziklabércek és hatalmas fenyvesek pátosza milyen erősen foglalkoztatta képzeletét. Eziránnyú indítékokban az ottani valóságos környezet jóvoltából is bőven lehetett része, hiszen a nagyőri kastély nyugatra és

---

* A gyermeki képzelet csak a 20. században nyílvánul a rajzlapon is olyan szabadon, mint ösztönös mesélő kedvében. Erre a szabadságra a modern művészeten föllelkesült tanítók és nevelők kezdték a gyermekeket serkenteni és bátorítani.

északra néző ablakaiból jól láthatta a Késmárki és Lomnici csúcsot. De azt a félelmetes igézetet, melyet a fogékonylelkű gyermek a Magas-Tátra láttán egészen bizonyosan érzett, a kezdő ceruzavonások még nem tudták közvetlenül a természet után kifejezni. Annál nagyobb öröme telt a rokonhangulatú mintákban. Rendkívül megkapó, grafikailag igen finoman átérzett fantasztikum kísért Lászlónak, egy úszó jéghegyeket ábrázoló, nyílvánvalóan ugyancsak minta után készült rajzán. Ez a rajz a maga sejtelmes, távoli visszfényeket tükröző, gyöngéd légkörével és kalandos sziluettjeivel már „egészen Mednyánszky".

De milyen hosszú, küzdelmes utat kellett rajzolójának megtennie, amíg odáig jutott, hogy hasonlóan finom festői révületeit az érett, nagy művészet fokán tudja újból megjeleníteni.

Fejlődése egyelőre teljesen más irányban haladt. Az ifjúvá serdült Mednyánszky figyelme a gyermekkori sejtelmekkel homlokegyenest ellenkező szellemi tájak felé fordult. Mérnöki problémák foglalkoztatták, új gépeken törte a fejét. Évtizedek múlva, visszapillantva addigi életútjára, maga is fájlalja, hogy ezzel a fordulattal milyen szakadás támadt lelkében, mint írja: „intuitív tehetsége rovására".* De a hatvanas évek vége felé, a gimnázium felső osztályait járó, majd 1870—71-ben Solothurnban és Zürichben mérnöknek készülő László teljes meggyőződésből az elemző és szerkesztő értelem, a hűvös ráció szolgálatába szegődött. Ennek megfelelően festői kedvtelése is, melyről azért ezekben az években sem mondott le, sejtelmes hangulatuk helyett tárgyilagos természettanulmányokban nyilvánult. Szabad idejében a zürichi tó mellékén számos vízfestménye készült.* Jó megfigyelésre és haladott technikai készségre vallanak, de ihlettelenek és szárazak. Mindössze egy olyan lap akad („Zürich két nyári eső között"), melyen a tárgyi részletezést, a párás, szürke levegőt különös borongás lengi át: tétova fuvalma azoknak a szövevényes érzéseknek, amik később, Mednyánszky érett művészetében olyan megejtő kifejezést öltenek.

Igen figyelemreméltóak az egy évvel később, 1872-ben Banski Dvorban készült, tölgyes erdőrészleteket ábrázoló akvarellek. Ezeken a lapokon sem a költői merengés, hanem a tárgyilagos természetmegfigyelés irányítja

---

* Idézet egy 1911 szeptember 16-án Bécsben kelt naplójegyzetből.

az ecsetet, de a stílus már jóval szabadabb és szélesebb. Olyannyira, hogy a húszéves Mednyánszky ennek alapján akár mingyárt Barbizonba mehetett volna, hogy ott, a csöndes erdei tájak mestereinek oldalán tanulmányozza tovább a természetet és fejlessze a maga festői készségét. De neki, mindhiába, az volt az osztályrésze, hogy útját mindig is nagy kerülőkkel járja. Banski Dvor és a Párisban 1875-ben szerzett, első, döntő barbizoni benyomások közé három év ékelődik, jól megtömve szőrszálhasogató, akadémikus rajztanulással, antik gipszmintákkal és műtermi modellpózokkal.

Mintha a sors tervszerűen rakott volna útjába akadályokat, hogy képzelőerejét, intuitív tehetségét a kifejlésben késleltesse. Vagy bölcsen féken tartsa? Arra kényszerítse, hogy a közbeiktatott ellenálló közegeken lassan átszivárogva edződjék és finomodjék? Mednyánszky később maga is panaszolta, hogy a főleg Münchenben beléje idegződött, aprólékos rajzi képzetek mennyire gátolták a festői előbbrejutásban. Viszont senki sem kényszerítette, hogy a Barbizonnal való szellemi frigyrelépés ellenére jóméhány év múlva huzamosabb időre Bécsben üsse fel tanyáját és e környezet hatására megint csak egy részletezően rajzos és érzelgősen gyöngéd, idealista szemlélet irányába terelődjék. Az a benyomásunk, hogy Mednyánszky nagyon sokáig ösztönszerűen tűrtőztette magában azt a festői indulatot, melynek élete delelőpontján és alkonyán annyi elragadó jelét adta. Nem bízta magát egyhamar, derűre-borúra, a temperamentumra. De az a sok rajzos aggályoskodás és félénk érzelmi mérlegelés, mellyel festői lendületének szabad kifutását húsz évig késleltette, hallatlanul biztos szerkezeti érzéket és rendkívül fínom árnyalatokra hangolt kifejező készséget, szóval egy szellemi és optikai tekintetben egyaránt magasrendű, ízig-vérig európai képkultúrát nevelt benne.

Első figyelemreméltó, igényes műve a néhai *Pajor* Vilmos gyüjteményében levő „Favágó az erdőben". 1875—76 telén, Párisban, az Isidore *Pilstől* tanult akadémiai modorral való szakítás után, *Munkácsy* hatása alatt festette. Nyilván azzal a vággyal, hogy visszatérjen a természethez, melyben kora ifjúságától fogva annyira otthon érezte magát és amelyhez már annyi festői

* A zürichi és banski dvori vízfestmények a művész unokahugának, Czóbel Margitnak tulajdonaként a nagyőri kastélyban vannak.

tanulmánya fűződött. Ám ez a visszatérés nem sikerült egykönnyen. A „Favágó az erdőben“ sokkal messzebb van a természettől, mint a három-négy év előtti zürichi és banski dvori vízfestmények. Meglátszik rajta, hogy festőjét még mindig a közbenső akadémiai idomítás emlékei kötik gúzsba. Elfogultan, tapogatódzva, majdhogynem világtalan módjára tájékozódik a térben, melynek mélysége elé az erdő sűrűje merev, levegőtlen színfalat von. A színfal előtt, rőzsetűznél merengő favágón meglátszik, hogy álmában sem igen járt még abban az erdőben, melynek belsejében őt a festő pihentetni szeretné. Látnivaló, hogy Mednyánszkynak ehhez a „favágóhoz“ a műteremben ült valaki modellt és hogy a festő ezt a jelmezes alaktanulmányt a műtermi világítás rajta maradt jelével plántálta át az erdei képbe. A festmény tehát két, térileg különböző hovatartozású részből, mesterségesen van összerakva. Ez a szerkezeti törés még kirívóbbá teszi a favágó alakjának szokványos staffázs-jellegét és megerősíti azt a benyomást, hogy a festő a műbe öltött természeti képzeteket egy hangulati célzathoz kívánta idomítani, melyet azonban csak erőltetett, félszeg módon sikerült kifejeznie. Érezzük, hogy mélyebb lelket akart önteni az ábrázolásba, de ez a szándéka kudarcot vallott a túlságosan részletező rajzon és a bitümenbe ragadó, élettelen, barnás szürke színeken, melyek szikkadt kérget vonnak a vászonra. A képen mindazonáltal e fogyatkozások ellenére is megkapó az a tiszta idealizmus, mely a festő szemléletét irányította és az az áhítat, mellyel munkájába merült.

A „Favágó az erdőben“ átszellemült ábrázolásra irányuló, érzelmes intenciói tehetetlenül sorvadnak az anyag ólomsúlya alatt. Az egy évvel később, 1876—77 telén készült „Fontainebleaui erdőben“ ehhez képest már jelentős fejlődés eredménye, amiben a barbizoni példákon kívül része van azoknak a festői tapasztalatoknak is, melyekre Mednyánszky előzőleg egy többhónapos hazai tartózkodás révén, a felvidéki hegyeket és erdőket járva tett szert. Színére nézve ez a festmény is a szürke és szürkésbarna lokáltónusok tompa műtermi világában vesztegel, azonban e kemény és száraz anyag körül a gyöngéden árnyalt clair-obscur fakaszt nemcsak levegőt, de sejtelmesen fátyolozott világítást és ezzel együtt merengő hangulatot is. Ez az átszellemült légkör egyként lengi körül a sudár fatörzseket és a közöttük tipegő, görnyedt rőzsehordó asszonyt, aki most sem egyéb szokványos staffázsnál, de környezetével zavartalan téri egységet alkot. Amennyiben pedig a még mindig erősen tárgyhoz tapadó, aprólékos rajzon találnánk kivetni valót, ne tévesszük szem elől, hogy e sok csipkézett fínomságú formai részlet milyen szépen tagozott, nemes arányú kompozíciónak van alárendelve.

Mednyánszky Lászlót Barbizon felől többféle befolyás érte. A „Fontainebleaui erdőben“,* mint később is igen sok művében, Corot példája van előtérben. A Barbizontól kapott indítékok természetszerűleg főként tájfestészetére voltak döntő és maradandó hatással. Mednyánszky festői képzeletét nem annyira a táj építményes alkata, vagy szilárd domborzata, mint inkább a légkör és a világítás sajátos körülményeiből sugárzó, érzelmes ígézet ejtette hatalmába. Ez a Barbizon szellemében való hangulati fogékonyság irányította művészetét akkor is, amikor stílusa már régen másfelé, a pleinairrel és impresszionizmussal kapcsolatos, újabb festői fejleményeknél tartott. A barbizoni példa láttán olyan lelki távlatokra ébredt, amelyekben voltaképpen önmagára lelt. *Corot, Dupré, Millet, Troyon, Daubigny* és a többiek segítségével talált vissza ahhoz az átszellemült csodálathoz, mellyel a természetet gyermekkorában szemlélte. Önmagához, a maga legmélyebb és legigazabb ösztönéihez ragaszkodott, amikor mindvégig a francia mesterektől nyert szellemi útmutatást követte.

Mednyánszkyban erre az útmutatásra a képzelet misztikus hajlama is megmozdult. Festményeiben a Barbizon hangolta lírizmus mélyén korán fölrévül a földi árnyak és földöntúli fények rejtelmes varázsa. A „Fontainebleaui erdőben“ sűrű köd módjára árad az elmúlás mélabús sejtelme: az a hangulat, mely Mednyánszky képzeletét ifjúkorától fogva tartotta és arra ösztönözte, hogy a természet legkülönbözőbb jelenségeiben is egyre csak ennek az érzelmi vezérmotívumnak szín- és alakváltozatait lássa. Az erdő őszi hervadása, a homályon átszűrődő, fáradt napfény körül síri árnyak lappanganak és ebben a nagy természeten végigborzongó, gyászos enyészetben, mint magára hagyatott, apró, veszendő pont vánszorog az ember: a szegény rőzsehordó asszony. Az ábrázolásnak Mednyánszky egész művészetére annyira jellemző, általánosító célzata, jelképes irányzata ezen a festőileg kezdeti fokon is nyilvánvaló. Mednyánszky mindössze huszonötéves, de a világról támadt képzeteit máris ebben az egyetemes, borúlátó távlatban foglalja össze: az ember körül a végtelen magány és az elmúlás árnyai szövődnek. Érzékeny fiatal lelkekben nem ritka jelenség az ilyen világfájdalom, de Mednyánszky melankólikus szemlélete egész életre szóló lelki örökség. Ez a hangulat . . . „a finomult szervezetek előjoga.“** „. . . Ezt keresem a színben, csakúgy mint a vonalban, a levegő minőségében, csakúgy mint a növények illatában, a lankasztó melegben, csakúgy mint a metsző hidegben.“

---

* Reprodukcióját lásd Lázár Béla „Egy magyar gyüjtemény“ c. művében.

** 1898 januári naplójegyzet.

Ennek a hangulatnak a sejtelmes mélységeit igyekszik Mednyánszky a festői kifejezés egyre átszellemültebb és áthatóbb fokán idézni. Ez a szellemi távlat irányítja egész fejlődését. Ebben a folyton ismétlődő, sajátos hangulati színezésben rejlik művészetének belső egysége, noha az a tisztán festői megjelenést, az optikai külszínt illetőleg rendkívül sokféle alakot öltött, lévén Mednyánszkynak az az elve, hogy képeinek stílusával, színrendjével, sőt ecsetjárásával is mindig a tárgy vagy téma jelleméhez alkalmazkodjék. Festői képzelete annyira eggyéolvadt a természettel, hogy annak szüntelen szín- és alakváltozását vásznain is végig élte. A művész a formák világában is megmaradt annak a határtalan horizontok igézetében bolygó, sehol idegen és mégis mindenütt hontalan vándornak, aki a valóságban volt.

A Párisból hazatért Mednyánszky 1877-ben ellátogat Szolnokra és ezt a látogatást később hosszabb-rövidebb időre többször is megismétli. Szolnokon érintkezik *Pettenkofen* művészetével, részben közvetlenül, részben annak a hatásnak kapcsán, melyet az osztrák mester *Deák-Ébnerben* keltett. A szolnoki serkentésnek köszönheti, hogy ő is meglátja az Alföld sajátos táji szépségét és hogy figyelme az alföldi magyar nép jellegzetes ábrázatára és életére terelődik.

Az utóbbi hatásnak nem volt Mednyánszky művészetében jelentős eredménye. Közvetlen nyoma csak néhány, tájképbe foglalt, alakos ábrázolásban, egy-egy tanulmányfejben és néhány zsánerszerűen megrajzolt, népi jelenetben mutatkozik. Ilyen a Malonyay közölte „Irástudók", melynek egy tollal rajzolt változatára néhai Sirchich Béla gyüjteményében akadtam. Rokonszellemű a Ringwald Béla dr. trencséni gyüjteményében három változatban szereplő, „Poharazás a borospincében" című szépiarajz, továbbá ebben a gyüjteményben egy szolnoki vásárt ábrázoló, szépiával lavírozott tollrajz.

Kedélyes adomajellegük, illusztratív fogalmazásuk még csak nem is sejteti, hogy Mednyánszky az emberábrázolás minő félelmetes mélységeire van elhivatva. Főként annyiban méltóak a figyelemre, amennyiben rajzolójuk fínom vonal- és tónusérzékéről tesznek bizonyságot. Hasonlóan vagyunk az 1879-ből való, „Érkezők" című toll- és ceruzarajzzal, melynek egyik változata Malonyay monografiájában szerepel.

Ezeken a rajzokon is meglátszik, hogy Mednyánszkyt az alföldi benyomások levegősebb ábrázolásra nevelték. A barbizoni és felvidéki erdők sűrűjéhez és a kárpáti hegytorlaszokhoz idegződött szeme előtt az Alföldön végtelen síkmezők, s abad, messzi távlatok nyíltak. A hetvenes évek végére vagy a nyolcvanas évek elejére tehető „Mocsaras táj" (II)* kissé félszegen és tétován érezteti ezt a nagy messzeséget, de már az 1888-ban készült „Itató" (III) az új tájszemléletnek festőileg mesteri fokán áll. A remekül megkomponált tehéncsoportban, a fény-árnyékkal plasztikusan megmintázott testek körül mindenütt érezni lehet a teret és a levegő puha símogatását. A csorda mögött, a távlati légiesedés fínoman árnyalt jelei nyomán egyre messzebb nyílik a táj és a láthatár mentén a föld fátyolosan eggyéolvad az éggel. A végtelennek ezt a csöndes révületét a hanyatló napvilág varázsolja a tájra Felhőbe vesző fénye halványan szűrődik át a távoli fák csipkesziluettjén, gyöngéd sugarakat vet az állatokra és szelíd tükröt formál a folyó vizéből.

A „Zuzmarás erdő" (I) körülbelül tíz évvel készült a „Fontainebleaui erdőben" után. A két mű szoros motívumbeli és hangulati rokonságánál fogva önként kínálkozik az összehasonlításra. Mednyánszkynak az anyag földi láncától szabadulni vágyó, misztikus képzelete mind a két festményen ködbevesző formákból szövi az átszellemült látomást. E látomás festői eszközei a „Zuzmarás erdő"-ben természetszerűleg sokkal finomabbak, hajlékonyabbak és kifejezőbbek, mint a korai műben, de annyiban változatlanok, hogy most is a testi látszat halványításán, a tárgyi részletek sziluettszerű elmosásán alapulnak. Ez a sziluetté, imbolygó árnyékká halványult forma gáttalanul folyik egybe környezetével és a levegős térrel, belőle tehát mindenfelé a határtalanság sejtelmes lelki távlatai nyílnak és hidak szövődnek a végesből a végtelenbe. Ez az árnyékforma Mednyánszky misztikus révületeinek legsajátosabb festői jelképe. Ezzel vívódik egész művészéletében. Ezt igyekszik mentől légiesebbé és sejtelmesebbé varázsolni és ugyanakkor lehetőleg sűrűn átitatni az érzéklet eleven erejével.

Az utóbbi intenciónak sokáig egy formát senyvesztő, érzelgős idealizmus állott útjában, melyet Mednyánszky ábrándos lelke ifjúkora óta hurcolt magával és csak később tudott teljesen levetni. A „Zuzmarás erdő" misztikus hangulatában is ez a szentimentális elérzékenyülés sápadozik. A nyolcvanas évek művei általában igen gyakran hajlanak erre a vértelen lágyszívűségre, annak jeléül, hogy festőjüket akkoriban Bécs felől hasonszellemű hatások érték.

---

* A szöveg közé szúrt, zárójelbe foglalt római számok a képestáblák sorszámát jelentik.

Mednyánszky 1880 telétől kezdve, a felvidéki csavargásra szánt, szokásos évközi megszakításokkal, három esztendőt töltött az osztrák császárvárosban. A bécsi festők közül E. J. *Schindler*ben és Wilhelm *Bernatzik*ban ugyancsak Barbizon ihlette rokonlelkekre, szelíd, rejtett táji szépségek iránt fogékony kedélyekre talált. Schindler és Bernatzik a földszagú barbizoni ösztönzést jellegzetesen bécsi érzelmességre hangolták át. Aprólékosan vették szemügyre a természetet és e rövidlátó, realisztikus tárgyiasság körül az áhítat, a merengés halvány mécsvilágát fakasztották. Ez az aggályos tárgyi kötöttségbe oltott, érzelgős idealizmus tovább hatott Mednyánszky rokonhajlamú festői szemléletében. Kifejező eszköze a pontos rajzon és a szürkés helyi színeken épülő, fényhomállyal lágyított ábrázolás volt. Ebben a stílusban fogantak e korszak alakos képei is, így a „Mindszentek" című festmény, mellyel Mednyánszky a Műcsarnok 1888. évi téli tárlatán díjat nyert. A képnek egy közepes nagyságú változata a nagyőri kastélyban van. Ezen, a sírnál imádkozó asszony feje körül, halvány ködök módjára, átszellemült arcú, kezüket vágyakozón kinyujtó, halott lelkek lebegnek.

Rokonhangulatúak azok a képek és rajzok, melyeken templomból kijövő vagy erdei feszület előtt imádkozó, áhítatba merült emberek láthatók. Ugyancsak idetartoznak a testi és lelki szenvedést, nyomorúságot, bánatot, betegséget szelíden, lehajtott fejjel viselő, a szenvedésben mintegy megdicsőülő alakjai. Egy nagyőri kép rideg kis szobában, ágyban fekvő halálos beteget ábrázol. Az egész képet áttetsző, fehéres-kékes szürkeség fátyolozza. A szoba piciny ablaka közvetlenül a beteg feje fölött van. Keresztalakú fája körül sárgás-rózsás derengés, mely a szenvedésnek kereszttel megszentelt, fájdalmas dicsfényét jelképezi. Ezekkel a hideg téli hangulatot árasztó, halálosan dermesztő színekkel ellentétben, az ablakpárkányon, cserépben, két cinóbervörös bimbó virít, mint az újjászülető, jövendő élet hírnöke.

A vigasztalanság fakó, szürkéssárga légköre emészti a „Hajléktalan" (VII) alakját. Görnyedten, kimerülten vánszorog a kép szűkreszabott, hátul fallal lezárt terében, de ez a távlattalan téri keret a hajléktalan és céltalan kóborlás ernyesztő, örök egyhangúságát idézi. A csavargó arca körül is halvány rózsás fény: a szenvedés sápadt glóriája dereng. Üresen maga elé meredő tekintete azt sejteti, hogy lelke valahol messze, az emlékezés és töprengés határtalan útvesztőin bolyong. A nyugtalan, megtépázott kontúr, a hajszálfinom ecsetvonások hányódó, ideges lendülete is ezt a lelki űzöttséget érezteti. Mednyánszky ezen a képen a festői kifejezés rendkívül finom, sokatmondó eszközeivel él, de a pepecselő rajz és a csenevész szín szárnyát szegi az ábrázolásnak. A „Hajléktalan" nem emelkedik az érzelgős zsáner-

szerűség fölé. Majd meglátjuk, hogy húsz-huszonöt év múlva, egy rokontéma kapcsán („Csavargók az éjszakában", LIV) a felszabadult színek milyen félelmetes, vad látomásra ragadják a mester képzeletét.

A „Hajléktalan"-ban elsőnek a szentimentalitás tűnik szemünkbe. De ha tovább nézzük ezt a levelezőlapnál csak valamivel nagyobb képecskét, rendkívül érdekes konstruktív vonásokat fedezünk fel rajta. A csavargó felgyűrt kabátgallérja pontosan a kép függélyes középtengelyét villantja meg. Vonala a jobb felsőkar kontúrjában folytatódik. Ezt a függélyest megkontrázandó, a csavargó feje fölött egy hangsúlyozott vízszintes tagozat látszik: a háttérbeli házfal tartozéka. A két függélyes és vízszintes tagozat jelezte szögletbe, a képszerkezet sarkpontjába illeszkedik bele a vén csavargó feje. Tematikus főszerepét ez a finom szerkezeti hangsúly érezteti. A görnyedt, öreg test hajlott kontúrja szemlátomást a kép bal felső és jobb alsó sarka közti átlóhoz igazodik. Érzékeny hullámvonala valósággal áthidalja a képfelületet. Ennek az átlónak az ellentéteként az öreg ember vékony botot szorongat a hóna alatt. Azaz: a „Hajléktalan" lelke és e lélek festői sejtetése messze jár, de a vén csavargó teste mozdulatban, vonalban, arányokban szigorúan bele van komponálva a képfelület négy széle közé. Amit azért elemeztünk ennyire behatóan, mert éppen ezen a különben nem is kimagasló képen tűnik fel, hogy Mednyánszkynak milyen tudatos szerkezeti érzéke és kultúrája volt. Ezt az értékét különösen jól véssük figyelmünkbe, mert csattanósan rácáfol arra az elterjedt balvéleményre, mely szerint mesterünk képzelete parttalanul, alaktalanul kóválygott volna a világban. Az érzelmes Mednyánszky nagyon logikus, bár többnyire mélyen rejtett formai vázra aggatta a hangulat légies festői köntösét. Ábrázolatát mindig egy szigorúan a képsíkhoz és annak arányaihoz mért, szerkezetes fogalmazás szabályozta. Más szóval, kitűnően komponált, de ezt a készségét, nem lévén akadémikus egyensúlymutatványokat szorgalmazó formalista, sohasem fitogtatta, hanem a látomás mélyebb szellemi távlata alá rendelte. A kompozíció csak eszköze volt képeinek, de nem célja.

Ezt szem előtt tartva, nézegessük további műveit is. Megállapításunk jóval később, a fejlődés egész vonalán visszatekintve is be fog igazolódni.

A „Mindszentek", a „Halálos beteg" és a „Hajléktalan" című képekből kitűnik, hogy Mednyánszky már a nyolcvanas években foglalkozott a színek lélektanával. Az áhítatban és béketűrésben való lelki tisztulást mindig a szürkének és fehérnek valamely sápadtan fölrévülő, kékes, zöldes, rózsás vagy lilás árnyalatával érzékeltette. Ezzel az édeskés színárnyalattal fakasztott derengő fényt és átszellemülést a homály és az anyag földhöz húzó,

tompa, lokáltónusos világában. De ez a színnel való szellemi jelképezés egyelőre néhány erőtlen célzásra, néhány elérzékenyült, szentimentális hangulatra szorítkozott. Mednyánszky misztikus képzelete még ezeknél a vértelen, fakó ábrándoknál tartott, amikor már természettanulmányainak lassanként újfajta, légiesebb valószerűsége és fénylőbb, színesebb atmoszférája támadt. Erre a fejlődésre a művész második franciaországi tartózkodása volt döntő hatással.

Mednyánszky 1889 őszén utazott ismét Párisba, majd Barbizonba, de figyelme ezúttal más francia tájak felé is fordult. Két és fél év alatt, északról délnek tartva, lassanként az egész országot bejárta, sőt néhány helyen, pl. Sucy en Brie-ben és Marseille-ben hosszabb időre is kikötött. Azonban nyaranta most is rendszerint hazalátogatott.

A naplójegyzetek egy szóval sem említik, de a korabeli képek bizonyítják, hogy ennek a második franciaországi tartózkodásnak döntő művészi élménye az impresszionizmussal való találkozás volt. Nem mintha Mednyánszky mingyárt arra a tömérdek árnyalatra és foltra bontott, rezgő színességre merészkedett volna, mely *Monet*, *Pissarro* és a többiek forradalmi újítása volt. De színei jóval erősebb és légiesebb fényre derülnek. Szeme már nem motoszkál annyit a dolgok körül, hanem fölényesebb távlatból, szenvtelenül tekinti át azokat. Stílusa bátrabb, összefoglalóbb lendületre tesz szert. Képein a teljes nappali világosságban álló tárgyak is tiszta festői jelenséggé alakulnak. Amihez eddig a köd, a szürkület vagy a holdfény sejtelmes optikai varázslatára volt szüksége, hogy a természetet mintegy félálomban, a valóság anyagi járma alól felszabadulva láthassa: erre az átszellemült ábrázolásra immár a pleinair józan éberségében is megvolt a módja. Észrevette, hogy „a napvilág az anyagot szivárványszínekre bontja és ezáltal mintegy anyagtalanná varázsolja".* Szeme előtt a szabad napfény ragyogó, áttetsző világában is csodává varázsolódott a természet. A gyermekkor „intim, regeszerű hangulata" most már ott is feltárult előtte, ahol lelke eladdig a földi börtön rideg falába ütközött.

Mednyánszkynak a kilencvenes évek elejéről való pleinairfestményei közül főleg a Franciaországban készült tájképeket hatja át ez az új megnyilatkozás. Olyan gyöngéden és áhitatosan, valósággal gyermekien el-

---

* Idézet egy naplójegyzetből.

csodálkozva ábrázolják a természetet, olyan szűzi tisztaság, üdeség és egyszerűség sugárzik róluk, mintha a teremtés első hajnala, a lélek paradicsomi igézete tükröződne bennük. Mednyánszky, akinek festői képzelete általában a melankólia nyomasztó árnyait és a szenvedélyek komor mélységét idézte, ezekben a jórészt kisméretű tájképekben bűbájos, felhőtlen idilleket teremtett. Palettájával lelke is földerült, a gyöngyház- és szivárványszínek fénye rövid időre eloszlatta azt a sűrű homályt, mely látomásait egyébként befonta. Azon a bozótos, szakadékos, ingoványos terepen, melyet művészetével bejárt, ezek a derűs kis francia tájképek egy-egy szelíd dombhajlatot, egy-egy nyájas kertet vagy tisztást jelentenek: megannyi aprócska, napsütötte fényszigetet egy határtalan, borús rengeteg ölében.

Mednyánszky maga is érezhette, hogy ezekkel az első, tiszta pleinair-impressziókkal a természet olyan kegyelmi ajándékban, olyan boldogító kinyilatkoztatásban részesítette, melyet nem tarthat meg örökre magának, mert hányódó lelke e derűs oázisok fényköréből hamarosan úgyis tovább, újból a démonium sötétebb és veszedelmesebb képzetei felé sodródik. Ezért is nyúlt olyan imádságos szívvel, olyan végtelenül gyöngéd ecsettel ezekhez a tündérien felvillanó, színes jelenségekhez. Az ő szemében ez a színesség szentség volt, a természetben lakozó lélek fensőbbsége az anyag fölött. Az a pleinair, melyet Szinyei Merse tizennyolc évvel korábban a „Majális"-ban, mint az érzéklet, a pogány életöröm jussát olyan diadalmasan vett birtokába, Mednyánszkyt misztikus áhítatra hangolja. Nem ragadja el temperamentumát, nem csábítja arra, hogy a napfényszülte színfakadásban mámorosan dúslakodjék. Míg Szinyei Merse, majd a nagybányaiak, szolnokiak, kecskemétiek a szabad napfényszínekben a föld eleven erejének bővérű, ízes kicsordulását ünnepelték, Mednyánszky szemében ugyanez a színskála a legfinomabb, legáttetszőbb fátyol mindazon tünékeny árnyak és illúziók közül, amiket érzékeink a dolgok való háttere elé szőnek.

Kis francia pleinair-tájképein a lehelletnyi fényszínek majdnem nyomtalanul olvadnak a derengő háttérbe. Felszívódnak a semmiben, mint reggeli köd a levegőben. Velük együtt azok a tárgyi jelenségek is légies, illékony alakot öltenek, amikhez kötve vannak. Pedig a formák korántsem elmosódottak. Tisztán, világosan tagozódnak, körrajzuk is kerekded és határozott. De mindez annyira áttetszően fínom és csiszolt alkatú, mint egy üveglencse. A színek lazúros zománca alatt majdnem mindenütt szemmel tapinthatjuk a vászon szőttesét.

Reprodukciónk sorában főleg ezeket a Franciaországban készült kis remekműveket kell fájdalmasan hiányolnunk. Jórészt a nagyőri hagyaték

féltett kincseihez tartoznak. Fotografálásuk kedvezőbb nemzetközi körülményekre vár. Be kell érnünk azzal, hogy néhányuk színét leírjuk.

Egy épületei révén félreismerhetetlenül francia falusi tájról például a következő jegyzeteink vannak: Selymes levegő, fátyolos napfény. Az ég halvány rózsaszín, a föld szürkés sárga és kékes rózsaszín, a háttérben itt-ott lehullott faleveleket jelző, kissé barnásabb sárga és rozsdavörös foltokkal, közben helyenként üde fűzölddel. A fatörzsek szürkések, az égbenyúló ágak és gallyak lehelletnyi, barnás-lila szövevényt alkotnak. Zöldes-sárgásbarna, lilás és sárgás rózsaszín házak, világos palaszürke tetők, világos kármin kémények.

Egy havas, dombos folyómenti tájon a szürkés-szőkés sárgák, a rózsás fehérek és az üde kékes-zöldek finomsága *Renoirt* juttatja eszünkbe.

Egy vakkeretén „Depôt Barbizon" bélyegzővel ellátott, cséplést ábrázoló olajfestmény szürke harmóniája ezekből a légies árnyalatokból van szőve: A talaj zöldes-barnás szürke és sárgás-szürke. A kazlak sárgás-lilás szürkék és halvány rózsásszürkék. A cséplőgép sötét szürkés-violás kék. Az ég gyöngyház-színű. A dolgok fátyolszerűen, súlytalan sziluettként lebegnek a határtalanná nyíló, áttetsző szürkeségben. Közöttük néhány emberi alak apró, szürkés-piros és szürkés-fehér színfoltja imbolygó, réveteg árnynak tetszik. Ez a mindössze 42×27 centiméteres, végtelenül egyszerű, nyugodt és tiszta kis kompozíció mesterien érezteti a cséplés izzóan és bágyasztóan áthevült, poros nyári légkörét, de az érzékletes, napfényes impresszió egyben távoli, mély rejtelmeket idéző, érzékfölötti látomásnak hat. A hangulat a maga átszellemült, sejtelmes színességében Mednyánszky tizenöt-húsz évvel később kibontakozó vízióival rokon. Csakhogy, ami valamikor festőileg gazdagon, izgalmasan áradó alakot ölt majd, az a kilencvenes évek elején, Barbizonban készült, zsenge művecskén éppen hogy sápadt derengésnek indul.

De hiszen többször is megesett Mednyánszkyval, hogy előbb csak szikrányi lobot vető, vékony kis felrévülései a festői gyakorlat teljesen másfelé kanyarodó, bonyolult pályáján, a tudat alatt idővel hatalmas, lángoló kitöréssé érlelődtek. A felületen szinte áttekinthetetlenül sokrétű, örökké nyughatatlan képzeletvilágát a mélyben bámulatosan hosszú távra ható, biztos célképzetek irányították és vitték előre, a stílusfejlődésnek lélektanilag teljesen indokolt, formailag logikus fordulatain át a nagyszerű kibontakozásig.

Ebből a szempontból kiválóan érdekes a nagyőri hagyatéknak néhány, a kilencvenes évek első feléből való, befejezetlen tájképe. Az egyik őszi erdő mélyén folydogáló patakot ábrázol. A fehérre alapozott deszkán csak a híg, szürke aláfestés széles, laza foltszerkezete látszik. Ez a foltszerkezet a

maga mértani síkokra és hajszálfínom élekre tagozódó, kristályos összetételében *Cézanne* akvarelljeinek és befejezetlen olajfestményeinek konstruktív vázára emlékeztet. Világosan fölfedi Mednyánszky akkori stílusának szigorú, megtervelt kötöttségét, másrészt azt a merész festői lendületet, melynek a művész a kilencvenes évek első felében már birtokában volt, anélkül, hogy azt a mű végső befejezése közben is érvényre juttatta volna. A lazán egyberótt, széles színfoltok akkor még csak a kép csontvázát alkották, melyet a festő gondosan beburkolt hússal: a lazúrozás elsimító és egybefoglaló rétegeivel. Csak esztendők multán, az újabb látomások drámai hevében engedi, hogy az ecsetnek ez a színfoltokat fakasztó, egybecsapzó és fölkavaró lendülete a képnek ne csak alapszövetét, hanem egész alkatát és felületét is leplezetlenül magával sodorja.

A francia impresszionizmus példája Mednyánszkyt az alakos ábrázolásban is egyszerű, közvetlen festői megjelenítésre ösztönözte. A nagyőri hagyatékban e tekintetben is igen figyelemreméltó művek akadnak. Többek között egy sapkás párisi csibészt ábrázoló tanulmányfej. A finoman és összefoglalóan megmintázott arc, a formák tiszta és levegős plaszticitása, a derűs színek teljesen francia szellemű, választékos képkultúrára vallanak. Ez a szellem nyilvánul abban a kis arcképben is, melyet a művész a kilencvenes évek első felében édesapjáról, Mednyánszky Eduárd báróról festett. A kép, mely az öreg bárót a nagyőri kastély toronyszobájában ülve, olvasás közben ábrázolja, az elmélyült lelki jellemzésnek és a nyugodt, fölényes, könnyed festői előadásnak remeke.

Mednyánszky második franciaországi tartózkodását ismételten megszakítva, 1890 és 1891 nyarát Magyarországon töltötte. Itthon készült képeit is az a színesen és levegősen összefoglaló, közvetlen festői előadás jellemzi, melyre Mednyánszky a francia impresszionisták láttán bátorodott, de a stílus a hazai természet jóvoltából hamarosan húsosabbá, vérmesebbé válik. Az Ujpesten, 1890 nyarán festett „Horgász" (VI) alakja körül, a barnás-sárgás zöld és kék színekből fülledt meleg, álmatag, tunya érzékiség árad.

Figyelemreméltó a festmény tiszta szerkezeti szépsége. A horgász alakja és ennek tükrözése jelzi a függőleges tengelyt, az egymásra következő füves parti sávok mindannyiszor a vízszintest hangsúlyozzák. A bal alsó sarokban,

valamint ezzel átellenben és párhuzamosan, a jobb felső sarokban, egy-egy rézsútos kontúr, (part, illetőleg lombok széle) arra való, hogy a függélyes és vízszintes merev ellentéte között átlós áthídalást teremtsen. Ez az áthídalás enyhébb zeg-zúgos fordulatokban alulról-fölfelé végigvonul az egész kompozíción. Ebben az egyszerű és szellemes szerkezetben akár *Seurat*nak is kedve telhetett volna, annál is inkább, mivel az ábrázolást téri viszonylataival egyetemben is teljesen síkszerűvé egyengeti. A szerkezet hangulati intenciója nyilvánvaló. Arra szolgál, hogy az alak és a táj között bizalmas lelki egységet teremtsen, az embert lehetőleg mélyen és világfeledten beleágyazza a csöndes természetbe.

Mednyánszky művészete a pleinairrel nemcsak új színt, hanem minden ízében érzékletesebb, hajlékonyabb struktúrát öltött és ennek révén szorosabban simult a természethez, mint annak előtte. A „Szepesi szász" (XII) arca frissen és erőteljesen van megmintázva. A Paál Lászlóra emlékeztető „Faluvégén" (XI) a talaj sárgába és vörösbe játszó, dúsan ömlő barnái valósággal elnyelik a sárhoz ragadt viskókat. Televényes parlagi erő, az anyaföld örökkévaló, lomha nyugalma árad belőlük. Ugyancsak szembetűnő az „Erdő mélyén" (IV) bátor festői lendülete. A „Tavasz a Gellérthegyen" (VIII) üdén és mélyen sarjadó színei körül pajkos szellő babrál és ez a pehelylelkű festői szövevény nemcsak a növényzetet, de a korhadt falakat, palánkokat és háztetőket is behálózza a tavasz játékos mámorával. Még áttetszőbb, napsugarasabb és selymesebb az „Udvar" (IX) és a „Nyíres" (V) színessége.

A Malonyay könyvében, a 43. lapon „Tél, Beckó vidékén" címmel reprodukált tájkép a nagyőri hagyatékhoz tartozik. Hátsó felén ez a keltezés olvasható: 1893, március. Meglepően szabad és könnyed stílusa, kékes, sárgás, fehéres, rózsás szürkében játszó, olvatag színskálája csak egy foknyira van attól a röpke festői suhanástól, mely az előbb említett pleinairképek napfényes légkörét élteti. Ezek a festmények tehát legkésőbb a kilencvenes évek közepéről valók. Mednyánszky, igaz, nagysokára a tüneményes „Majális" után, de a nagybányaiaknál jóval előbb, a pleinairt, sőt az impresszionizmust mesterien művelő, modern festővé fejlődött.

Erről a fejlődésről nemcsak képei, hanem finom, elemző színérzékre valló, egykorú naplójegyzetei is számot adnak. 1895 december 20-án a budai hegyek közt járva, ezeket írja noteszébe:

„Két igen különböző hangulat. — Az egyik rendkívül intenzív. Az ég intenzív kékes-zöld, a hegy lilás-vöröses, itt-ott kobalt. A hó az árnyékban enyhe kobaltkék, a napon sárgás-vöröses. A háttéri világítás árnya enyhén

kékes zöldes. A fényt ragyogóan és melegen kell festeni. — A másik. Itt-ott vöröses fák. Az előtérben levő árnyékok ultramarinok, fehérrel. Az ég a mögöttes fényben is igen intenzív és nagyon világos. Fent kobaltos, de némi gyönge narancsvöröbe hajló árnyalattal. A láthatár felé okkerbe és nápolyi sárgába hajló. (Délelőtt 11 óra.) A havas felület majdnem semleges szürke tónusban mutatkozik. Valamivel világosabb, mint az ég. A nap felé forduló, meredek részek nagyon világítóak és melegek."

Néhány héttel később, a felvidéken utaztában:

„Reggel Szt. Miklósról Szt. Mária felé. A hóra rásüt a reggeli napfény. 15 fokos hidegben tökéletesen tiszta ég. A ferdén megvilágított síkok rózsás színűek, kissé lilába játszanak. A merőlegesen megvilágítottak tündöklő narancsszínűek. Az árnyékok csodálatosan kékek, éterikusak, némi zöldes árnyalattal. Az ég zöldes, áttetsző, meleg."

„Teljes napfény délután és reggel. — 1. Elől a megvilágított hófelületek melegen fehérek, világítóak, az árnyékok kobaltkékek, kis lila árnyalattal. — 2. Hátul a megvilágított hófelületek színesek, majdnem olyanok, mintha sziénával volnának lazúrozva. Az árnyékok zöldes-kékek."

Vácott, 1896 február 16-án írja a következőket:

„Amit ma, mint haladást előre megéreztem, azon öntudatra ébredés, hogy mennyire éreztem mindig a brilliáns színeket és hogy mily könnyen adhatok majd kifejezést ezen érzéseknek az új technikai segédeszközökkel, a hófehérre alapozott deszkák és vásznak segítségével."*

Misem lett volna egyszerűbb, mint hogy Mednyánszky ezen a frissen föltárt területen egész életére berendezkedjék és azt okosan, gazdaságosan a végsőkig kiaknázza. De Mednyánszky nem tudott és nem is akart letelepedni. Természettanulmányaiban továbbra is hasznát vette a pleinairnek és impresszionizmusnak, sőt ezirányú készültségét idővel egyre szabadabb és érettebb fokra vitte, azonban nyughatatlan képzelete egészen más festői világtájak felé űzte.

Miként a „Tavasz a Gellérthegyen", a „Zugligeti sziklák" (XIV) is a kilencvenes évek közepe tájáról való, de pleinairnek nyomát sem találjuk rajta. Komor őszutói hangulata újból a sötét barnák és szürkék világában

* Mednyánszky ezen a hófehér alapon akvarellel aláfestett képeit olajjal lazúrozta. Különböző technikai kombinációkkal állandóan kísérletezett.

fogant. A nap felhők mögött, mélyen jár, húnyó fényének már nincs annyi ereje, hogy a hervatag lokáltónusok helyébe elevenebb színárnyalatokat varázsoljon, Mednyánszky borongó lelke pedig készségesen enged a természet sugallatának. A „Zugligeti sziklák" csak egy példa a sok közül, arra nézve, hogy a mester palettáján visszatérőben van a galériatónusoknak és a fényhomálynak régi uralma. Az egykorú naplójegyzetek pontosan fölfedik e színváltozás lelki okát. Mednyánszky egyre mélyebben pillant társadalmunk aljára. Tapasztalatai sokkal komorabb árnyakkal fonják be képzeletét, semhogy azokat a szabad napfény derűs színeibe ölthette volna. Apjának 1895 nyarán bekövetkezett halála még nagyobb súllyal húzza a mélységek felé. Olyan régiókba, ahol a pleinair csak zavart keltene:

„Amennyiben a fő, az egyetlen maradandó, a hangulat háttérbe szorulna bizonyos egészen véletlen, úgynevezett tisztán festői fény- és árnyékhatások által. — Ezen jelenéseknek abszolút formáját vagy esszenciáját csak bizonyos fokig értenők; érzékünk és intelligenciánk még nincs odaművelve, hogy ezen szanktuáriumba behatolhatnánk."*

A szivárványszíneknek ez a rejtett lelki világa csak nyolc-tíz év múlva nyílik meg Mednyánszky előtt. Palettája a mélység hívó szavára egyelőre megint sötétre fordul.

Képes tábláinknak a „Zugligeti sziklákkal" meginduló újabb sora szemlélteti, hogy Mednyánszky e fordulat után is változatlanul birtokában maradt annak a festői szabadságnak, melyre a pleinair révén ébredt, sőt, hogy ezt a szabadságot még merészebb lendületté, még sejtelmesebb látomások irányában fejlesztette tovább. A „Zugligeti sziklák" színkezelése lazább és pasztózusabb, clairobscurje szövevényesebb, mint a régi tájaké. Ebben a vadul burjánzó, tragikus, szakadékos mélységben a bujdosó lélek jobban elkalandozhat, sűrűbb útvesztőkbe temetkezhet, mint a nyolcvanas évek erdőrészleteinek sápadtan fölrévülő árnyai között.

Abban a gyötrelmes borúban, mely a kilencvenes évek közepén szakadt lelkére, újból a mindent elmosó és elzsongító köd lett Mednyánszky vigasztalója. Ekkor festi a „Fényködös vizi táj" (X) aranyos lángra gyúlt látomását. Rokonhangulatok korábban is foglalkoztatták, de mennyivel áthatóbb az illékony festői elemek egybekelése, a köd és a napfény földöntúli násza most, mint annak előtte. A sűrűn záporozó, fínom ecsetvonások, úgyszólván sugaranként érzékeltetik, mint árad szét a fény a kompozíció magva körül, mint varázsolja eggyé a földet és a vizet az éggel.

---

* 1895 december 14-én írt naplójegyzet.

Ez a ködfátyolos, sugaras tünemény egyike azoknak a jellegzetes látomásoknak, melyek oly gyakran szerepelnek a mester festményei sorában és annyira tetszenek a közönség szélesebb körének is, hogy sokan másként, mint az ilyen típusú képek alakjában, nem is igen ösmerik Mednyánszky művészetét. A „Fényködös vizi táj" atekintetben is jellegzetesen Mednyánszky-kép, hogy a jobb sarok sötét hátterébe miként lopja bele a virágzás néhány rózsásan derengő, apró színfoltját. A mester temérdek tanulmányt festett virágzó gyümölcsfákról. Beckóra akárhány tavasszal pusztán e célból utazott. De egyetlen olyan, virágzást ábrázoló kompozíciója sincsen, melyen a szirmokból fakadó derű körül ne az elmúlás melankólikus sejtelme borongana.

Mednyánszky kompozíciói gyakran alapulnak ellentétes érzelmi hangsúllyal bíró elemek jelképes egybeszövésén. Látomásaiba azokat a filozófikus képzettársításokat és gondolatokat is beleöltötte, amiket érzékeny szelleme a valósághoz fűzött. *Értelmezve* ábrázolta a természetet. Ez az értelmezés rendszerint a szín, a világítás, a légkör tudatos hangulati árnyalásában nyilvánul, de olykor a tárgyi megjelenítés eszközeivel is él. Így kerül a „Fényködös vizi táj" virágzó bokra a sötét háttér elé: az újra támadó élet az enyészet torkába. Így törpül az emberi alak sok más képén semmivé, ahol rengeteg erdők mélyén vagy komor havasok alján a természet végtelen hatalmával kerül szembe.

Az a szándéka, hogy az ábrázolás szellemi térfogatát lehetőleg elmélyítse és kitágítsa, Mednyánszkyt olykor az allegória területére csábította. Apja halála után több változatban megfestette a Halált. Az egyik képen roskatag aggastyánnal sakkozik, egy utolsót lobbanó lámpa kisérteties fényt vet a jelenetre. Néhány allegórikus szénrajza is maradt ebből az időből: „Az aggastyán és a halál angyala", „Arat a halál", „A jó és a rossz szelleme", „Kísértés", stb. Nem érdektelen epizódjai művészetének. Stílusra ugyanaz a széles, tónusos erő, ugyanaz a sűrű clairobscur jellemzi azokat, mely Mednyánszky egykorú képeinek is sajátja.

Ebben a clairobscurban már nem a nyolcvanas évek érzelmes idealizmusa epekedett lelki tisztulásért és átszellemülésért. Mednyánszky festői képzelete a halál és a nyomor láttán eltelt a föld, a sár tragikus igézetével. Ahová csak tekintett, mindenütt az anyag tátongó, emberfaló vermeit, a

testiség lélekfojtó súlyát, az indulat kárhozatos uralmát látta. Művészete a földöntúli ábrándok légies fényköréből pokoli mocsarakba szállt alá és a realizmus könyörtelen nyílt szemével figyelt azokra a döbbenetes jelenségekre, amik felfedező útján elébe kerültek.

Erre a társadalmi alvilág minden fertőjét végig járó, elszánt realizmusra Mednyánszky 1896/97. telén Párisban edződött. Akkor kerültek ki keze alól: „... az első külvárosi alakok — kávéházi és éjszakai jelenetek —, anarkisták és csirkefogók".* 1897 április 21-én Georges *Petit*-nél megnyíló gyüjteményes kiállításán főleg ezek az alakos képek keltettek figyelmet. A katalógus előszavának írója, Adrien *Remacle* arra a rendkívüli jellemző erőre figyelmeztet, mellyel a magyar festő a párisi kültelkek esett embereit ábrázolta.

„Megleste sovány arcvonásaikat, melyek élesek mint a kés, amit zsebükben szorongatnak. Megfigyelte őket, amint izzó szemmel kémlelnek az éjszakába, melyben rongyos ruhájuk szürke színe egybeolvad a sötétséggel. Mozdulataikat, magatartásukat abszolút helyesen látja, akár nyugodtan vannak (abban a pillanatban, amikor a kis ragadozó éppen arra készül, hogy prédájára vesse magát), akár a dráma legnagyobb hevében... Kis mesterművek ezek. Ha nem is szánalmat, de testvéri rokonszenvet éreztetnek e szegény ördögök, e szerencsétlen félvilági emberek iránt, akik már születésüknél fogva nyomorúságra, bűnözésre és erkölcstelenségre vannak ítélve és ezt a sorsot olyan természetesen vállalják, hogy az ember önkéntelenül megindulva tekint arra a csupasz egyszerűségre, mellyel a Rosszat megtestesítik..."

Érdekes összefüggést látott Remacle az alakos képek és a kárpáti tájképek hangulata között. A sötét hátterek mélyén itt is, ott is, ugyanazok a „félelmetes és véres reflexek kisértenek". „La Villette csavargói, a félreeső gázlámpa kékes fényében ólálkodó gyilkos és a történelmi rémtettek emlékét rejtegető, komor hegyek ugyanabból a családból valók."

A francia műbíráló jól látott. Mednyánszky életét nyomon követve magunk is nem egy jelét tapasztaltuk annak a különös vonzalomnak, melyet a mester a természetben és az emberben rejlő, romboló és pusztító hatalmak láttán érzett. Jusson eszünkbe, amit 1895 október 25-én a Dunajec völgyében turistáskodva írt noteszébe:

„Csarstin a heggyel vörös színű, mint egy félelmetes, óriás ragadozó állat, háttérben a meleg, szürke, esős éggel."

---

* 1900 júniusában, Beckón kelt visszatekintő naplójegyzet.

Vagy az a följegyzése, mely néhány hónappal utóbb, Páris felé utaztában kelt:

„Rozsdaszínű az elátkozott kastély, mint egy keselyű, mintha temérdek áldozat vére festette volna ilyenre."

Remacle tehát valóban Mednyánszky művészetének egyik központi idegcsomójára tapintott, amikor a zord hegyvidéki tájak és a sötét külvárosi alakok képében ugyanazokat a véres és halálos árnyakat látta. Mednyánszky képzeletének démoni igézettségét először a Párisban kiállított festmények hozták művészileg megkapó formában napvilágra. Kár, hogy ezeknek a képeknek csak kis része került haza. Egyikök (XVI) sötét alapon durva férfiarcot ábrázol, mely vérben forgó szemével, szitokra nyílt szájával fenekedő bestiára vall.

A párisi tanulmányfej igen húsosan és határozottan van megmintázva. A széles foltokból lendületesen egyberótt lokáltónusok alatt, e vérmesen duzzadó és lüktető burkolat mögött annál öblösebb a mélység és benne annál sűrűbb, félelmetesebb az indulat elemi sodra: az emberből kitörő vadállat tajtékzó dühöngése.

Mint minden korszak realizmusa, a tizenkilencedik század való-ábrázolása is eredetileg a polgári értelemhez szabott, elhatárolt tapasztalati tényekhez igazodó, pozitivista szemlélet. Akkor is, ha ezt a szemléletet a polgári társadalom bírálatára és az új szociális rend igéretes távlataira fordítja. Mednyánszky is ebben a XIX. századi polgári realizmusban nőtt művésszé, de sejtelmes képzelete kezdettől fogva e valószemlélet véges polgári határán túl kivánkozva, hol a misztikus átszellemülés, hol a démoni kárhozat határtalan és megfoghatatlan rejtelmeit idézte. Annak a vérszomjas vadságnak, mely a párisi tanulmányfejből üvölt, bizonyára megvan a maga szociális helyi színezete, de a sötét háttér olyan feneketlen mélységet támaszt körülötte, melyben még a társadalmi alvilághoz való tartozás kötelmei is megszakadnak és kihúnynak az emberi érzület végső fényei is, mint gyönge mécsesek egy tárna halálos torkában. Ebben a mélységben nincs már sem isten, sem ember, ebbe a pokoli éjszakába csak a minden fajnál és osztálynál ősibb, egyetemesebb bestialitás eredendő, kaini gyökerei érnek. Ennek a párisi tanulmányfejnek nem is annyira a szociális realizmus típusgalériájában, mint inkább *Dante* Infernójában vagy *Michelangelo* Végítéletén, a kárhozottak között volna helye.

Azok a komor távlatok, melyek első ízben a párisi vásznakon bontakoznak ki a maguk teljes, félelmetes nagyszerűségében, Mednyánszky művészetét többé el nem hagyják. Nézzük meg a Párisból hazatért mesternek itt-

hon, a kilencvenes évek utolsó harmadában készült, két alakos művét (XVII—XVIII).* Ez a részeg mesterlegény vagy kocsis, meg az a véres csavargó nyomát sem viseli annak a műtermi modellszereplésnek és annak a bőbeszédű zsánerszerűségnek, mely a korabeli szociális realizmus, az „Armeleutemalerei" szerzeményeit általában olyan sekélyessé és érdektelenné teszi. A vádaskodó és agitáló pátosz is távol áll tőlük. Magatartásuk, arcuk minden idealizáló vagy torzító áttétel nélkül, közvetlenül a való életet jeleníti. Monumentalitásuk mégis túl emelkedik az élet tünékeny folyamán. Ezek az alakok a néprajzi és szociográfiai jellemzés némely elkülönítő vonása ellenére is örök, még pedig tragikusan és melankólikusan örök emberi jelenségek. A nincstelenség, a kényszerű tespedés, a tompa, italos kábulat és a dühös erőszak örök emberi átka fogja őket vasmarokkal. Megbélyegzett szerencsétlen rabjai az anyag és az alantas ösztönök lélektipró uralmának. Mint a gyógyíthatatlan beteg a maga kórságába, úgy van mindegyikök bebörtönözve a maga természetének és végzetének áttörhetetlen határai közé. Ezért ábrázolja őket a festő egyedüllétükben. Az az átok, mely megüli őket, annyira eredendő és végleges, olyan hézagtalanul és szorosan hurkolódik köréjük, hogy kellő hangsúllyal csak egy-egy magányos alakban ölthetett, mintegy jelképesen, testet. E magány tömör festői foglalatába, egy lehorgasztott vagy riadtan felütött fejbe, az egész jellem, az egész sors van belesűrítve. Az ábrázolás látható elemei körül a sejtelmek roppant szellemi térfogata tágul. Ez a sugalló erő avatja a képet *látomássá.*

Ha ennek a szellemi összpontosításnak a kifejező eszközeit, a festői megjelenítés módját elemezzük, akkor az ábrázolás magvaként egy, a korabeli magyar művészetben párját ritkító és európai viszonylatban is igen jelentős, szerkezetes fogalmazásra akadunk. Ez a rendkívül egyszerű és éppen ennél fogva monumentális szerkezeti váz kivált a „Részegen" (XVII) ötlik szemünkbe. A fogalmazás konstruktív szelleme már abban a gondban is megnyílvánul, amellyel Mednyánszky az alakok nagyságát és helyezkedését a képfelület méreteihez arányítja.

A szerkezetes vázat telten és plasztikusan burkolja a forma. Húsát pasztózusan felrakott, clairobscurrel árnyalt, sötét szürkésbarnás, itt-ott tompa zöldbe és kékbe játszó helyi színek adják. Ez a színskála, melybe a „Verekedés után" (XVIII) csavargójának vérző arcában és hátterében pisz-

* Ugyanebből az időből való a Lázár Béla id. művében reprodukált „Búsuló tótlegény", „A nagy ragadozó" és „Lengyel zsidó". Kár, hogy ezeket nem közölhettem, mert főleg a két utóbbi festménynek Mednyánszky legkiválóbb alakos képei között van a helye.

kos rozsdavörös vegyül, pontosan megfelel annak a jelképes célzatnak, mely az alakok jellemből és magatartásából kitűnik. A „szellemfojtó“ lokáltónusok a „földi börtön“ színei, mivel a szabad napfény adta, „feloszlató sugártörések teljes hiányában“ az anyag és az alantas testi ösztönök zsarnoki uralma nyílvánul bennök. „Mélység. Drámaiság... Ebben rejlik ennek a hangulatnak a tragikuma.“*

Érthető, hogy a magába vonult, individualista Mednyánszky az emberi sorsról támadt, mély értelmű képzeteit gyakran öltötte magányos alakokba és hogy ezeket többnyire a testi mozdulatlanság, a tompa béketűrés vagy önfeledt szemlélődés állapotában ábrázolta. Ez a megjegyzésünk szorosabban az előbb említett festményekhez fűződik, de a még sorra kerülő, későbbi alakos képekre is mérvadó. A mester, noha egész életében fáradhatatlanul, megfeszített erővel, szinte hihetetlenül sokat dolgozott, egyáltalán nem hitt a tettek haladásra lendítő vagy éppenséggel megváltó küldetésében. Egyik tartozékát látta bennök annak a sok szükséges rossznak, melyhez komoly arcot kell vágnunk, hogy a földi bolyongás, az árnyakkal, illuziókkal való kényszerű sodródás tragikomédiáját végig csinálhassuk. Ő is azok közül való volt, akik, mint:

„A megismerés legmagasabb, szenvedély nélküli fokán állók, élénk, de tárgyilagos érdeklődéssel tekintenek le a világ üzelmeire.“**

Ebből a magasságból nézve:

„Mindaz, amit magán- vagy közérdekből tesznek az emberek, tévedésen alapul és ezért voltakép mindegy.

Az egyik azt hiszi, hogy jobb felé tolja a dolgokat és mégis egészen más irányba tolja azokat. A másik úgy véli, hogy bal felé tolja a dolgokat és mégis jobb felé hat.

Amíg az ember azt hiszi, hogy az áradatot, ha csak egy arasznyira is, abba az irányba terelheti, amelyet helyesnek tart, hiába iparkodik eziránt, mert nem tudja, hogy minden egy tengely körül forog és hogy az a pont, amelyet jobb felé akart terelni, a szakadatlan tologatás következtében a forgás révén újból visszatér a kiinduló ponthoz.“

Ez az elmélkedés buddhizmuson nevelődött, keleti bölcseségre vall. Aki így gondolkodik, annak szemében egy testileg passzív, magányos emberi

---

* Az idézett kitételek egy 1896 január 1-ről keltezett naplójegyzetből valók. A „szellemfojtó földi börtön“ kifejezés többször szerepel a naplóban.

** Ez az idézet a soron következőkkel együtt egy Budapesten, 1898 szeptember 13-án írt naplójegyzetből való.

alak körül is „határtalan horizontok“* mélyrejtelmű, sejtelmes derengése támadhat, hasonlóan ahhoz a roppant távlathoz, mely egy nyugodtan nézdelődő alföldi gulyásbojtár szeme előtt nyílik.

Azonban akadnak Mednyánszky életművében több alakot ábrázoló, cselekményes képek is. Mint a XVII—XVIII táblán közölt festmények, az „Utcai gyülekezet“ című kompozíció (XIX) is a kilencvenes évek végéről való. Esthomályos utcasarkon rongyos, izgatott arcú alakok tolonganak, egy polgári külsejű ember körül, aki a fakó lámpavilágnál valami nyilván rendkívül elevenbe vágó közleményt olvas fel hallgatóinak. Sztrájkról van szó? Kitört a forradalom? Vagy a háború? Patakzik már a vér? Ki tudja? Csak annyi bizonyos, hogy a felolvasó körül felkorbácsolt indulatok kavarognak, ez a kavargás magával rántja a hallgatók arcvonásait, a tágranyílt szemek, szájak mélyében csak úgy forrong, valósággal tajtékzik a nyugtalanság, kicsap medréből és kóválygó gőzzé válva tölti be a jelenet szűk terét. Ebben a gőzben, ebben a fátyolosan hullámzó, aranyos barna, narancssárga és tűzvörös clairobscurben, a színfoltok és ecsetnyomok lázas erjedésében az alakok kísértetes árnyak gyülekezetévé mosódnak. Ime: emberek vannak együtt, az izgalom drámai hevében, talán élet-halálról van szó, de a jelenet Mednyánszky képzeletében nem egyéb árnyak és révületek tűnő színjátékánál. Mert:

„A cselekményfestészetben is megmarad a hangulatszerűség.“**

Más szóval: a legdrámaibb emberi felbúzdulás, cselekvő nekilendülés is illúziókat hajszol és óhatatlanul elmerül az alkonyban, a mulandóság feneketlen mélységeiben. Erre a mélabús látomásra a kilencvenes évek végén egy lámpafénynél zajló, szűkkörű kis utcai jelenet hangolja Mednyánszkyt, de tizenöt év mulva a kavargó lengyel csatatér és az özönlő, hajléktalan menekültek láttán is csak ez a hangulat lesz a kvintesszenciája minden földi tapasztalatának.

Az „Utcai gyülekezet“ és a „Verekedés után“ megbolygatott színfoltjaiban zavaros indulatok erjednek. Mednyánszky szemében az egész élet merő erjedés és ezt a folyamatot az emberben csak a halál, a természetben csak a tél dermedt nyugalma szakítja félbe. Amióta festői szabadság dolgában annyira merészkedett, hogy a tárgyak lokáltónusok alkotta, szilárd anyagát többé-kevésbbé laza színfoltokra bontsa, képzelete ebben a megolvasztott matériában a csirázás és bomlás hatalmaival terhes, örökké vajudó,

* Mednyánszky lényére és művészetére igen jellemző, már az életrajz során is többször idézett, naplóbeli kifejezés.

** Idézet egy naplójegyzetből.

szülő és emésztő mélységeket idézi. Így támad a „Gyárak" körül* a föld, a víz, a korom, a füst drámai örvénye, melyből mint egy háborgó kráterből nagyszerű, de kárhozatos energiák törnek a világra. Mednyánszkynak, aki a természettel való zavartalan összhangban és a minél teljesebb egyéni szabadságban látta a legfőbb emberi jót, minden oka megvolt arra, hogy a nagyipari üzemekben sötét, lélekfojtó hatalmakat lásson.

Ime, Mednyánszky László, köztudomás szerint szelíden, lágyan álmodozó, hangulatos tájképek festője, 1896—97-től kezdve csak úgy ontja magából az eleven erőtől duzzadó, kifejező lendülettel teljes látomásokat. Még a „Kócos hajú" (XIII) gyöngéd clairobscurrel fátyolozott tanulmányfejében is milyen bőséges festői összhang tömörül. A puhán iramló ecset itt is egy magvában rendkívül határozottan és szerkezetesen tagolt, plasztikus formát símogat körül. Amit Mednyánszky 1896 február 18-án addigi figurális műveire vonatkozólag jegyez naplójába, hogy azok „úgyszólván tematikusok és konzervatívok voltak és csak most kezd szellem is áradni beléjük", enyhébb értelemben tájképeire is érvényes. Húsz esztendővel a „Fontainebleaui erdőben" után kezd Mednyánszky hatalmas festői skálája a maga teljes szélességében, egyénien és diadalmasan kibontakozni. Ekkor rázza le magáról a lelki tisztulásért vértelenül, sápadtan epekedő szentimentalizmust. Ekkor támad arra bátorsága, hogy a csodálatos látományt ne a tárgyak légiessé halványított másában, hanem az anyag kifogyhatatlan, buja tenyészetében, az élet szüntelenül sodró és örvénylő lendületében keresse. Művészete ekkor hódol be a „földi börtön" kegyetlen és elragadó igézetének és izmosodik egy mély rejtelmű, pompás festői temperamentumtól áthatott realizmussá.

Az a plasztikus erő, melyre Mednyánszky stílusa a kilencvenes évek vége felé érett, jórészt sötét helyi színek nehéz, szellemfojtó talajában fogant. Így kívánta ezt a látomás drámai hangulata, az a „szenvedélyesen fokozott érzésvilág", melyre a mester egy alkalommal,** mint a maga „mindig természetes hangnemére" hivatkozott. Ez a tragikus igézet továbbra is fogva tartja Mednyánszky képzeletét, legnagyszerűbb vízióit mindvégig ez a hangulat ihleti. A látomás eszmei távlata változatlan marad, de festői fogalma-

---

* Reprodukciója Lázár Béla id. művében.

** Egy 1916 májusában írt naplójegyzetében.

zása a századfordulóval remek, új fejlődésbe kezd. A démónium súlyos ábrázata, az anyag félelmetes mélyvilága lassan izzásnak indul, a galériatónusok méhében erjedés támad és a bomló egyhangúságból egyre differenciáltabban, egyre szövevényesebben rajzik szét a kiegészítő színek sokadalma.

Ezek a kolorisztikus fejlemények is ragyogó bizonyságát teszik annak a mély lelki törvényszerűségnek, mely Mednyánszky művészi útját szabályozza. Láttuk, hogy színérzéke kezdetben a szürkék és barnák röghöz kötött skálájára szorítkozott és hogy átszellemülésre irányuló, misztikus intenciói ezen a tompa, holt anyagon eleinte csak a szürkület, a köd, a holdvilág optikai fogása révén fakasztottak némi halovány földöntúli derengést. A nyolcvanas évek vége felé virradnak Mednyánszky természettanulmányai a pleinairre, majd rövidesen Franciaországban, az impresszionizmus példáján indulva, a tiszta festői jelenségek áttetsző fényére. Ez a felszabadult, napvilágos színesség a kilencvenes évek első felében egyre merészebb és légiesebb lendületre kap, de a kilencvenes évek második felében valóságos földomlás temeti maga alá: újból rászakad a mélybe húzó, komor sejtelmek, a szürke és barna galériatónusok sötét masszívuma. Ez a drámai fordulat válik az új kolorisztikus fejlemények forrásává. Az eltemetett fényszínek a rájuk szakadt tónusos omladék nyomására fojtott izzásba kezdenek, akár parázs a hamu alatt és ez a mélytüzű színesség az ólomsúlyú burkolaton áttörve, lassanként pompás festői életre támad.

Mednyánszky a színekről és formákról mindig is mint sajátos lelki életű, reális, eleven erőkről elmélkedett. És csakugyan, művészetében a századforduló táján az egybetorlódó, ellentétes, sőt ellenséges hangulatú festői erőknek drámai vajudása ment végbe. Ennek a vajudásnak végül is egy gyönyörűen megtisztult és sejtelmesen elmélyült, gazdag kolorizmus volt az eredménye. Amivel elméletileg már 1896—97 telén Párisban tisztában volt, hogy „a szín a hangulat", más szóval, hogy a misztikus átszellemülésnek, a végtelennel való lelki frigyesülésnek a szín a legérzékenyebb festői médiuma: ez a kinyilatkoztatás 1903 körül kezd képein méltó alakot ölteni.

Kolorisztikus fejlődését kivált dalmáciai utazása (1901), a déli táj erős fényű, tüzes színskálája serkentette. A „Dunajec partján" (XV) ennek az utazásnak a festői tanulságai érvényesülnek. Szürkés-barna harmóniája ugyanolyan komoran idézi a földi börtön félelmetes, embertipró hatalmát, mint hat-hét évvel korábban a „Zugligeti sziklák", de a galériatónusok közé az újabb képen már élénk kékes, zöldes, narancsos és lilás árnyalatok vegyülnek. A színfoltok laza szövevényében itt is feltárul az anyag eleven erőktől duzzadó, rejtelmes mélysége. Hogy a látomás lehetőleg sugalló legyen, Med-

nyánszky a mesterség fortélyos fogásaival él. A sziklák réteges tektónikáját hangsúlyozandó, a bonyolult színrakás felületét vakarással, karcolással megmegbontja, egyik-másik pontját reliefszerűen kiemeli.

Nagy lépés a kibontakozó színesség útján a „Tátrai havasok" (XX) lenyűgöző látomása. A hegyoldal hatalmas, plasztikus kőzettömegéről a fénytelen, semleges barnák és szürkék utolsó nyoma is eltűnt. Domború felületét bársonyos zöldek és sötét vörösek széles foltjai mintázzák. Ez a merész színtársítás ugyanolyan drámai mélységeket éreztet, mint a mester régi képein a galériatónusok homálya, de az életteljesség hatványozott, valósággal döbbenetesen izzó, szenvedélyes fokán. A folyó vize komor acélkék, barnás és vöröses visszfényekkel, a havas sziklabércek színe a megvilágított részeken rózsás fehér, árnyékban violás, szürkés kék, az ég haragos zöld, mint a fölkorbácsolt tenger, rajta tajtékzó hullámtarajok: a felhők. A színekben izgató érzéki erő lüktet és ugyanakkor bűvösen vonzzák a képzeletet a misztikus sejtelmek világába.

„Mennyire bírja egy kép érzékileg úgyszólván kézzel foghatóvá tenni a spiritualizáció aktusát. Azaz, miként egyeztessük össze a legdurvább anyagot a legfínomabbal, hogy köztük az összeköttetés valószínűnek és plauzibilisnek tűnjék fel."

Ezt a kérdést Mednyánszky szószerint így, egy 1896—97-ből való, párisi naplójegyzetében veti föl. A választ a „Tátrai havasok", a „Tavasz" meg a többi, 1903—4 táján és utóbb festett mű kezdi fogalmazni. Most akad a mester, hogy megint az ő szavával éljünk, arra a „bölcsek köve-félére", arra a „művészeti arkánumra", melynek segítségével a néző képzeletét „igézetbe ejtheti". Ez a csodaszer a szín, mely egyként van telítve érzéklettel és révülettel.

A „Tavasz" (XXI) sejtelmes légkörében az elmúlásnak ugyanaz a finom, mélabús érzete borong, mint a „Zúzmarás erdő" (I) fakó szövevényében vagy a „Fényködös vizi táj" (X) virágzó fája körül. Csakhogy, ami a galériatónusok és a clairobscur régi foglalatában úgyszólván szimpla hangulati képletre szorítkozott, az a rajzásnak indult színfoltok tarka nyüzsgése közepette ezerszeresen megsokasodott, a természet minden pórusán átható mámorrá bomlik. Miként a „Tátrai havasokon", a „Tavaszban" is a bőnedvű zöldek és vörösek disszonáns ellentéte körül támad a látomás nyomasztó alapszínezete. A buja zöld közé vegyülő borvörös, rozsdavörös és lilavörös árnyalatok az erjedő, nyirkos, homályos mélység érzetét keltik.

„Virágzó mezőn fekvő sebesültek és holtak . . . Zöld mezőn lila árnyékok . . . Valami önkéntelen (szadikus) meghittség van némely színek fizioló-

giai hatásában, úgy amint ezt egy gyermek érezné, ha egy kertben, a fűben játszva, hirtelen egy nedves, sötét fal tövében, egy kriptában találná magát.

Nagyőrben, különösen a harangtorony architektúrájában van valami középkoriasan borzalmas, amit zöldben és lilában, ezekben a különös, melankólikus színekben jól lehetne visszaadni."

Az idézett sorok egy 1894 január 2-án, Budapesten írt naplójegyzetből valók. Eléggé megvilágítják a „Tavasz" üde, fűzöldes, virágos lankáin a borvörös, rozsdavörös és lilavörös árnyalatok baljós jelenlétét. Mednyánszky sebzett lelke gyakran kívánta a széthúzó, fájdalmasan izgató színkombinációkat. Természettanulmányai pontosan a valóságban látott színekhez idomultak, de látomásai ebből a temérdek kolorisztikus tapasztalatból merítve, a mindenkori hangulathoz illően, önkényesen, olykor rendkívül merészen és meghökkentően stilizálták a színt. Ennek a stilizálásnak igen sokféle érzelmi árnyalata van. Hol szelíden és merengőn lírai, hol szenvedélyesen és vadul drámai kifejezést ölt. Egy 1905 táján festett, őszi erdőt ábrázoló képen az opálosan szürke égbe olvadó, sárga lombozat kéjes, álmatag csöndet áraszt. Egy valamivel előbbről való, ugyancsak őszi hangulatban fogant festményén* a táj lángolón és vérzőn sárga, narancsszín, vörös és lila bozótjára hömpölyögve zúdul a mély sötétkékek viharos felhőáradata. Ennyire sikerült Mednyánszkynak azt a szivárványos színskálát elmélyítenie és dramatizálnia, melynek korábban csak a tárgyilagos pleinair-tanulmányoknál vehette hasznát.

Képzeletén az anyag sűrű, plasztikus ereje uralkodott, amikor a galériatónusok helyébe lépésről-lépésre az átlelkesült fényszíneket kezdte plántálni. Stílusát a részletező ábrázolásra hajló realizmus továbbra is fogva tartotta, annak ellenére, hogy a színek összetételében és fokozásában jóformán minden szabadságot megengedett magának. Pedig már régen, már a kilencvenes évek közepén elhatározta, hogy „a benyomások földi vagy reális bázisa mindinkább megszorítandó" és hogy cserébe „azok intenzitása növelendő."** Művészete a színek révén pompás, érzékletes szépségre és elmélyült kifejező erőre tett szert, tehát intenzitásban hallatlanul megnöveke-

---

* Reprodukciója Malonyay Dezső id. művében, a 116. lapon.

** 1895 január 21-én kelt naplójegyzet.

dett, de ott még nem tartott, hogy a látomást a maga fölrémlő álomszerűségében, festőileg frissen és tisztán elkaphassa. Stílusa a dolgokkal való szoros, realisztikus érintkezés közben túlságosan körülményessé vált, semhogy erre a könnyedén egybevillantó lendületre képes lett volna. Még mindig megoldatlanul meredt rá a probléma, melyet idestova tíz év előtt akként fogalmazott meg egy naplójegyzetében, hogy „az egész alakból üveglencsét kell alkotni, melyen át az ember az örökkévalóságba tekinthet."

Hogy ezt az áttetsző festői tisztaságot és egyszerűséget elérhesse, mindent le kellett fejtenie az ábrázolásról, ami mellékes és fölösleges volt. A tárgyak és alakok képét lehetőleg egy-egy jellegzetes körrajzú, színes folttá kellett összevonnia, melynek belső tagozását inkább sejtse, semmint lássa az ember. A színesen áthevített, áttüzesedett árnykép volt az a festői forma, mely titokzatosan légiessé és homályossá válhatott, anélkül, hogy az érzéklet eleven erejéből bármit is veszítenie kellett volna. 1909 körül kezdi Mednyánszky ezt a színes sziluettet, ezt, ahogy ő nevezte, „kvintesszenciális festői áttételt" célba venni. Ekkor készül egész életeművének végső szintézisére. Hatvan éves korában tart olyan csúcsok felé, melyekért az impresszionizmust követő új irányok, a modern léleklátó művészet legjobbjai küzdenek.

A tárgyakat sejtelmes jelenséggé összefoglaló és légiesítő sziluett problémája* nem máról holnapra támad Mednyánszky művészetében. Hiszen már barbizoni kezdetei korában is azért élt a köd és a holdfény fátyolozó varázsával, hogy abban a dolgok képét misztikus árnyékká halványítsa. Második franciaországi tartózkodása alatt, az impresszionizmus láttán megértette, hogy légies sziluettek átszellemült képét a természet teljes napvilágnál is magára öltheti, még pedig nem fakó révületek, hanem viruló fényszínek alakjában. Láttuk, hogy többek között a „Horgász" (VI) napsütötte kompozíciója is erre az impresszionizmuson nevelődött, színesen összefoglaló szemléletre vall. De Mednyánszky művészetének előbb át kellett esnie a sártól és vértől szennyes földi börtön sötét igézetén. A realizmus széles medrében sodródva, előbb meg kellett rakódnia az anyag kegyetlen, tömör súlyával, hogy ezt a fojtó terhet színesre váltva, végül is ennyi festői kerülővel és tapasztalattal gazdagabban szűrődhessen mindent magába foglaló, kifejező erővel teljes, érett sziluetté.

---

* Ezzel a problémával a maga módján majdnem minden festő szembe kerül, aki a plasztikus, érzékletes ábrázolásnál mélyebb látomásra tör. Rembrandt, Georges de La Tour, Goya, Delacroix, Corot, Daumier, Carrière, Rouault, Nolde, Rohlfs, Feininger, Gulácsy, Egry, Czóbel, stb.

Az út, amely ehhez a színesen szárnyaló, festői szabadsághoz vezetett, korántsem volt egyenes vonalú. Fogalmazásra, technikára igen változatos képeket produkálva kanyargott felfelé, híven Mednyánszky ama régi hajlamához, mely szerint stílusával mindig az ábrázolandó tárgy természeti jellegéhez vagy a kifejezendő hangulat sajátos érzelmi árnyalatához alkalmazkodott. Az előadás módja általában lágy és széles, de hol plasztikusabb, hol légiesebb formákat támaszt, hol a dolgok sűrű, anyagi alkatát és nyugodt terpeszkedését szemlélteti, hol áramló lendületét vagy fényködös révületét idézi. A hangulat egyszer szelíden merengő, másszor örvénylő indulatokkal terhes, itt derűs, világos színeket fakaszt, amott sötét, komor mélységek döbbenetét rejti magában. A szín hol megtörik, hogy társaival közös tónusba olvadhasson, hol élénk ellentétekre bomlik. Az egyik képen több rétegben, gazdagon terül szét, a másikon alig néhány foltja látszik, olyan vékonyan és szórványosan, hogy az alapozást, mint a festmény uralkodó tónusát, nagy részt fedetlenül hagyja. Nem egy képen a festővászon szőttese vagy a festődeszka erezete is közrejátszik az ábrázolásban.

De abban a stílus és a művesség valamennyi változata megegyezik, hogy a festői megjelenítés egyre közvetlenebb és összevontabb módjára irányul. Fejlődésének csúcsára érve Mednyánszky a legszövevényesebb látomást is olyan fesztelenül és könnyedén érzékelteti, mintha bizalmas kis impressziókat vetne futólag a vászonra. Öregkori műveiről a szellem és a kéz fensőbbséges szabadsága sugárzik.

Ez az átszellemült festői készség az egykorú tárgyilagos természettanulmányokat is szárnyára veszi. Szembeszökő, hogy az „Első hó“ (XXX) ízesen és olvatagon bomló, napsütéses színárnyalatai mennyivel dúsabbak, pompásabbak az V és VIII—IX táblákon reprodukált régi pleinair-képeknél. Vagy hol tart a méretre kicsiny, de megjelenésre monumentális „Fatörzsek“-nek (XXV) a plasztikus tagolásban is szabadon lendülő, kifejező ereje a korai erdős tájképek merev anyagi tapintatától. Pedig ez az ábrázolás is érezteti a megkérgesedett anyag súlyát, tömörségét, de ugyanakkor a mélyében lüktető, nedvek táplálta, lelkes növényi életet is. Miként a századforduló óta Mednyánszky minden festményén, ezen a tanulmányon is a szín ennek a lelkes anyagnak a festői megjelenítője. De már nem a körülményesen előkészített alapra bonyolult mesterségbeli fogásokkal felrakott, halmozott szín. A „Fatörzsek“ atekintetben is jellegzetes példája Mednyánszky késői stílusának, hogy technikája áttetszően egyszerű.

A Tarpatak rohanó, zuhatagos vize különböző változatban több mint húsz esztendőn át foglalkoztatta Mednyánszkyt. Aligha tisztán festői szem-

pontból, hanem a festői jelenségben jelképesen nyilvánuló, mélyebb értelem kedvéért. A magasból mélybe, távoli rejtett forrásokból sejtelmes messzi célok felé zúduló vizek mindig is meghitt ihletői voltak a határtalanba vágyó, űződő vándorlelkeknek. A zuhatagos hegyi patakok képében Mednyánszky a maga nyughatatlan életének mását érezte, akárcsak a végtelenbe vesző, alföldi országutakban, folyókban és pusztákban. Egy kilencvenes évekből való, régiesen sötét és síma festésű „Tarpatakon" a víz még túlságosan megbontatlan, merev és zárkózott tömeg módjára tagozódik. A századforduló után készült változatok ezt a nehézkes víztömeget a szivárványszínek sokrétűen felrakott, mindenféle mesterkedéssel (üvegcseréppel való vakarás, fésű fogazatával való „gereblyézés" stb.) külön is meglazított halmaza révén próbálják fölkavarni és meglendíteni. A XXIV. táblán közölt, 1910 körül festett kép már nem erőlteti és túlozza az eszközöket. Tisztult fogalmazása és könnyed, símulékony technikája éppen ezért valószerűbben érezteti a táj eleven varázsát, a sűrű fenyves, a háttérből átszűrődő napfény és az örvénylő, pezsdülő, habzó víz tündéri egybeolvadását.

Ez a sejtelmes hangulat jórészt a fénnyel szemben ábrázolt fenyőfák sziluetthatásán múlik. A következő táblákon reprodukált képek, a „Derűs Tátra" (XXIX) és a „Borús lapály" (XXVIII) kivételével, szintén többékevésbbé elmosódó kontúrok és fátyolos belső tagozatok alakjában ábrázolják a tájat. A sziluettnek itt is megvan a maga természetes indoka: a fénynyel szembenéző távlat, a köd, az eső, a szürkület vagy a holdas éjszaka homálya. Mednyánszky legmerészebb látomásai sem forgatják ki a természetet az érzékletes valószerűségből. Ennyiben késői művei is vállalják a realizmussal, naturalizmussal, impresszionizmussal való rokonságot. Ugyancsak ennyiben térnek el azoktól az újabb művészeti irányoktól, amelyekkel egyébként a léleklátás, a „belső szellemi mag"* idézése dolgában a mester szövetségesnek érezte magát. Miként amazok, ő is a nagyvonalúan összefoglaló és általánosító ábrázolás híve volt — de ugyanakkor változatlanul ragaszkodott a jelenségek konkrét egyéni alkatához.

A „Derengő hajnal" (XXXI) szürkésfehérre alapozott vásznán alig néhány áttetszően halvány, rózsás, sárgás, zöldes színfolt látszik. Ennyi is elegendő, hogy az elhatárolt képfelületre végtelen színharmóniát varázsoljon, telve az alföldi táj átható ígézetével, melyről Mednyánszky egy alkalommal** ezeket a sorokat írta:

---

* Lásd az életrajz 62. lapját.

** 1912 február 29-én, hugának.

„A csodálatos Alföld!... Csongrádra és visszautaztamban 100 szemre lett volna szükségem. Elől többnyire telt, barnaszínű talaj, azután sok víz, tükröződő tanyák, itt-ott egy-egy fa és azon túl a határtalanság, az álomszerűség."

A „Derengő hajnal" a maga minimumra szorítkozó, leheletnyi struktúrájával és hallatlanul finoman megkomponált egyensúlyával a kínai tájfestészet tisztult lelki világát és magasrendű, míves kultúráját juttatja eszünkbe. Ehhez foghatóan átszellemült és átlégiesedett festői érzékletre Mednyánszky óta a magyar festők közül csak *Egry* József képes.

A „Derengő hajnal", szintúgy a „Végtelen" (XXXIV) és a „Borús lapály" (XXVIII) már semmi nyomát sem viseli annak a súlyos, patétikus nekifohászkodásnak, melyre a mesternek még néhány év előtt is szüksége volt, ha az alföldi „határtalan horizontok" képét idézte.

A „Téli kikötő" (XXVII) hátterében a Gellérthegy sápadtan fluoreszkáló sziluettje nem kevésbbé lenyügöző látvány, mint a „Dunajec partján" (XV) részletesen megmintázott sziklás meredélye. Sőt, éppen légies fantómszerűségénél fogva, emennél sokkal rejtélyesebben árad belőle a valóság és álom közti mélységek igézete, az a „hipnotikus hatás", melyet Mednyánszky nem egy korabeli naplójegyzetében vallott festményei főcéljának.

Az az embertipró és szellemfojtó rettenet, melyet Mednyánszky borús képzelete földanyánk ősi hatalmában látott, a mester valamennyi műve közül a „Komor Tátra" (XXVI) lazán, könnyedén, szinte játszi kézzel helyrebabrált sötét színfoltjaiba van a legfélelmetesebben belesűrítve. A hegyhát szélesen terülő, égetett umbra, rozsdavörös és piszkos-szürke csíkjai újból eszünkbe juttatják azokat a kegyetlen képzettársításokat, miket mesterünk valamikor a csarsztini kolostor, majd utóbb a feketés-szürke és rozsdavörös foltokkal telehintett dalmát hegyek láttán írt a naplójába.*

A „Komor Tátrán" a hegyhát nyomasztó színskálája még kárhozatosabb és vadabb kietlenséggé fokozódik a sziklabércek kékes-fekete sziluettjében, melyből helyenként szürkés-fehér foltokban villan elő a hó meg a jég. Az ormok szaggatott, sötét körvonala élesen belemar a puhán, húsosan gomolygó, fehéres és zöldes-kék égbe.

Ha én szólok, Észak beszél
Fagy és fátum fogja a számat:
Ember beszél, kinek a sors,
Az élet, évek és napok
Szívének gyökeréig fájnak.

---

* Lásd az életrajz 43. lapját.

A „Komor Tátra“ valóban *Ady* halhatatlan verséhez méltó, tragikus látomás — a festői megjelenítés olyan finom, közvetlen és egyszerű stílusában, amelyre csak a lánglelkű érzés és a tökéletesen átszellemült, míves kultúra képes.

Ha Mednyánszky ennél az egy műnél egyebet sem hagyott volna hátra, akkor is a legnagyobb tájképfestők sorában volna helye. Nehéz megválni ennek a képnek bűvösen vonzó hangulatától. De íme, egyenrangú társnak a „Derűs Tátra“ (XXIX) mosolygó ég alatt istenien fénylő, tündöklően világos és plasztikus szépsége kívánkozik melléje. Az ember gyakran van úgy Mednyánszkyval, hogy nem győzi csodálni, univerzális szelleme mily végletes ellentéteket rejtett magában. Ez a festő szédítő skálákon játszott. A „Komor Tátrában“ „Észak rémes árnyai“, az eszelős borzalom ősfantómjai kísértenek. A „Derűs Tátra“ maga a megtestesült latín világosság és kecsesség. A végletek itt is találkoznak. A Magas Tátrát, mint egyszer a Sötétség, másszor a Világosság Bálványát, ugyanaz a csodára, kinyilatkoztatásra gyermekien fogékony képzelet látja felmagasztosulva. Mert a „Derűs Tátra“ napfényes plaszticitása, amilyen józan és tagról-tagra szemmel tapintható, ugyanolyan ékesen viseli annak az elragadtatott gyönyörködésnek a kifejezését, mellyel Mednyánszky érzékeny művészkeze a bálványozott hegységet tiszta festői jelenséggé, fényszínekből alakult tüneménnyé avatta. Ez a ragyogó pleinairtünemény nem kevésbbé sejtelmes, nem kevésbbé az örökkévalóság és végtelenség eszmei távlatát idéző látomás, mint a „Komor Tátra“. Ugyanúgy túlszárnyalja a naturalizmust, a „röghöz kötött, esetleges, véletlen természetábrázolást“, ugyanúgy az „általános jelentőség spiritualizált világába emelkedik“,* mint emez. Monumentális látomás, noha a kép mindössze 22×28 cm méretű és fogalmazásában, előadásában semmi pátosz nincsen.

Ha ennek a monumentalitásnak a festői nyitját kutatjuk, szemünk itt is, miként a kilencvenes évek végéről való alakos képeknél, a remek arányokban kibontakozó, szigorú, szerkezetes építményre tapint. Ez a konstruktív váz a felületen, a festőkéssel felrakott, szabatosan tagozó és plasztikusan mintázó színfoltokban is érezhető.

Azzal a céhbeliek körében is általánosan elterjedt véleménnyel szemben, mely Mednyánszkyban csak sejtelmesen imbolygó és ködlő, szentimentális hangulatok festőjét látja, nem lehet eléggé a mester kényes szerkezeti logikáját, finom kompozíciós érzékét és tiszta rajztudását hangsúlyoznunk.

---

* Idézetek egy 1895 január 21-én kelt naplójegyzetből.

Ezek az értékek rendszerint a hangulat esetleg homályos légköri köntöse alól vagy a sziluettek elmosódó mélyéből is kiütköznek, amiről e könyv képes táblái minden figyelmes szemlélőt meggyőzhetnek. A „Derűs Tátra", igaz, egyike a legkimagaslóbb példáknak. De vajjon a „Komor Tátra" nem éppen annyira gerinces építményű-e, mint amennyire drámai és titokzatos? Vagy vessünk egy pillantást azokra a tájképekre, melyeken az anyag buja festői tenyészete valósággal elözönli a dolgokat: a „Csatakos útra" (XXXIII), az „Árvízre" (XXXII). Amazon a vigasztalan, sáros, esős messzeségbe vesző út jelzi a kompozíció tengelyét, mely körül szimmetrikusan rendeződnek a talaj és a légkör jelenségei. Az „Árvíz" kompozíciójának a háttérben látszó zömök hegy a középpontja. Ehhez a vaskos tömeghez igazodva a táj többi része is megannyi jókora darab föld vagy víz alakjában tagozódik. Ez az izmos szerkezeti váz teszi, hogy az élénk, televény színfoltokban mohón dúskáló ábrázolás nem fullad a részletekbe, hanem nagylélekzetű, kerek egészet alkot. A „Csatakos út" is, de főleg az „Árvíz" kiválóan szemlélteti, hogy Mednyánszkynál az ízes festői felület milyen jól rendezett, tágas belső térfogatot, tehát mélységet rejteget — ott is, ahol a mester mai posztimpresszionistáinknak jóval elébe vágva ereszti szabadjára az érzéklet és a temperamentum mindent magával sodró, eleven erejét.

Viszont, egyebek között, ez a természet láttán önkéntelenül nekiszabaduló festői lendület is egyik jele annak, hogy Mednyánszky minden beidegzett szerkezeti fegyelme ellenére sem volt a formának olyan értelmű tárgyilagos rendszerezője és építője, mint kortársai közül *Cézanne* vagy nálunk *Ferenczy* Károly. Festményein a szerkezetet csak arra használja, hogy gyüjtőlencse módjára kisugárzó forrása legyen a hangulat szellemi távlatának. Az olykor éppen csak hogy fölrévülő szerkezeti központ körül gyűrűznek a sejtelem egyre táguló és mélyülő, határtalanságba kicsendülő körei. Ezeken a finoman feszülő, tartó szálakon múlik, hogy a hangulat nem sikkad el önmagában, nem kásásodik vagy hígul el, hanem valóban kitölti és áthídalja azt a határtalan horizontot, melyet a festő „titkon érző lelke óhajtva sejt". Az „Ég a falu" (XXIII) ölében alig néhány rezzenésnyi, apró színfolt jelzi a tűzfészket és az emberek riadt menekülését a folyó innenső partjára, de a gomolygó szürke füstfelhő betölti az eget és ezzel a pusztulás baljós árnya ránehezül az egész tájra: a légies, tiszta messzeség megtelik a végzet nyomasztó sejtelmével.

Gyönyörű példája a szerkezeti és hangulati elemek tökéletes egyensúlyának a „Hóolvadás" (XXXV). Mesterien érezteti a talaj szilárd domborzatát, felületén a növényzet meg a hó sűrű, puha takaróját és a víz lomha

nyugalmát. Ez az ábrázolás reális, tömör magva, mely azonban a holdas éjszakában, a fények, árnyékok, tükrözések és sziluettek réveteg világában bűbájosan átszellemül. Az igézet a széles, lágy foltok szőtte, mélytüzű színekből árad, melyekben lelkesen és titokzatosan lüktet az élet.

Ez a valóságot áthatóan érzékeltető és egyben misztikus sejtelmekre hangoló, merészen kifejező és összefoglaló szín napjaink spirituális művészetének is díszére válnék. A „Hóolvadás" 1913—14. telén készült. Ha lehet, az előző képes táblákon reprodukált műveknél is meggyőzőbben igazolja Mednyánszky naplóba jegyzett elvi álláspontját, mely szerint:

„Az öreg naturalizmus csődöt mondott, a fotografia által tárgytalanná vált. Ma már csak áttételekről és kvintesszenciákról lehet szó."*

Mednyánszky alakos ábrázolása párhuzamosan fejlődött tájképeivel, ha emezeknél némileg lassabban jutott is a színes „áttételek és kvintesszenciák" fokára. Az alakos festmények színe nehezebben bontakozott ki az anyagot érzékeltető lokáltónusok kötelmei alól, aminek igen érthető lélektani oka volt. Mednyánszky figyelme főként a társadalom alján kallódó, nincstelen, züllött egzisztenciákra, a sárhoz ragadt nyomor és bűn alakjaira irányult. Tehát olyan emberekre, akik leginkább ki voltak szolgáltatva a „földi börtön" szellemfojtó hatalmának. Ezek az emberek kivált realisztikus érzékletét és képzeletének démoni igézetre hajlamos mélységeit foglalkoztatták. Tehát arra serkentették, hogy festői ábrázatuknak erősen anyagi színezetet és tömör, plasztikus megjelenést adjon.

Ettől eltekintve, az ízig-vérig individualista Mednyánszky érthető módon kivált az ember képében tisztelte azt a konkrét egyéni jellemet és egyéni sorsot, melyet a látomás szellemileg emelkedett, általánosító távlatain belül is ki akart domborítani. Hiszen a művészet egyik legfőbb hivatását éppen abban látta, hogy az árral szembe úszva, a modern gépies civilizáció mindent és mindenkit egy kaptafára húzó, nivelláló célzata ellen küzdjön. Minden emberre, az ágrólszakadt csavargóra is úgy tekintett, mint a „nagyság csodájára". Nem azt nézte benne, „ami mellékes, időleges", nem azt a sok „összefüggéstelen részletet, amit általában közelebbi megismerésnek szokás tartani", hanem a lényeget. Azt, ami „az örökkévalóságtól jön" és amit „min-

* 1916 augusztus 27-ről kelt naplójegyzet.

den egyén külön világként rejteget magában."* Mivel mindenkiben ezt a külön egyéni világot tartotta szem előtt, az alakos ábrázolásnál szorosan az egyéni konkrétum külső testi megjelenéséhez, tehát a pontos, modellszerű hasonlósághoz ragaszkodott. Ezt a közeli nézőpontot kívánó, kötött figurális ábrázolást nehezebb volt átszellemült színekbe ölteni, mint a tájképet, melynek tárgyi magva, természetes motívuma a távlat, a légkör, a világítás legsejtelmesebb változatai közepette is megtarthatta a valószerűség jelét.

Mednyánszky alakos képeinek festői, szorosabban: színbeli fejlődése tehát lassúbb volt, mint a tájképeké. Tovább vesztegelt a galériatónusok világában, melyhez a mester utolsó éveiben is nem egyszer tért vissza, amikor lelkileg fejletlen, az erő nyers, állati fokán álló embereket ábrázolt. Ilyenkor tudatosan a „régi módszert",** azaz a helyi színekkel és fény-árnyékkal anyagszerűen, plasztikusan mintázó, realisztikus stílust használta.

A századforduló körül a figurális ábrázolások színskálája még lépést tart a tájképekkel. Ebből az időből való „Az öreg és a fiatal csavargó" (XXXVI). Az egyébként alaktalanná olvadó ábrázolás csak a két arcra vet fény-árnyékkal mintázó világot. Nem érzékelteti a testet, hogy annál áthatóbban idézhesse a lelket. Ezt az intenciót az üvegcseréppel, ecsetnyéllel, körömmel finoman és sűrűn felhorzsolt színfelület is hangsúlyozza. Érzékeny pórusain átparázslik a belső nyugtalanság, a láz: a nyomorúságos élet, a keserves emlékek visszfénye, melynek jeleként az arcokon az aranyos-barna sejtelmes, fojtott tüze dereng. Ezt a fájdalmasan átszellemült, misztikus színt, a festmény gyönyörű kolorisztikus ékkövét a sötét kékes-zöld, krapplakk és rozsdavörös egybevegyült árnyalatainak gyászos homálya veszi körül. Mednyánszky emberlátomása nem egyszer ér rembrandti mélységekbe. Bizvást állíthatjuk ezt erről a két, egyébként tudatosan is *Rembrandton* okult fejről, mely a lélekfestésnek kimagasló, mesteri példája, noha a kép megművelése egyenetlen és helyenként megoldatlan.

„Az öreg és a fiatal csavargó" körül Mednyánszky mélabús horizontjai, a szenvedés és elmúlás árnyai kísértenek. Ez a két ábrázat a mester legbensőbb énjének tükörképe. Ezért zárkozik el a festmény minden kifelé utaló tárgyi vonatkozás elől, ezért van az a bizalmas lelki enteriőr jellege. A XXXVIII—XLI. táblán reprodukált tanulmányfejek ezzel az inkább sejttető, mint érzékeltető látomással merőben ellentétes, tárgyilagos szemlélet eredményei. A helyi színek pontosan éreztetik az arcbőrt, a húst, a hajzat

---

* 1900 február havi naplójegyzetek.

** A naplóból idézett kifejezés.

meg a ruházat anyagát, szemünk a fény-árnyékkal domborúvá mintázott felület alatt kitapinthatja a fejek szilárd csontszerkezetét. A tanulmányok a testi valóságot és a rajta kiütköző jellemet meghökkentően elevenül, egyben rendkívül szélesen és összefoglalóan, csak a lényegre szorítkozva ábrázolják. E közvetlenség és egyszerűség révén a századforduló után festett tanulmányfejek realizmusa a kilencvenes évek alakos képein is túltesz plasztikus erő, mondhatnók: támadó lendület dolgában. Sűrítve, szinte szagolhatóan árad belőlük az élet hús-vér melege és érzékisége. Mednyánszkynak szemlátomást kedve telt ebben a hol jóindulatú, hol féktelen és durva vitalitásban. Azt csodálta benne, ami az ő passzív szemlélődésre hajló, kifinomult, átszellemült lényének éppen ellentéte, ahogy ő szokta mondani: „kiegészítője" volt. Ezért tudta ezeket a többé-kevésbbé kétes foglalkozású, izmos, nyers fickókat olyan tömören és jellemzően ábrázolni.

Mednyánszky igen sok kiváló tanulmányfejet, de nagyon kevés arcképet festett. Az atyjáról készült képmás már szóba került. Nemes úri stílusával rokonértéket magasztal *Czóbel* Istvánné a mesternek egy korábbi keletű, *Csáky* Albin grófról festett arcképén: „Nemcsak hasonló, de a gróf egész lénye, egész egyénisége kifejezésre jut benne. Ül és olvas, hosszú fínom kezében égő szivart tart, füstje könnyű fátyolként veszi körül. Az egész úgy színben, szürke tónusában, mint rajzban végtelenül nyugodt és előkelő."* A naplójegyzetekből tudjuk, hogy Mednyánszky 1890/91 körül íróbarátjának, *Justh* Zsigmondnak a képmásával is próbálkozott. Ennek a portrénak egy igen érzékeny lelki jellemzésre célzó, de félbemaradt fogalmazványa a nagyőri kastélyban van. Trencsénben *Ringwald* Leó dr. gyűjteményében egy *Katona* Nándort ábrázoló kis arcképre, helyesebben látomásra akadtam. Az éles arcvonásokat átetsző félhomály fátyolozza, de a disszonáns színek kegyetlenül, mondhatnám: gonoszul és kajánul csupaszra vetkőztetik a jellemet. Az üszkös sebek színére ütő, sötét barnás-lila háttér mélyén zöldes-sárgán penészlik az arc. Érezzük: ezt az embert szószerint a sárga irígység, a vetélkedés és féltékenykedés betegessé fajult rosszindulata emészti. A kíméletlenül „vesező" festői jellemzés pontosan egybevág azzal az írott képpel, melyet a mester egyik-másik levele szolgáltat Katona Nándorról, az emberről, aki folyton a hisztérikus önimádat és a porban fetrengő kisebbségi érzet végletei között ingadozott.

Hogy Mednyánszky milyen mélyen látott az emberekbe, arra nézve a „Mogorva öreg úr" képmása (XXXVII) szolgáljon például. Ehhez a műhöz

---

* Czóbel Istvánné id. emlékezéseiből.

több, száraz adatgyüjtésnek minősíthető tanulmány készült. Az (egyébként sajnálatosan sérült, festőileg nem egészen véghez vitt) arckép a tanulmányokban megrögzített, közvetlen modellképzetek egybesűrített, szabadon fogalmazott lényegét tartalmazza. A bőtüdejű, széles ábrázolás mesterien érezteti a bérkocsis vagy iparos külsejű, bécsi kispolgár vaskosan anyagias természetét, goromba modorát.

„Hogy megtaláljuk azt, ami egy fejben érdekes, azaz a lelket, előbb a különböző alaprészeket kell megkeresnünk. A külső alak alatt a megfelelő állatot."*

Nos hát, míg Katona Nándor arca mélyén Mednyánszky a mérges kis hörcsögöt idézi, a „Mogorva öreg úr"-ban szinte hallani a vadkan horkanását és szinte látni, miként turkál csámcsogva a zsíros ételekben, miként vedeli telhetetlenül a sok nehéz vörösbort. Az arc kékes-lilás vörösbe játszó, dagadt hájpárnáit már-már a guta cirógatja.

Embere válogatja. A „Mogorva öreg úr"-nál, mint nyakig földi sárba ragadt, fejletlen léleknél „a vízszintes, azaz durván érzéki irányban tartó ábrázolás" volt helyénvaló, melynél „a legszigorúbb valószerűségre van szükség, mind a főtárgyat, mind annak tartozékait illetően."** Ezért kellett a karosszéket meg a ruházatot ugyanolyan pontos, tárgyias figyelemmel megfesteni, mint a fejet. A „Halódó" (XLVI) festőileg egészen más világba tartozik. Ez az őszhajú ember is bécsi kispolgár, egy ceruzavázlaton nevét és címét is följegyezte Mednyánszky: Johann Vaptul, Kriehubergasse Nr. 11-12. Tür 15. De szegény Vaptul János nyilván természettől fogva finomabb, érzékenyebb lélek volt, mint a „Mogorva öreg úr", most pedig már éppenséggel mindössze néhány foszladozó szál fűzi ehhez a nyomorult sártekéhez. Őt tehát „aszcendentális vagy szellemi irányban" kellett ábrázolni, mely „minden, művészileg megengedett szabadságra" jogot ád. „Ebben az esetben a kezdetleges, csendéletrealisztika hiánya semmikép sem zavar. Sőt, erre a szabadságra szükség van, hogy összhangzóan és erősen hathassunk." A nagybeteg ember testébe már csak hálni jár a lélek. A test tehát erőtlenül és anyagtalanul, szinte áttetszővé fogyatkozva merül a barna félhomályba, melynek sodra lassan, csöndesen úsztatja kifelé a világból. A szenvedő arc körül már az örökkévalóság rejtelmes, halvány aranyszín távlatai derengenek. Jelképes visszfényük a szomorú barnás-violás háttér hervadó őszirózsáit simogatja.

---

* Párisban, 1897 május 24-én kelt naplójegyzet.

** E bekezdés idézett kitételei 1895 őszén írt naplójegyzetekből valók.

A „Halódó“ stílusa közel jár azokhoz a szürrealista képzetekhez, amikről Mednyánszky néhány naplójegyzete ad számot. Egy helyütt például a következőket írja:

„A *Külső Világot* a belső tükörbe kell átvetíteni. Az emberek valóságos életét a költészet szemüvegén át kell látni, úgy mint ifjúkoromban.

Az ornamentikát tökéletesen stílusosan, csak az alak szelleméhez igazodva kell fölfogni. Motívumait a növényvilágból és a jégvirágoktól kell venni.

Mindezt pedig az alakok teljes, művészien misztikus áttételével kell egybekapcsolni. Részben őszi lombok vagy arabeszkek által takarva.

Arabeszkek és környezetek sajátos fajtája, melyek az alakokat részben beburkolják. Ezek az arabeszkek ábrázolnák az ősmatériát. Mintegy rostszerű átmenet egy ornamentálisan szervezett anyagból a test rostjaiba.“

A „Halódó“ egyéni arcvonásokat híven tükröző képmás, de egyben sokkal több is ennél: olyan vízió, mely Johann Vaptul ábrázatát a mulandóság mélabús emberi jelképévé avatja. Mednyánszky művészetének általános jelentőségű ábrázolásra törő, eszmei célzata az alakos festményeken is nyilvánvaló. Idővel mind tisztábban érvényesül, aszerint, amint a festői fogalmazás egyre légiesebb és összefoglalóbb lendületté szellemül. Az alakos ábrázolás ezirányú fejlődésében a sziluettnek, a színes árnyformának még nagyobb a szerepe, mint a tájképeken. A belső rajzában elmosódó, sötét folttá tompított és egyszerűsített emberi alak titokzatos, mert nem látjuk tisztán, micsoda indulatot vagy szándékot rejteget. Minél lágyabb ez a sziluett, annál símulékonyabban rokonul felhővel, ködd el, árnyékkal, a szürkület, az esthomály vagy éjszaka réveteg jelenségeivel. A légies sziluettet bensőséges szálak fűzik mindenhez, ami súlytalanul imbolyog, könnyedén tovasuhan és szertefoszlik. Múlandó és szemfényvesztő, akár az álom — vagy az emberi élet, melyet Mednyánszky minden földi árnyak közül a legesendőbb és legtragikusabb illúziónak tartott. Ezért öltötte az emberről támadt látomását többnyire homályos vagy sötét sziluettek alakjába. Késői figurális művei ezt az árnyformát festőileg egyre szabadabban és színesebben fogalmazzák. Lassabban mint a tájképeknél, de végül itt is elérkezik az „áttételek és kvintesszenciák“ ideje, melyek áthatóan érzékeltetik és egyben álomszerűen megfoghatatlanná, rejtelmessé varázsolják a valóságot.

Ezt a merészen magasba szökő fejlődést legjobban egy-két összehasonlítás szemlélteti. Mint a kilencvenes évek második felében készült „Részeg“ (XVII) a körülbelül hat-nyolc évvel későbbi „Kocsmában“ (XLII) is sötét helyi színekből, fénnyel és árnyékkal mintázza plasztikussá az ivóban ülő csavargót. A realisztikus ábrázolás a züllöttség és nyomorúság minden visszataszító jelét számba veszi, de ez a kíméletlen tárgyiasság a szélesebb és lágyabb festői előadásnál fogva sokkal mélyebben olvad egybe a clairobscur átszellemült légkörével, mint a korai művön a keményen és tömören megrajzolt alak a maga hátterével. A „Kocsmában“ pontosan annyival sejtelmesebb a „Részegnél“, amennyivel csavargója emennél légiesebb, árnyszerűbb alakot öltött. A vízió, mely e sziluett fényhomályos mélyén rémlik, döbbenetes: szinte látni véljük, miként rothad el ez az esett ember elevenen a nyomorúság fertőjében, mintha máris az enyészet tehetetlen prédája volna.

A clairobscur ezt az érzékleten túlsugárzó látomást lassan, fokról-fokra meríti a mélybe. Úgyszólván. szemünk láttára, árnyalatról-árnyalatra megy végbe a varázslat, mely a testi valóság képében a baljóslatú, messzi távlatokat idézi. A „Cinkosok“ (LVII) ugyancsak realisztikus kocsmai jelenete ezzel szemben ajtóstul ront a mélybe. 1912—13 körül tartunk. Mednyánszky a galériatónusok és a plasztikusan mintázó félhomály helyett nagy, színes foltokban látja az alakokat és ennek az ábrázolást merészen összevonó színességnek a révén minden átmenet nélkül, hirtelenül lobbantja fel a sejtelmes sziluetteket. Látomása az impresszionizmus rajtakapó lendületével villan a jelenségek rejtett ábrázatára és e bűvös tolvajlámpa fényénél mindenütt, amerre csak pillantunk, egy csapásra fantasztikus, kísértetes árnyak teremnek. A cameroni bölcseség keserű változataként Mednyánszky színes árnyalakjai azt jelentik, hogy az élet lidérces álom, melynek minden zugában a szenvedés és a gonoszság rémei lappanganak. Ki tudja, milyen gaztettet forralnak a „Cinkosok“? Mednyánszky képzeletének bűvös tolvajlámpája a két pálinkázó csavargó körül mindenesetre valami egészen sötét titkot sejttet. Egy jött-ment kis zsánertémából félelmetes ígézetet fakaszt. Elképesztően egyszerű eszközökkel. Az alvadt vérszínű deszkán néhány piszkos, zöldes-sárga és sötétvörös folt: a két szörnyű alak.

E mélyértelmű, színes összegezés felé haladtában festette Mednyánszky 1908—10 körül az „Éjszakában figyelőt“ (XLIV). Ez a kép is pillanatszülte, döbbenetes látomás, de remekbeszabott kompozíciója még mindig nyomát viseli a rajzos fogalmazásnak, aminthogy színei sem bontakoztak ki még teljesen a galériatónusok semleges, szürkés-barna homályából. Néhány évvel későbbről való a „Leselkedő“ (XLV) rokonvágású alakja. A fényképes

reprodukciókat összehasonlítva is szembetűnő a festői fejlődés. Látszik, hogy az újabb fogalmazás kötetlenebb és légiesebb színfoltokkal él. Ege tündöklően világos kékes-zöld, a csavargó ruháján és kalapján a barnás-vörös és kék sötét vegyüléke, csupasz melle és arca erősen világító, vöröses sárga. A fölfénylő és lehúnyó színeknek ez a közvetlen, minden semleges, összeegyeztető tónust kirekesztő ellentéte lüktetően elevenné teszi a csavargó alakját és fojtott izgalmat szít a levegőben. A parázsló színek áthatóan éreztetik azt a különös, gyanús atmoszférát, mely a rongyos figura lopva figyelő testtartása és arckifejezése körül lappang. Mi van ezzel a csavargóval? A csendőrök elől bujkál? Lopni készül? Vagy az áldozatát lesi, hogy leüsse és kirabolja?

Hogy ez a sejtelmes légkör izzóbban érinti képzeletünket mint az „Éjszakában figyelő" rokonhangulata, az az újabb fogalmazás erősebben és szabadabban sugárzó színein múlik. A szín „messzebb hord" a galériatónusnál és a clairobsurnél. Lelki szárnyalása annál merészebb, minél több és tisztább benne a szivárványból sarjadt, fényszülte árnyalat. Az öregedő Mednyánszky bámulatosan értett ahhoz, hogy a színeknek ezt az új század ifjú művészetére is kinyilatkoztatásként ható mélyvilágát a maga sajátos módján feltárja. Ebben rejlik az 1910-től 14-ig terjedő évek alakos képeinek (XLIII—LXI) megejtő, misztikus ígézete. Annak a „hipnotikus" vagy pszichoszuggesztív" varázsnak, melyre Mednyánszky, naplóbeli szavai szerint, öregkori képeiben törekedett, a szín a legerősebb hatószere. A fényképes másolat e művek igazi lelkét és szépségét meg sem közelíti. A reprodukció ott is közömbös szürkeséggé lankad, ahol a festményen a legkülönbözőbb és legelevenebb színárnyalatok ékeskednek.

Így például az „Ifjú"-t (XLIII) a zöldnek szebbnél-szebb, áttetsző, vízszínű árnyalatai fátyolozzák. A tiszta mélységben szelíd sárga fény dereng, mely csak a fiatalember arcán és felső testén válik élénkebbé. A látomás szempontjából közömbös, mert pusztán anyagi vonatkozású ruházat meg a szék semleges barnás-szürke. A kalapon piros kis bokréta virít. Az enyhén világító zöld, sárga és piros színekből végtelenül gyöngéd, eszményi érzelmesség sugárzik: egy rég letűnt ifjúkori vonzalom merengő visszfénye.

A zöld és a sárga a „Támaszkodó"-nak (LIII) is uralkodó, erős, fiatalos vitalitást árasztó színe, de ezen a képen a közbevegyülő kékes, vöröses és barnás árnyalatok révén nyugtalanabb, melegebb, izgatóan érzéki légköre támad. Ennek a légkörnek az átható eleven erejét a fényképes reprodukción sejteni is alig lehet. Ami persze a szürke másolaton is szembetűnő, az a festmény érdekes, nagyvonalú, szerkezeti és formai szépsége.

Az „Ifjú“ és a „Támaszkodó“ körül a fiatalság fölfénylő, napratörő színei fakadnak, az ősz szakállú „Töprengő“-t (LII) hajlott kora és borús képzelete a sötét vöröses-violás barnák alvatag vérű, húnyó mélyébe húzza. A „Töprengő“ alakjában Mednyánszky önmagát festette meg, abban a rejtélyes mivoltában, mellyel kíváncsi kortársainak annyi találgatásra adott alkalmat. Pontosan így, ahogyan ezen a képen megjelenítette magát, ilyen toprongyosan és hallgatagon magába merülve szeretett valahol egy kültelki vagy ligeti zugban vagy a műtermében órahosszat, főként az esthomály és az éjszaka óráiban üldögélni. Ilyen magányos árny módjára bolyongott Pesten és Bécsett a szegénység utcáin, proletárok és züllött lebújok elveszett nyomorultjai közé keveredve, mint „aki mindent lát és nem szól semmit.“*

Ezekkel a sorokkal, mint már annyiszor e könyv folyamán, újból Mednyánszky művészetének mélységesen emberi húrozatát érintjük. Azt a fájdalmas humánumot, melynek profétikus értelmére csak ma, napjaink elvadult embertelensége láttán döbbenünk igazán.

A mester festői fejlődésének útját, ennek az útnak gyönyörű késői lendületét, az egyszerű, színes sziluetté öszegezett és szellemült látomást, úgy hisszük, eléggé elemeztük és méltattuk már. A továbbiakban inkább a művek emberi tartalma kívánkozik előtérbe. Az ábrázolás és kifejezés festői, szorosabban színbeli módjáról csak másodsorban essék ezentúl említés, noha a hátralevő képek e tekintetben is kiemelkedő alkotások.

Itt az ideje, hogy szóvá tegyük Mednyánszky művészetének elbeszélő és drámai vénáját. Nagyon sok képe láthatóan ábrázol emberi cselekményt. Másutt a képből kifelé tekintő alakok arckifejezése árulja el, hogy „valami történik“, aminek ők feszülten figyelő tanui, vagy hogy „valami készül“, amiben ők talán már a következő pillanatban cselekvőleg vagy szenvedőleg részt fognak venni. Felesleges az ú. n. „tiszta festőiség“ doktrinér álláspontjával szemben Mednyánszky alakos képeinek „irodalmi“ elemeit védelmeznünk. Hiszen mesterünk ezzel az elbeszélő és drámai vénájával nagyszerű társaságban: Daumier, Goya, Rembrandt körében van, akikhez tudvalevően az ugyanennyire tündöklő nevek hosszú sorát csatolhatnók. Ellenben érdekesnek tartjuk, hogy Mednyánszky maga mint vélekedett az „irodalmi témáról“. Bécsett, 1911 augusztus 24-én ezt írja naplójába:

„Ma jöttem rá, hogy figurális tekintetben mi a teendő. A szociális probléma, a jelen, a jövő. Minden igazi művészet aktuális, ezen keretbe belevaló, beleillik mindaz, amit érzek, amit keresek.

---

* Lásd az 55. lapon közölt naplójegyzetet.

A modern életet kell visszaadni, nagy és festői ellentéteivel. Ezen tárgyakban elég a drámai momentum, nem kell azért a mindennapi anekdótázás unalmába süllyedni és nem kell az erőltetett szimbólika konvencióiba merülni. Az általános, ami egyszersmint konkréten hat."

Augusztus 25-én:

„A szociális ellentét a jelen időben is elég gazdag festői tárgyakban. A librettónak is van jogosultsága, ha az elbeszélés maga nem tolakszik előtérbe és csak a pszichika kidomborítására szolgál."

Hogy Mednyánszky a „pszichika kidomborításán" nemcsak az ábrázolt alakok realisztikus értelemben való lelki jellemzését érti, hanem ennél jóval többre és mélyebbre céloz, azt a képek láttán és eddigi fejtegetéseink után immár nem kell behatóbban magyaráznunk. Ezúttal is Mednyánszky alapvető fogalmáról, a hangulatról van szó. Tehát azokról a légiesen finom festői jelekről, melyek a pillanatnyi figurális jelenet körül a további fejlemények, nem egyszer az egész emberi sors nyomasztó vagy félelmetes és riasztó sejtelmét idézik.

Mednyánszky öregkori művein a festői fogalmazás és előadás „hipnótikus", „pszihoszuggesztív" sejttető ereje annyira átható és nagy távlatokat idéző, hogy egy-egy magányos, jóformán alig mozduló vagy tétlen emberi alak körül is mélyrejtelmű látomást fakaszt. Az „Ajtót nyitó" (XLIX)* kitekint az éjszakába. Az egész kép nem egyéb könnyed kis impressziónál és mégis azt érezteti, hogy a jelenet láthatatlan mélyén a végzet ólálkodik. Bécsi magántulajdonban van a mesternek egy másik, ugyancsak kisméretű képe. Sötét, szűk csigalépcsőn lefelé tartó, magasra emelt, halvány gyertyafénnyel maga elé világító, szegényes külsejű férfit ábrázol. Szívszorongó látomása az emberi életnek, mely a földi börtönbe zárva, szintén imbolygó, réveteg fények: ideálok és illúziók világánál, egy végtelen és céltalan tengely köré csavarodva botorkál a mélybe. Vagy kell-e még külön is rámutatnunk arra, hogy milyen vigasztalan, fáradt egyhangúságba merűlve vánszorog a „Koldusasszony és vak fiának" (XLVIII) élete? Ez a téma ezernyi más festő kezén szokványos, érzelgős zsánerképpé sikkadt volna. Mednyánszky a rajz és a kékes-zöld színek sejtelmes, derengő finomsága révén örök emberi látomássá szellemíti.

A koldusasszony, a vak és a „Zsákhordó" (LIX) alakját gyöngéd lírai érzések árnyalják és hangolják. Az „Útonálló" (LVIII), a „Fal mentén"

---

* Az „Ajtót nyitó" gondolatát egy 1911 szeptember 24-i naplójegyzetben veti fel Mednyánszky.

(LX), a „Henteslegény“ (LXI), a „Két fej“ (LVI), a „Cinkosok“ (LVII), a „Leselkedők“ (L), a „Rablótámadás“ (LI) az ellenkező végleten azt a démoni igézetet éreztetik, mely az élet szörnyű és kegyetlen jelenségeiből áradt Mednyánszky felé — annak jeléül, hogy mesterünk a lélek és az indulatok minden poklában megfordult és szemét semmi előtt le nem húnyta. Az „Útonálló“ érdekes műhelybepillantásra ád alkalmat. Ez a pompásan odavetett, félelmetes emberlátomás a tussal való aláfestés állapotában maradt félbe. Mednyánszky gyakran élt ezzel az aláfestéssel, melyet akvarell vagy olajlazúrral kötött egybe.

Olyan művekhez érünk most, melyekhez fogható drámai erővel *Goya* óta csak *Rouault* és *Picasso* tárta fel a humánum kárhozatos mélységeit. Az életnagyságú „Ágrólszakadt“ (XLVII) sűrítve tartalmazza Mednyánszky művészetének minden fensőbbséges szellemi és festői értékét. A csavargó alakja szélesen, lazán felrakott színfoltokból, darabos nagy tagozatokban, szinte tömbszerűen van egyberóva, mintha kíméletlen kezek abból a sárból és piszokból gyúrták volna, melybe a nyomorúság és a züllés taszította. Eltompult lélekkel, sötéten és fásultan gubbaszt a homályban, mint egy barlang odvába rejtőző, éhes, gazdátlan állat. A látomás a tónusos, szürke fotográfiába áttéve is lenyűgöző, noha kifejező ereje jórészt az izzón áthevített színekben rejlik. Miként Mednyánszky érett kolorizmusában annyi más alkalommal, itt is a sötét kékes-zöld és a sötét rozsdabarna meg vérvörös disszonáns ellentéte dramatizálja a hangulatot, melynek komor légkörébe a narancs meg citromsága lázasan fölcsigázott lüktetése vegyül.

Az „Ágrólszakadt“ kapcsán véssük újból figyelmünkbe, amit már az életrajz során is szóvá tettünk és amit a mesternek majdnem minden alakos képe oly megkapóan szemléltet: Mednyánszky az embert nem társadalmi viszonylatban, hanem a természettel való egybehangzás ősi, állati gyökereiből sarjadt lénynek festette. Nem menekült a déltengeri szigetek világába, ahol ezt az állattal rokonuló emberi ábrázatot a paradicsomi derű és báj fényében láthatta volna, mint *Gauguin* Tahiti bennszülötteit. Ő a társadalom aljára merült le, amelynek bennszülöttei ugyancsak a civilizáció szabványain kívül, inkább állati, semmint emberi sorban — igaz: elvadult állatok módjára élnek. De inkább festette őket, mint a modern társadalom, bár jólöltözött és nevelkedett, rend- és törvénytisztelő, de kaptafára húzott szériatermékét, lett légyen az akár arisztokrata, akár „jócsaládból való, intelligens úriember“, akár tisztes kispolgári keretben élő iparos vagy munkás. Emberi érzülete fellázadt a társadalom bűnei és mulasztásai láttán, de szociálreformeri eszményét korántsem a polgári értelemben való külső és belső rende-

zettség kliséemberében látta. Hogyis láthatta volna, ő, akinek a természet és a szabadság volt a két legfőbb földi istensége? Mivel a természetének élő szabad emberre a vagyonosok és műveltek között nem igen akadt, ott festette, ahol leginkább tenyészett: a társadalom ingoványos mélyében. Ha már nem lehetett szerencséje *Nietzsche* fényeskedő emberfölötti emberéhez, hát inkább az „Untermensch" homályos vadonában cserkészett, semhogy a rendes polgári foglalkozással, tekintéllyel és álarccal bíró „unalmas városi népséggel"* foglalkozzék. Akárcsak Petőfit és a világirodalom meg művészet minden romantikus géniuszát, őt is inkább a farkasok, mint a kutyák érdekelték — noha keserű tréfából önmagát is „öreg kutyának" nevezte. Viszont ismerjük már annyira, hogy tudjuk róla, a vén bölcs csavargó nem a jámbor házőrző ebek, hanem a kóbor kutyák rendjéhez tartozónak vallotta magát.

Ezért volt ereje szembenézni a nyomor és a gonosz indulat okozta, emberi elvadultság szörnyű ábrázatával. 1910 körül írja naplójába:

„Ma reggel igazi látomásom támadt egy képről, amely ellentéte lesz mindannak, amit mint érzelgőset, édeset, cukrosat ismernek az emberek. Éppen ez az: lemondani a kiegészítő ábrázolásról, lemondani minden szirupról, éppen ez az, ami Goyánál oly hatalmasan megragadó."

A „Lincselés" (LV) hátterében, az aranyokker gomolygó, kavarodó felhői között üvöltve csap az égnek az áldozat kínszenvedése és halálfélelme. Néhány ziláltan odavetett, piszkos zöldes-szürke színfolt vázolja a pokoli jelenet alakjait, az elítéltet és pribékjeit, de ez a vázlatos előadás teljes látomást sugall. Sokkal áthatóbban teszi ezt, mint ugyanennek a témának két másik, nagyobb méretű és festőileg továbbfejlesztett fogalmazása.** Emezek túlságosan fínomra árnyalják és így kissé ellágyítják a színeket, a drámai erő rovására, mely a reprodukált kis változatban viharzó lánggá lobban.

„Néhány csavargó alakja lebeg a szemem előtt, a realizmusnak eddig még át nem érzett erejével és közvetlenségével."***

Ezek a szavak Mednyánszky igen sok művére illenek, de most, hogy a „Csavargók az éjszakában" (LIV) reprodukcióját nézegetjük, az az érzésünk: ez az, íme, itt van a realizmusnak még az eddigieket is túlszárnyaló, végsőkig fokozott ereje és közvetlensége. És színbe sűrített kvintesszenciája. Éjjel, az országúton, feneketlen sötétségben baktat a két csavargó. Egy szembejövő autó fényszórója hirtelen végigvillan rajtuk és ebben a pillanatban,

---

* Lásd az 50. lapon idézett naplójegyzetet.

** Az egyik budapesti, a másik bécsi magántulajdonban.

*** 1910-ből való naplójegyzet.

lidércfény módjára, álomszerűen, már föl is lobban a varázslat: nem az egyszeri csavargókat látjuk, hanem minden vándorok és hajszolt árnyak kísértetes látomására döbbenünk. Soha festő ilyen zseniálisan, ilyen könnyedén és egyszerűen nem foglalta még színekbe az országutak végtelen melódiáját. Sötét kékes-zöld háttér előtt, sötét rozsdavöröses figurákon narancsvörös körvonalak lángolnak. Ennyi az egész. Mednyánszky legbensőségesebb, misztikus és drámai színlátomása, kolorisztikus világképlete „a vándorok örök idegenségéről, a Démóniumról."*

Ez a démónium egész életében izgatta festői képzeletét, de legfélelmetesebb ábrázatával a világháborúban került szembe.

A háborús évek alatt készült képei nem vetnek fel új festői problémákat. Mikor huszonöt havi távollét után a frontokról visszatérve, 1916 augusztus végén elsőízben keresi fel ismét bécsi műtermét, mindjárt hozzáfog, hogy temérdek harctéri vázlata alapján megfesse a háborúról támadt látomásait. Izgató, drámai témák rajzanak a szeme előtt. Néhányukat sietve noteszébe jegyzi:

„... Déli szél mozgatja a lombokat. Estefelé. A nap narancs és vörös. Az egész kép úgy hasson az akció hevében, mintha zöldes-szürke alapra volna odavetve. Mindenütt zöld. Átlátszik a narancs és a vörös. Vér. Mozgó, izgató táj. (Véres dráma.)

Az égő Koritnica látképe. Nyüzsgés. Ágyúk. Trénkatonák.

Üteg, éjjel, munkaközben.

Horchposzton, éjjel.

Háborús tömegek. Sok mozgás. Az alakokat úgy rajzolom, mint ahogy magamnak szoktam.

Tűzvilágítás. Tolongás. Dinamika. Éjjeli futás.

Három komitácsi egy kerítés mellett áll és kegyetlen kéjjel valami borzasztó dolgot lát, amit az ember természetesen nem lát.

Itt már a végső cél felé? Kevés alak, a fődolog a pszichológia."

E témák közül néhányat menten vászonra is vet, de egyelőre nemigen boldogul velük. Festői lendülete nehezen bontakozik ki abból a rengeteg tárgyias képzetből, mely a két éven át felhalmozott harctéri tanulmány révén

---

* Lásd a 46. lapon közölt naplójegyzetet.

idegződött beléje. Régi, három évvel előbbről való műveihez fordul segítségért és íme: meglepődve, nagy örömére látja, hogy pontosan ugyanaz van bennök, amire munkában lévő új képei is céloznak:

„Megvolt a szerencsés fordulat. Teljes az összeköttetés jelenem és multam között."

Képzelete a háború brutálisan realisztikus jelenségeiben is csak azokat az illúziókat hajszoló, céltalan útvesztőkön tévelygő árnyakat látta, amikkel az emberi életet figyelve, addig is bőven volt alkalma megismerkedni. Ehhez a látomáshoz pedig már 1912—13 körül kialakult vásznain az „egyoldalú lineáris felfogástól szabadult", nagy színes foltokban, sziluettszerűen összegező, festői stílus. Háborús képeiben is ezt a stílust kellett szem előtt tartania. Ebbe a már meglevő formai keretbe az új tartalmat is tökéletesen bele tudta illeszteni. Legföljebb bizonyos árnyalati változtatásokra volt szüksége.

Természetes azonban, hogy miként Mednyánszky fejlődésének többi korszakában, a háborús képeken sem egyöntetű a stílus. A merészen összegező festői fogalmazás, a könnyedén lendülő technika ezúttal is a változatok széles skáláján játszik. Az ábrázolás hol inkább plasztikus, anyagi irányba (LXII, LXIV), hol inkább sejtelmes, légies távlatok felé (LXVII) hajlik. Hol a realisztikus (LXVIII, LXXV), hol a misztikus (LXIII) elemeket hangsúlyozza erősebben. Egyszer a tónusos fényhomály (LXIX, LXXIX), másszor a tiszta (LXIII), sőt ragyogó (LXXVI) szín vezet. A kettő olykor gyönyörűen eggyé olvad (LXXI).

Ezzel az egybehangolással új festői árnyalat támad Mednyánszky művészetében. A sok szabad térben látott háborús jelenet hozza magával, hogy gyakoriak a napfényes ábrázolások. Ebbe a pleinairbe a régi napsütéses természettanulmányoktól eltérően fojtott borongás, a nagy emberi tragédia nyomasztó érzése vegyül (LXXVIII, LXXX).

A stílus a háborús képeken is mindig a téma általános jelleméhez, alaphangulatához igazodik. Változatainak megfelelően a technikában is a legkülönbözőbb módszerek érvényesülnek. Egyes aláfestett vásznakon éterrel dörzsöli ki a világos részeket. Ezzel az eljárással kivált a kevés színű, szürkés hangulatú képeken fakaszt különösen gyöngéd, bánatos derengést.

A háborús képek tehát festőileg nagyjából az utolsó békebeli esztendők stílusát folytatják. Annál mélyrehatóbb a változás, mely tartalmilag megy végbe rajtuk. Sok száz harctéri, helyszíni vázlat bizonyítja, hogy Mednyánszky alig győzte befogadni a rengeteg új táji és főleg emberi impressziót. A tájképek ölén megjelenik a lövészárkok, harctéri temetők és a fölperzselt, tönkrebombázott falvak, városok, erődítmények képe. A csavargók és züllött

proletárok helyébe harcoló, menetelő, táborozó, poszton álló katonák, tüzérségi és trénfogatok, sebesültek, halottak, halottak és megint halottak, hadifoglyok és menekülő parasztok, polgárok, állatok kerülnek. Az emberábrázolás köre és színtere mérhetetlenül kitágul: roppant hegyek között vagy széles sík térségeken hatalmas embertömegek sodródnak, kavarognak. A természet határtalan horizontjai színültig megtelnek ezzel a sáros, verejtékes és véres emberi özönléssel. Táj és ember együtt óriási drámai színjátékká varázsolódik. A forrongó, tajtékzó emberörvény az eget csapdossa, a világ csordultig van szenvedéssel.

Előadásának festői erejével és szépségével e viharzó látomások közül is kiválik a „Havasok alján" (LXVI) és az „Alpesi faluban" (LXXI). Az utóbbin, a haragos felhők mögül vészesen fölfénylő alkonyi ég alatt, az üszkös sötétbarnák, vérszínek és rozsdavörösek komor homályában csak a hegyorom jeges kékje és a táborozó katonák kékes-fehéres szürke egyenruhája világít. Mednyánszky ezt a képet még egy változatban megfestette (LXX). Ezen, a vadul fölkorbácsolt, expresszionista színfoltok közepette a tárgyak inkább sejthetők, semmint érzékelhetők. Éppen ezért annál áthatóbban idézik azt a pusztító, fantasztikus fergeteget, mellyel a háború belekap a dolgok és emberek természetes életébe.

Nem mindig ilyen drámai a hangulat. A „Táborozás" (LXVII) gyönyörűen árnyalt, rózsás-sárgásan derengő fényében a pihenő sereg lágyan, átszellemülten olvad egybe a légies tájjal. A „Szerbiában" című kompozíción (LXII) nem is annyira az emberi pusztulás szörnyű képe markol szívünkbe, mint inkább az a végtelen, fatalista nyugalom, mely a minden pátosz híján való, szelíd festői előadás jóvoltából terjeng a kimúló szerb katonák alakja körül.

Nem egy harctéri idillt festett Mednyánszky, melynek sejtelmes légkörében, távol a csaták tovavonult zajától, békésen és csöndesen uralkodik a halál. Halottakat szállítanak (LXXIX) vagy temetnek vagy hullák hevernek némán, mint az enyészet béketűrő prédái (LXIV, LXXIV, LXXX). Mednyánszky mélabús szemlélődése a tűznél sütkérező, pihenő katonák láttán sem derül valami vidámra. Olykor különös, furcsa fintor kerekedik az ábrázolásból. Például a három, groteszk mozdulatokkal tisztálkodó és tetvészkedő katona képében (LXXVII). Dermesztően kísértetes a LXXII. táblán reprodukált „Epizód". Nyirkos, hideg, fakó téli szürkületben két hóköpenyes, csuklyás katona hajlik egy padon ülő, züllött, csenevész alak fölé. A háttérben imbolygó, lidérces fények. Nem kevésbbé a valóság és álom határán fölrévülő látomás a „Tüzelő ágyúk" képe (LXXIII). Mintha a nehéz

lövegek nem is a távoli, láthatatlan ellenségre, hanem a végtelen, ködös világűrbe céloznának. Nyomasztó végzet üli meg a tájat. Árnyak küzdenek árnyak ellen. És közben százezrek, milliók pusztulnak...

Mednyánszky harctéri képeit nézegetve értjük csak meg igazán, milyen mélységes rettenetből fakadt az a sóhajtása, melyet már életrajza során idéztünk:

„Bárcsak mihamarább vége volna ennek a véres álomnak!"

Humanizmusa, melyről egész életével és művészetével hitet tett, a háborús képekben magasztosul a legmélyebb és legnagyszerűbb látomássá. Ez a látomás a maga igaz emberi érzületével és átszellemült festői szépségével páratlanul áll a mult világháborúhoz fűződő ú. n. hadifestészet termékei között.

A frontokról hazatért, hatvanöt esztendős, beteges Mednyánszky bécsi műtermében nemcsak az időszerű háborús témákkal foglalkozott. Az alakos ábrázolás tekintetében az eddigieknél is mélyebb, gazdagabb és differenciáltabb lelki távlatokat látott maga előtt. Ezekről elmélkedve írta 1917 április 18-án naplójába:

„*Új szellem jelentkezik.*"

„Újabb időben az életöröm mint művészileg feldolgozható, nagy és magasztos tárgy. A mosoly.

A szenvedéssel egyenrangú.

A szenvedés, amely azelőtt az egyetlen feldolgozható témát képezte, most jobban van differenciálva.

I. A legegyszerűbb, legimponálóbb, néma és naiv szenvedés, mint azt az egyszerű nép fiánál látjuk. Természetes, közvetlen vagy egyszerű megjelenés, akár fizikai, akár lelki szenvedésről van szó.

II. Komplikáltabb (eső-nap), prizmaszíneket játszó szenvedés.

III. A nyugalom, a mélyhangulatok, orgonaszerű rezdülések.

IV. Az igen emberi szenvedélyek, a harag, a félelem, írigység, szeretet, szerelem, szomorúság, nemcsak egyes alakban, de cselekményekben kifejezve.

A cselekmény az egyes pszihikai mozzanatokat összeköttetésbe hozza egymással és azért érthetőbbé teszi azon kifejezési tüneteket, amelyek az egyes alakokon tükröződnek.

Ezen dologban a képzőművészet az irodalomhoz hasonlít. A cselekménynek egyszerűnek és világosnak kell lennie."

Valószínüleg ennek az új alakos stílusnak az irányában tartott azzal a nagy vásznával, mely üzlet előtt sorban álló, szegény asszonyokat ábrázol.* Kár, hogy a sokat ígérő művet már nem tudta befejezni. Túlságosan ködös, elmosódott állapotban hagyta félbe, semhogy reprodukálni lehetne, noha eredetiben, színesen, még így is sok benne a szép, finom, sejtelmes részlet.

Arra, amit az életörömről, mint új festői elemről mondott, hónapok multán megint visszatér, ha nem is szószerint. 1917 december 1-én írja naplójába:

„A figurális festészet nálam eddig valamilyen egyoldalú dolog volt. Aminek okát abban látom, hogy nem az életben, hanem az életen kívül álltam. A többiek életén kívül. (Különc módjára.)"

Tegyük hozzá: amennyiben mindenütt csak a földi gyarlóság esendő árnyait látva, nem tudott szívében gondtalanul és megkönnyebbülve résztvenni az emberek természetes, derűs örömeiben. Együtt szenvedett a szenvedőkkel, de nem örvendezett az örvendezőkkel.

Ez az élettel való, szélesebb kapcsolat, ez az új lelki ébredés akkor kezd benne derengeni, amikor már nagyon fogytán van erejének és idejének.

Mindamellett:

„Ez az érzés egy régi jog birtokbavételét jelenti és a festészetre frissítően, éltetően, újítóan hat. Ez valóságos örömnapom, kiegészítése énemnek és új fegyverem a létért való küzdelemben."

Ezekkel a sorokkal zárja 1917 december 1-én írt naplójegyzetét, időrendben az utolsót, mely a kutatás során eddig fölmerült.

Egyetlen alakos képéről tudunk, mely ezt az új érzést, az életörömet sugározza, de ennek is sajnos, egyelőre csak a naplóban van nyoma. 1917 április 21-én írja:

„Megkezdtem egy nevető fiút, amint a záporesőben kint áll."

Mint mikor a felhők mögül kisüt a nap, úgy derülhet ezen a képen az eső fátyolán át az egészséges, fiatal nevetés. Mednyánszky bizonyára ezúttal is a sejttetésnek nála megszokott, mély hangulatot idéző, mesteri módján dolgozott.

De ki tudja, vajjon tovább jut-e az új csapáson, ha a betegség és végül a halál nem üti is ki hamarosan kezéből az ecsetet. Úgy érezzük, lelke sokkal mélyebben került hatalmába a szenvedés és az elmúlás szorongó igézetének,

---

* A kép budapesti magántulajdonban van.

semhogy ebből a melankólikus szövevényből valaha is teljesen ki tudott volna bontakozni. Az öröm derengése alighanem csak utolsó illúziója volt fáradt életének. Bármennyire vándorlelkű megszállottja volt is a „határtalan horizontoknak", annak a nagyszerű festői csavargásnak is révbe kellett egyszer alkonyodnia, mely a színes látomások annyi sok csodálatos táján, annyi rejtelmes mélységén vezetett végig.

Művészi fejlődése így is bámulatos pályát futott be. Az akadémikus rajzos gyakorlatok kezdő évei után a barbizoniak nyomába szegődött, azonban dús levegőjű és bőnedvű, széles festői modorukat sokáig hiába próbálta követni. Csak lassan, nehezen szabadult fel egy túlságosan tárgyhoz és vonalas képzetekhez kötött, túlságosan részletező ábrázolás szabványai alól. Ámde hosszas kerülők és vívódások után, életének utolsó évtizedében, színérzéke végül is olyan merész szárnyakat bontott, festői fogalmazása annyira összevonttá és sejtelmessé vált, hogy ezidőből való képei messzire elébe világítanak napjaink lélekláto művészetének.

ORSZ. SZÉCHÉNYI KÖNYVTÁR

KÉPES TÁBLÁK

Zuzmarás erdő I

ORSZ. SZÉCHÉNYI KÖNYVTÁR

II Mocsaras táj

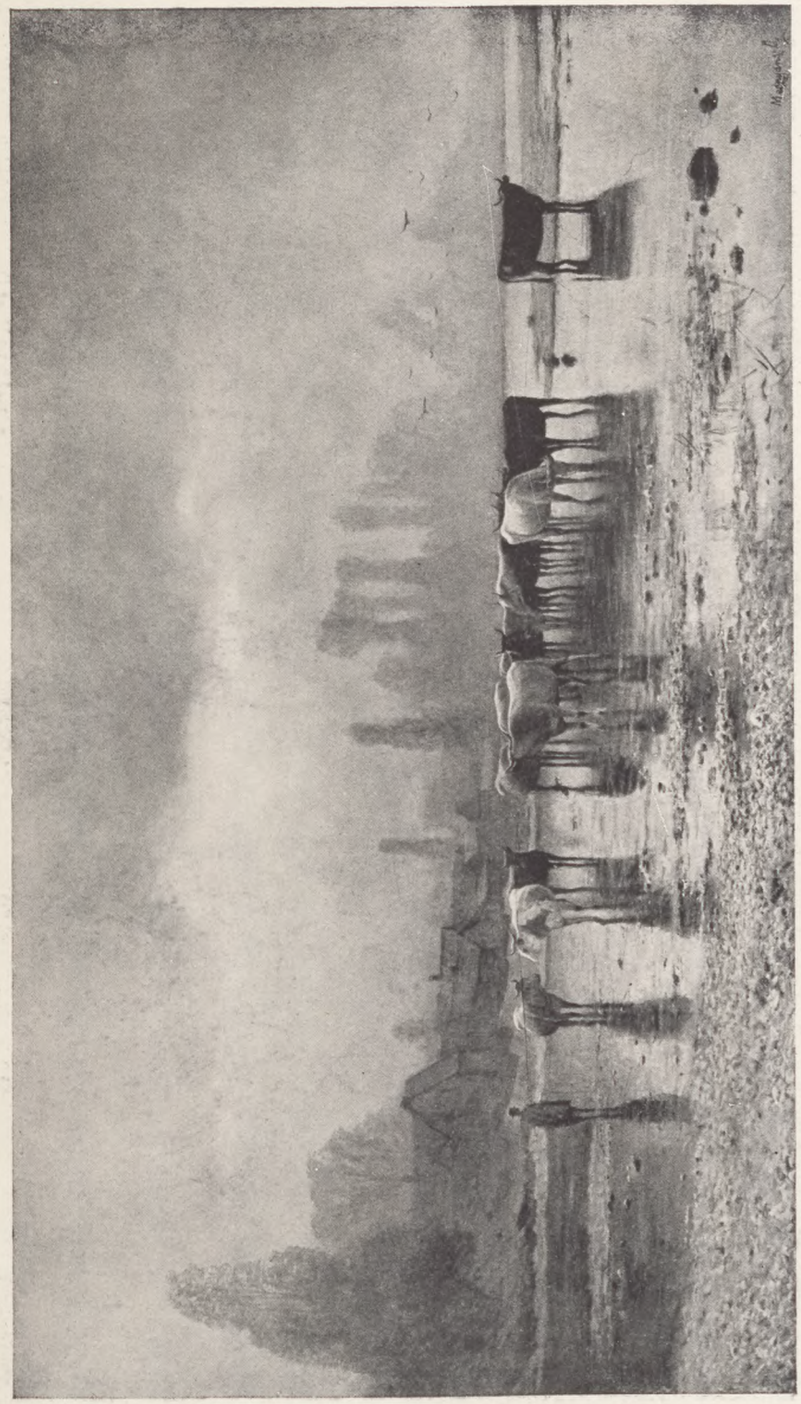

Itató III

ORSZ. SZÉCHÉNYI KÖNYVTÁR

IV Erdő mélyén

Nyires V

VI Horgász

ORSZ. SZÉCHÉNYI KÖNYVTÁR

Hajléktalan VII

VIII Tavasz a Gellérthegyen

ORSZ. SZÉCHÉNYI KÖNYVTÁR

Udvar IX

ORSZ. SZÉCHÉNYI KÖNYV-TÁR

X Fénykódös vizi táj

Faluvége XI

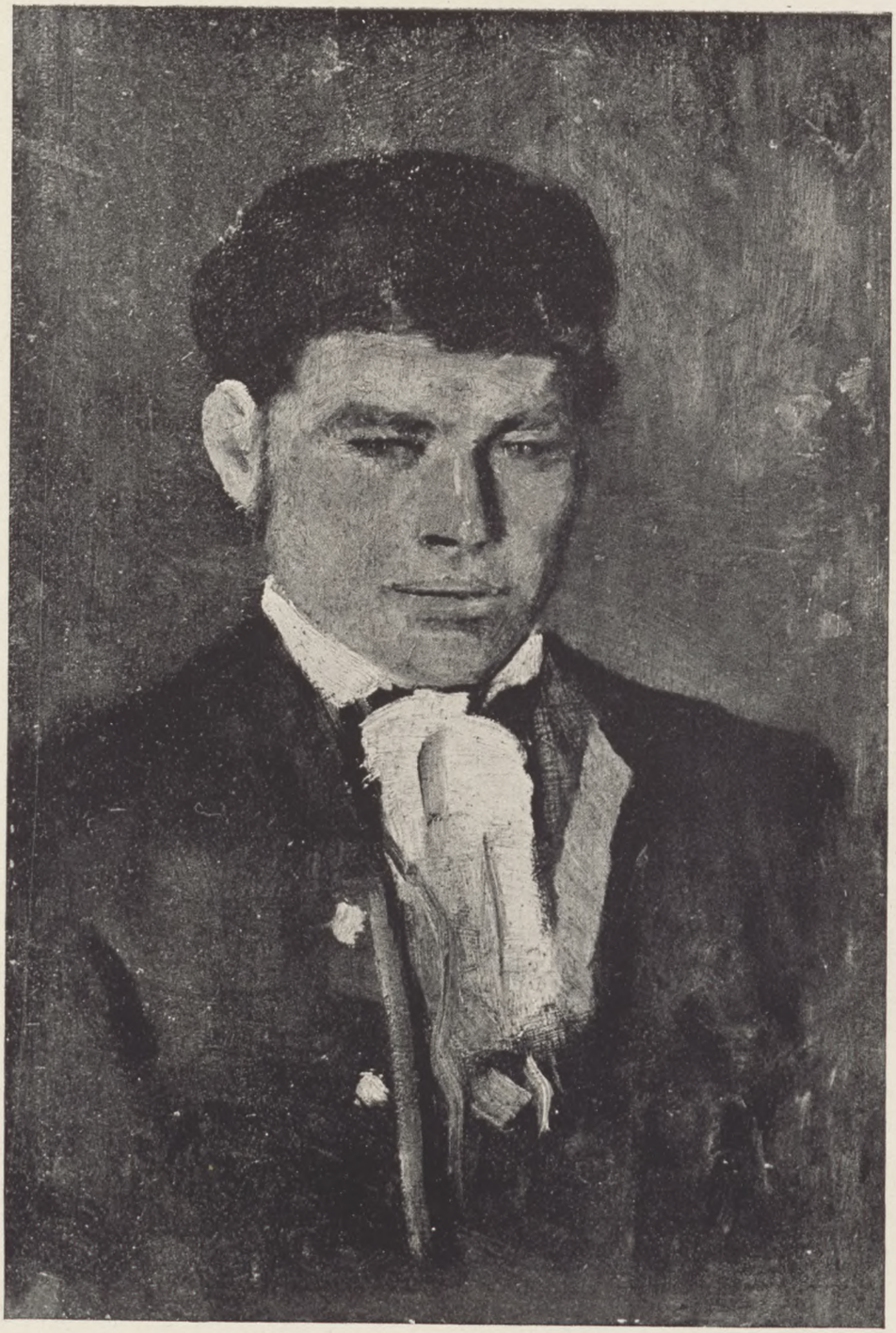

ORSZ. SZÉCHÉNYI KÖNYVTÁR

XII Szepesi szász

Kócos hajú XIII

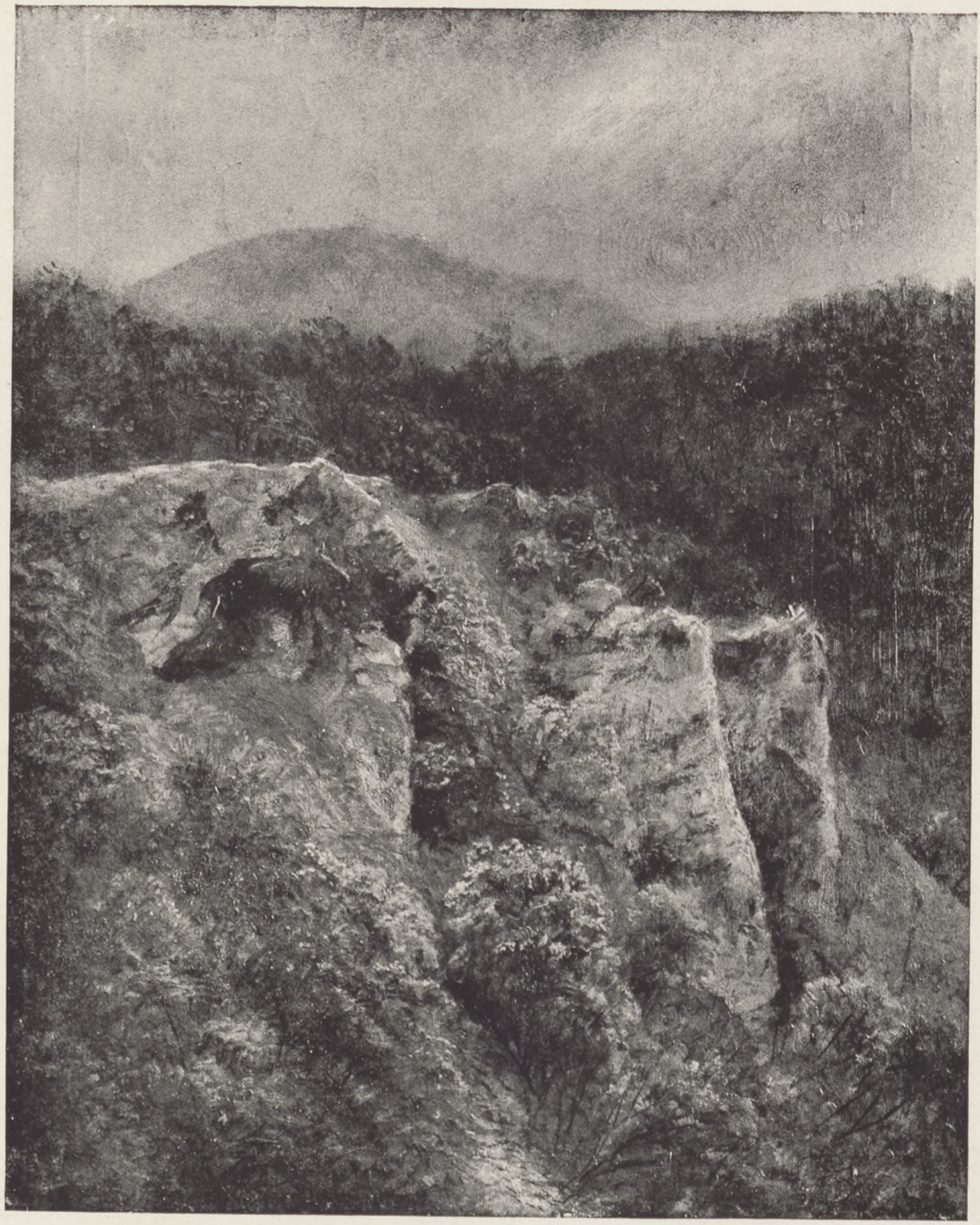

ORSZ. SZÉCHÉNYI KÖNYVTÁR

XIV Zugligeti sziklák

A Dunajec partján XV

ORSZ. SZÉCHÉNYI KÖNYVTÁR

XVI Tanulmányfej

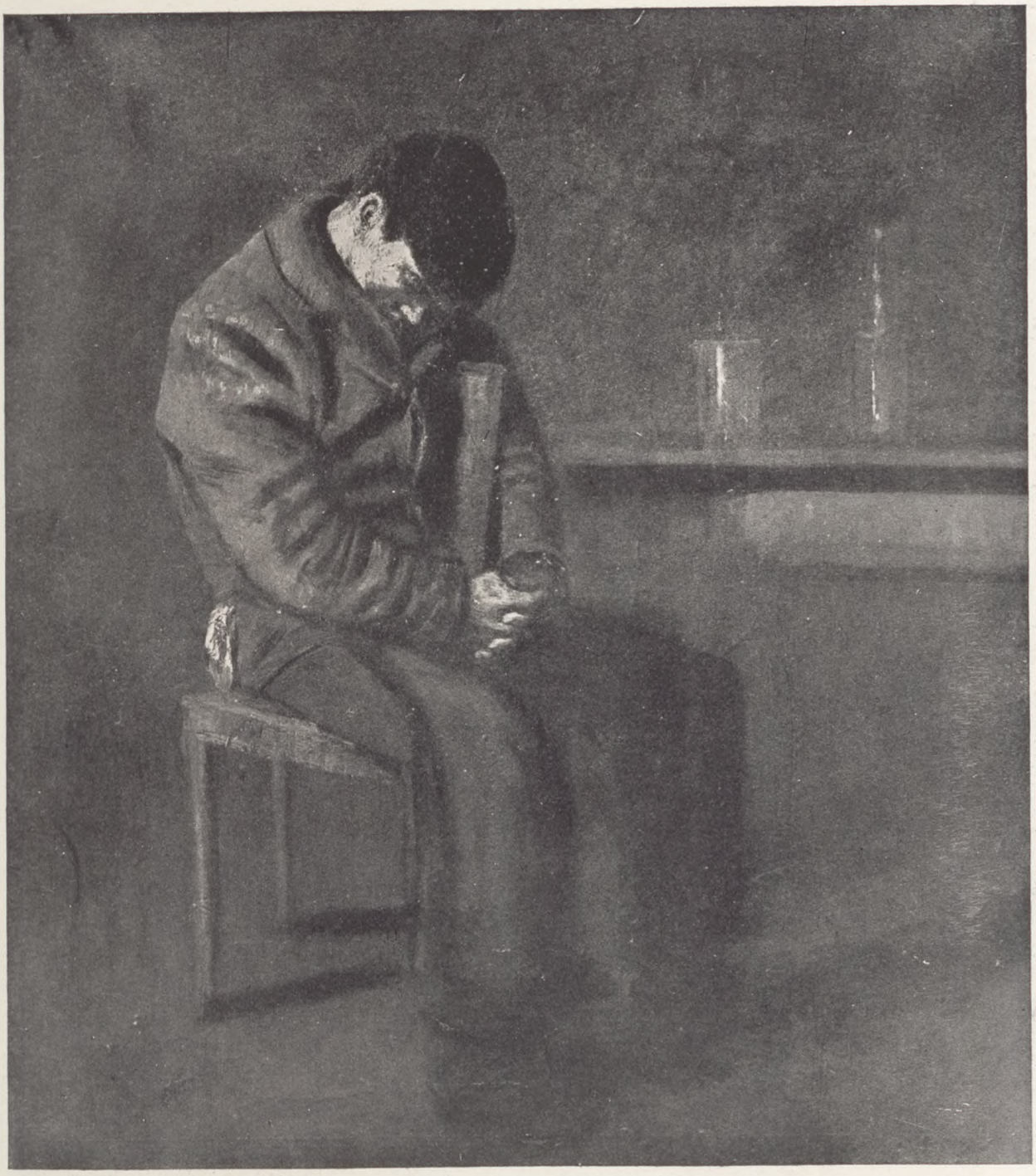

Részeg XVII

ORSZ. SZÉCHÉNYI KÖNYVTÁR

XVIII Verekedés után

Utcai gyülekezet XIX

ORSZ. SZÉCHÉNYI KÖNYVTÁR

XX Tátrai havasok

Tavasz XXI

ORSZ. SZÉCHÉNYI KÖNYVTÁR

XXII Borus éjszaka

Ég a falu XXIII

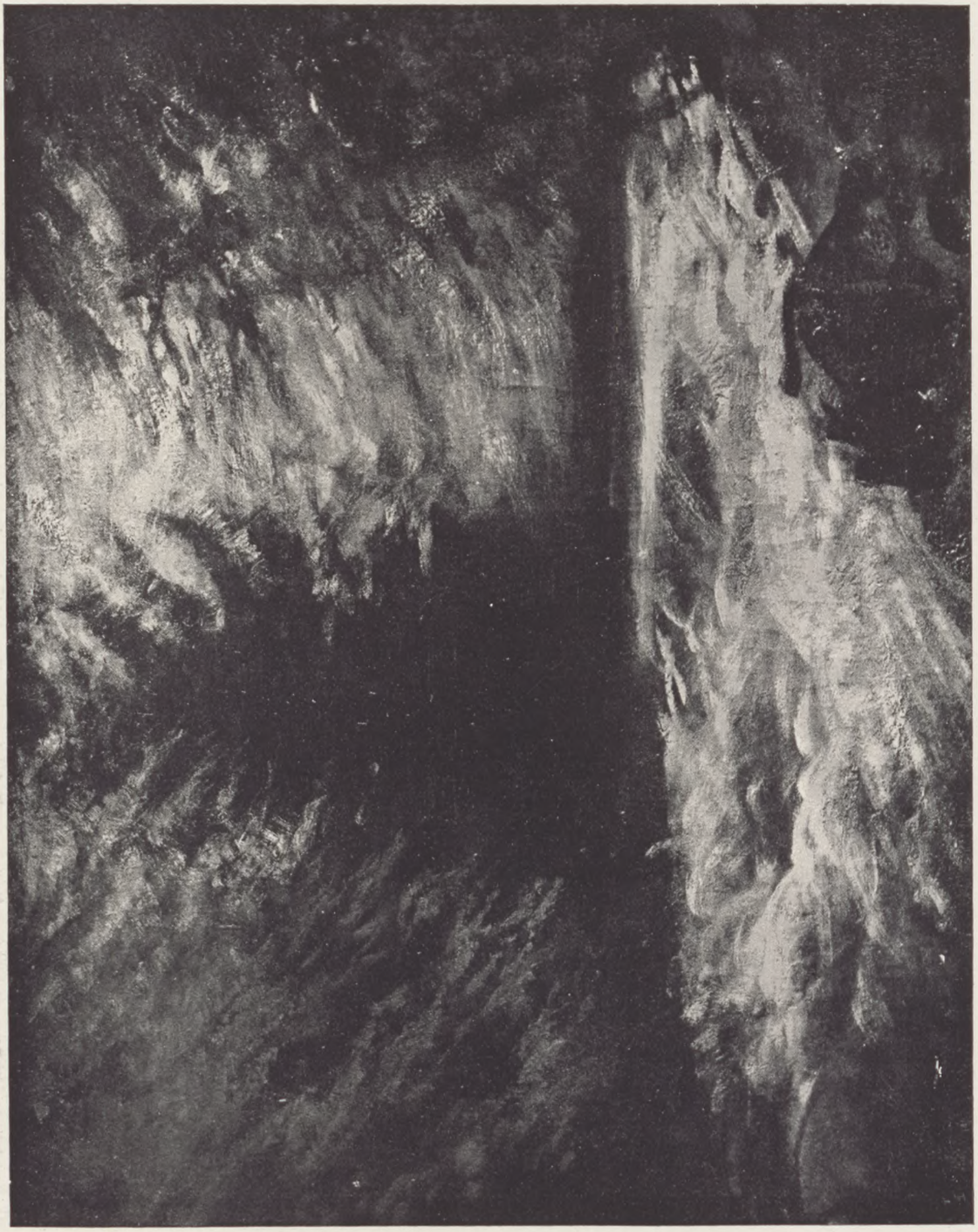

ORSZ. SZÉCHÉNYI KÖNYVTÁR

XXIV Tarpatak

ORSZ. SZÉCHÉNYI KÖNYVTÁR

XXVI Komor Tátra

Téli kikötő XXVII

ORSZ. SZÉCHÉNYI KÖNYVTÁR

XXVIII Borús lapály

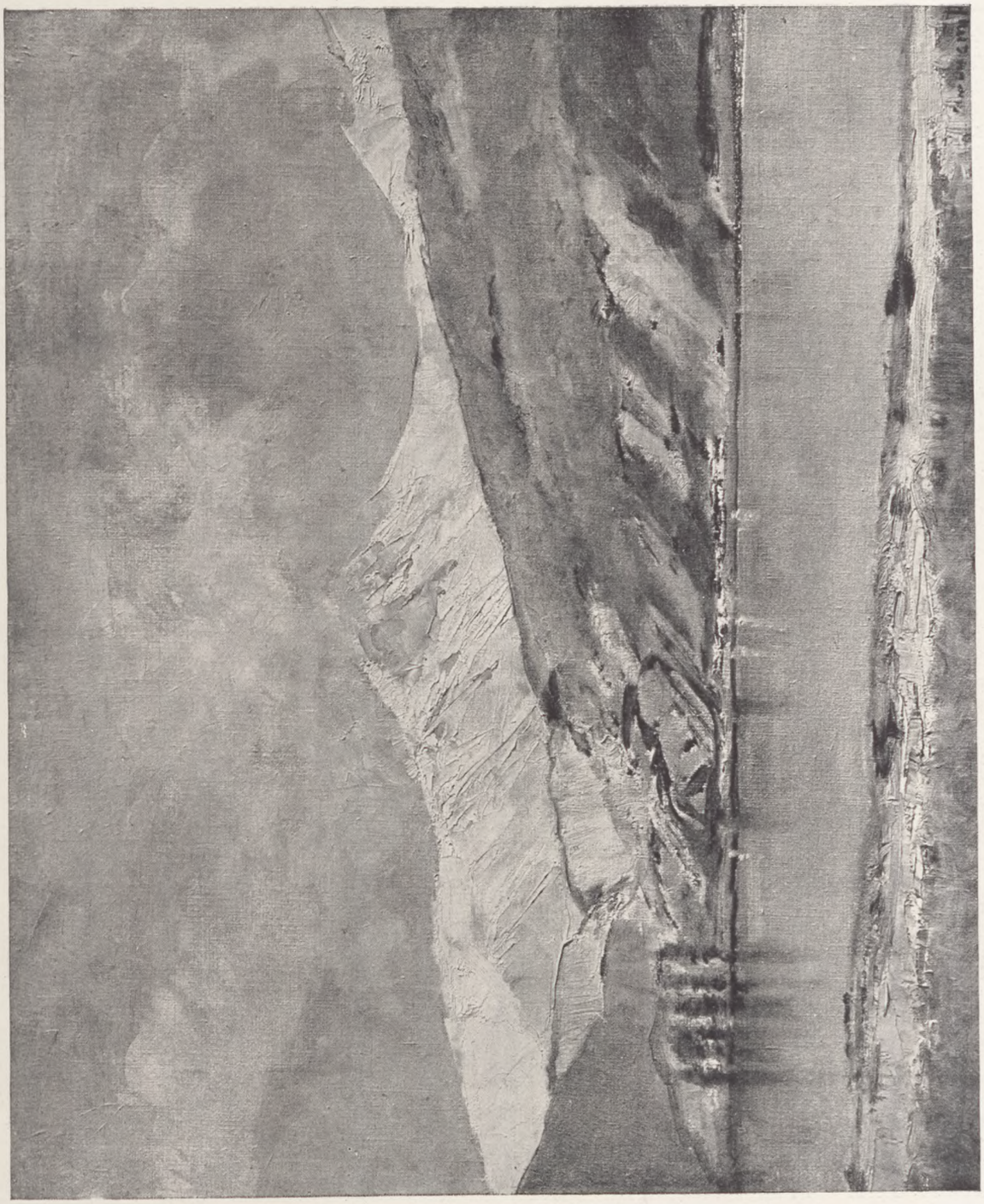

Derűs Tátra XXIX

ORSZ. SZÉCHÉNYI KÖNYVTÁR

XXX Első hó

Derengő hajnal XXXI

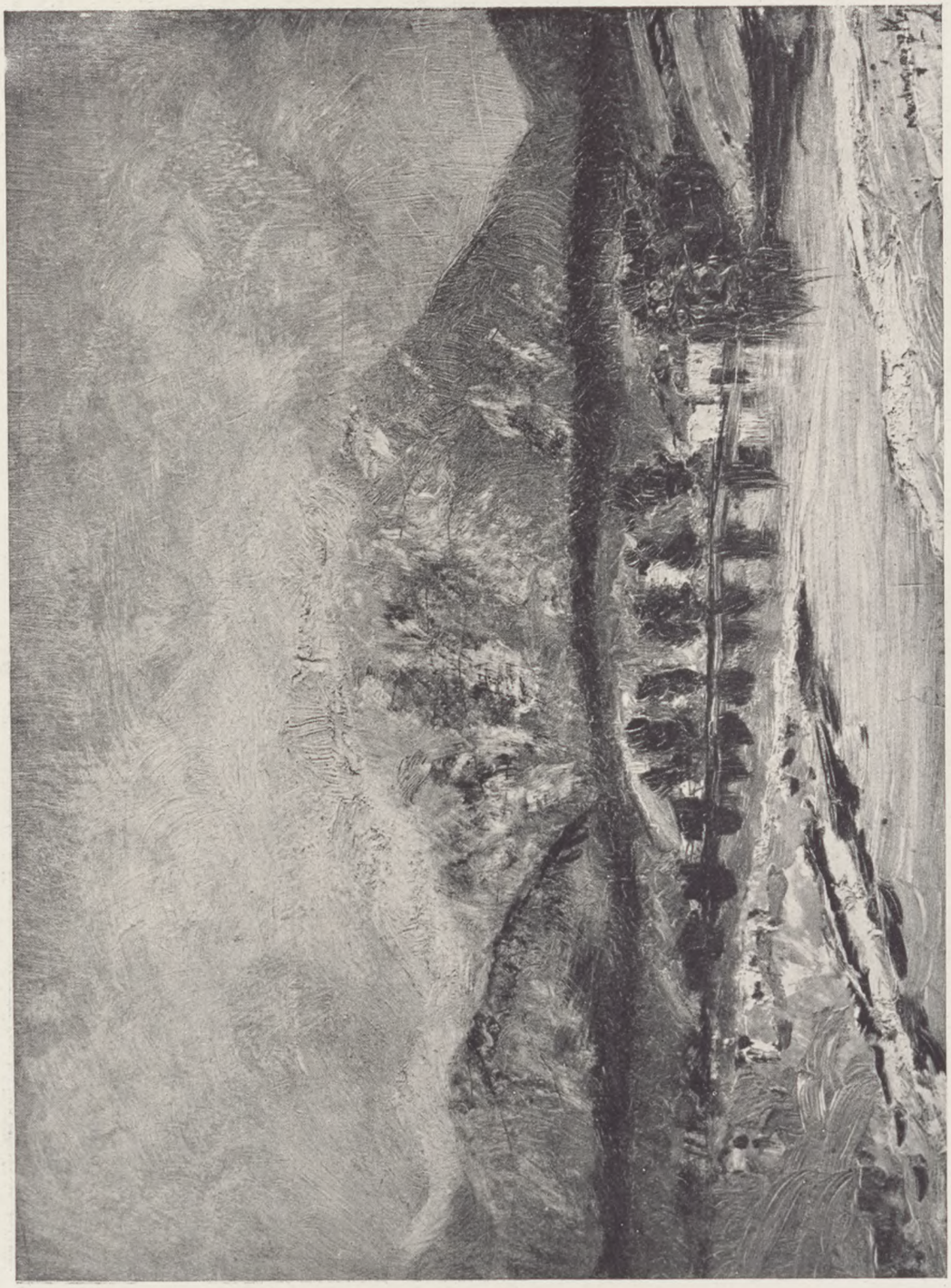

ORSZ. SZÉCHÉNYI KÖNYVTÁR

XXXII Árvíz

Csatakos út XXXIII

ORSZ. SZÉCHÉNYI KÖNYVTÁR

XXXIV Végtelen

MAGYAR NEMZETI GALÉRIA

Hóolvadás XXXV

ORSZ. SZÉCHÉNYI KÖNYV-TÁR

XXXVI Az öreg és a fiatal csavargó

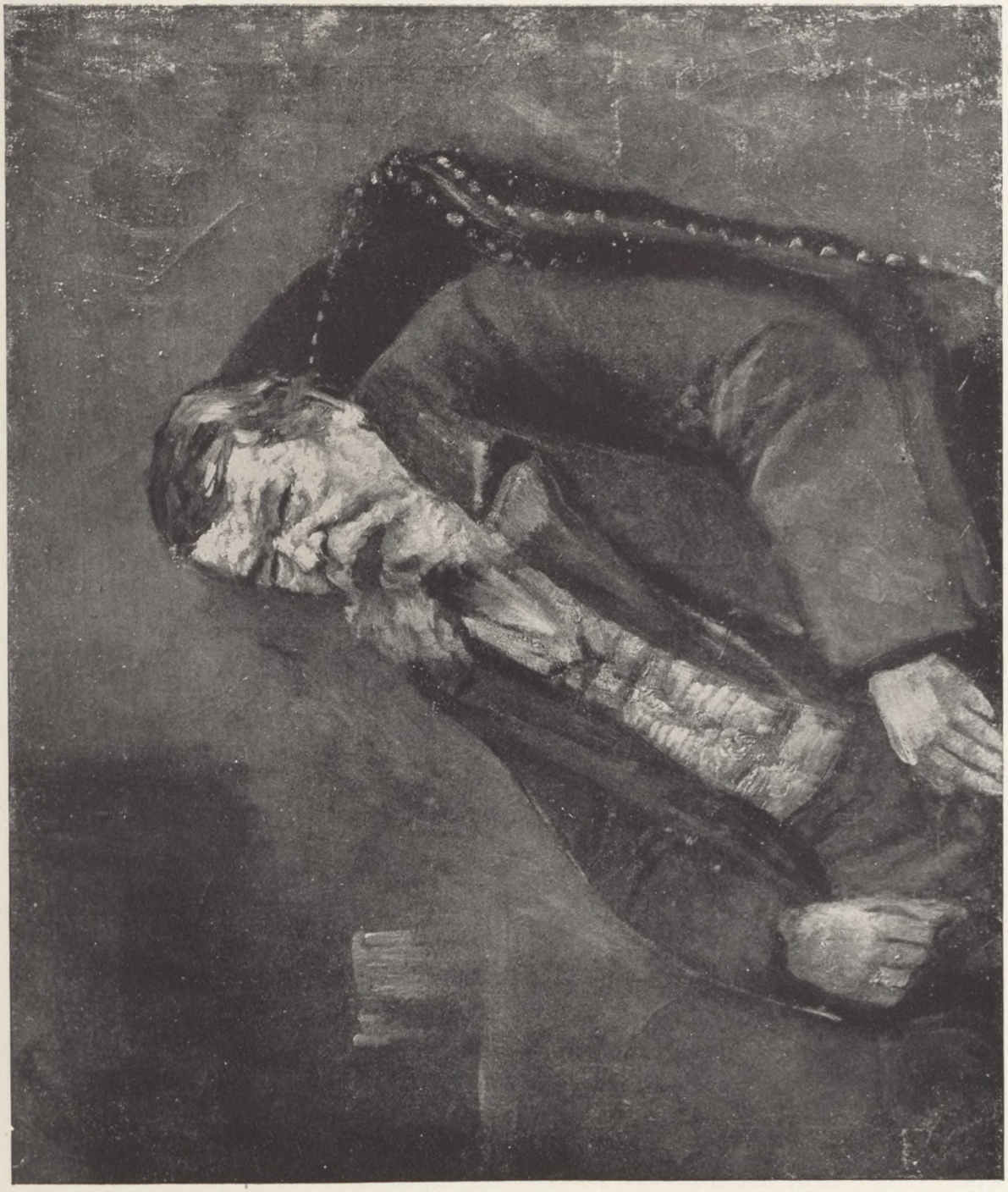

Mogorva öreg úr XXXVII

ORSZ. SZÉCHÉNYI KÖNYVTÁR

XXXVIII Tanulmányfej

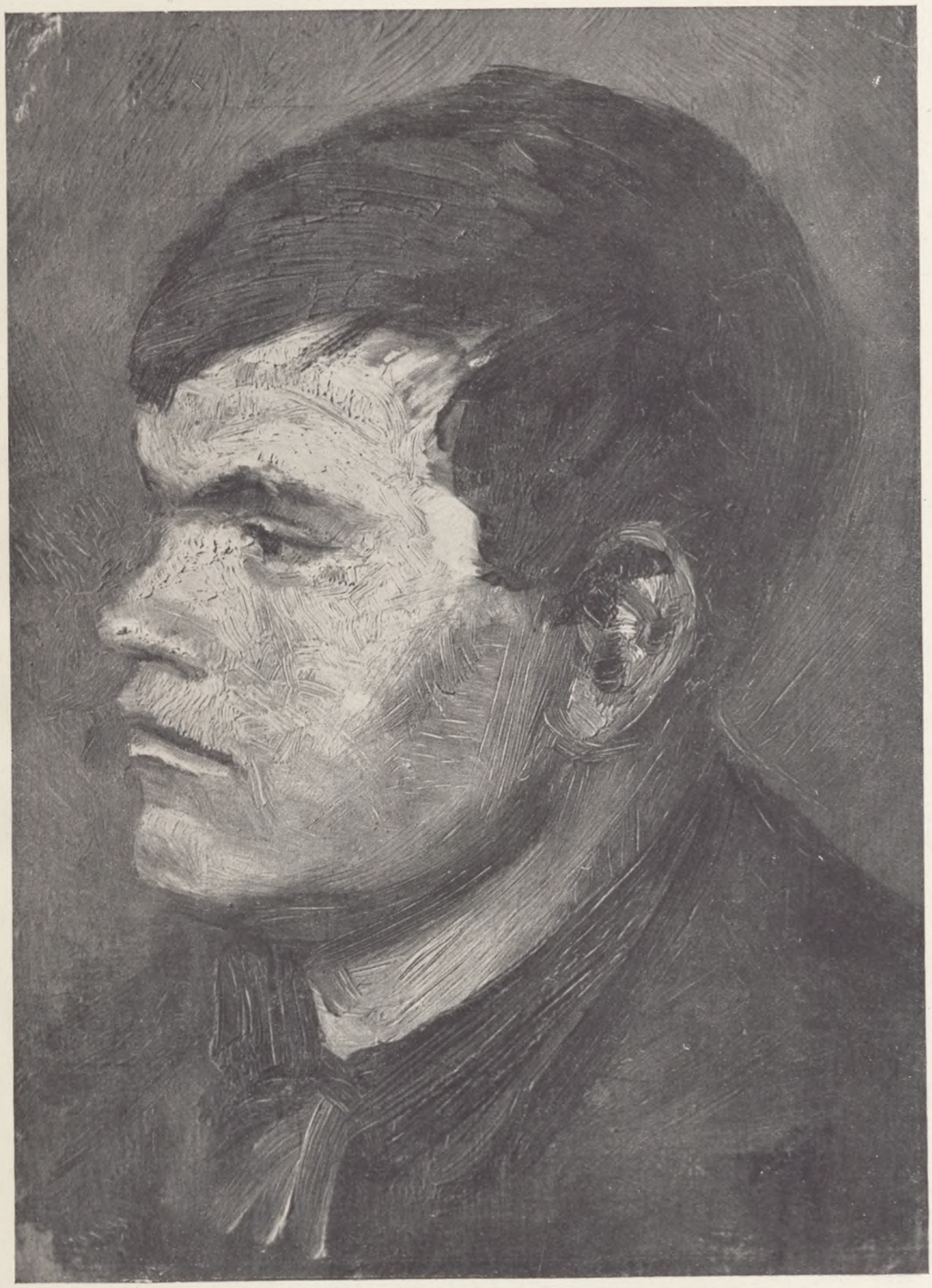

Tanulmányfej XXXIX

ORSZ. SZÉCHÉNYI KÖNYVTÁR

XL Tanulmányfej

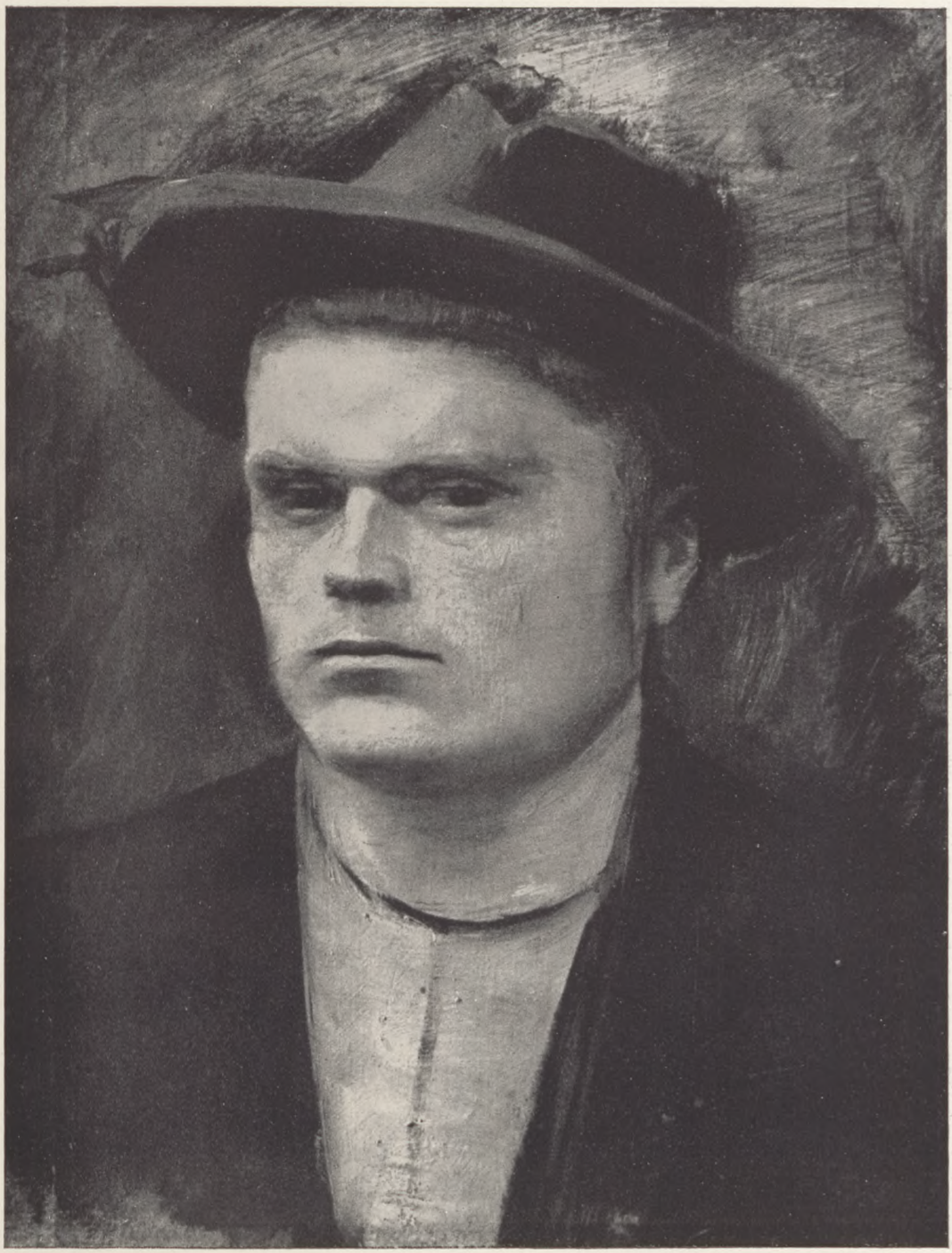

Tanulmányfej XLI

ORSZ. SZÉCHÉNYI KÖNYVTÁR

XLII Kocsmában

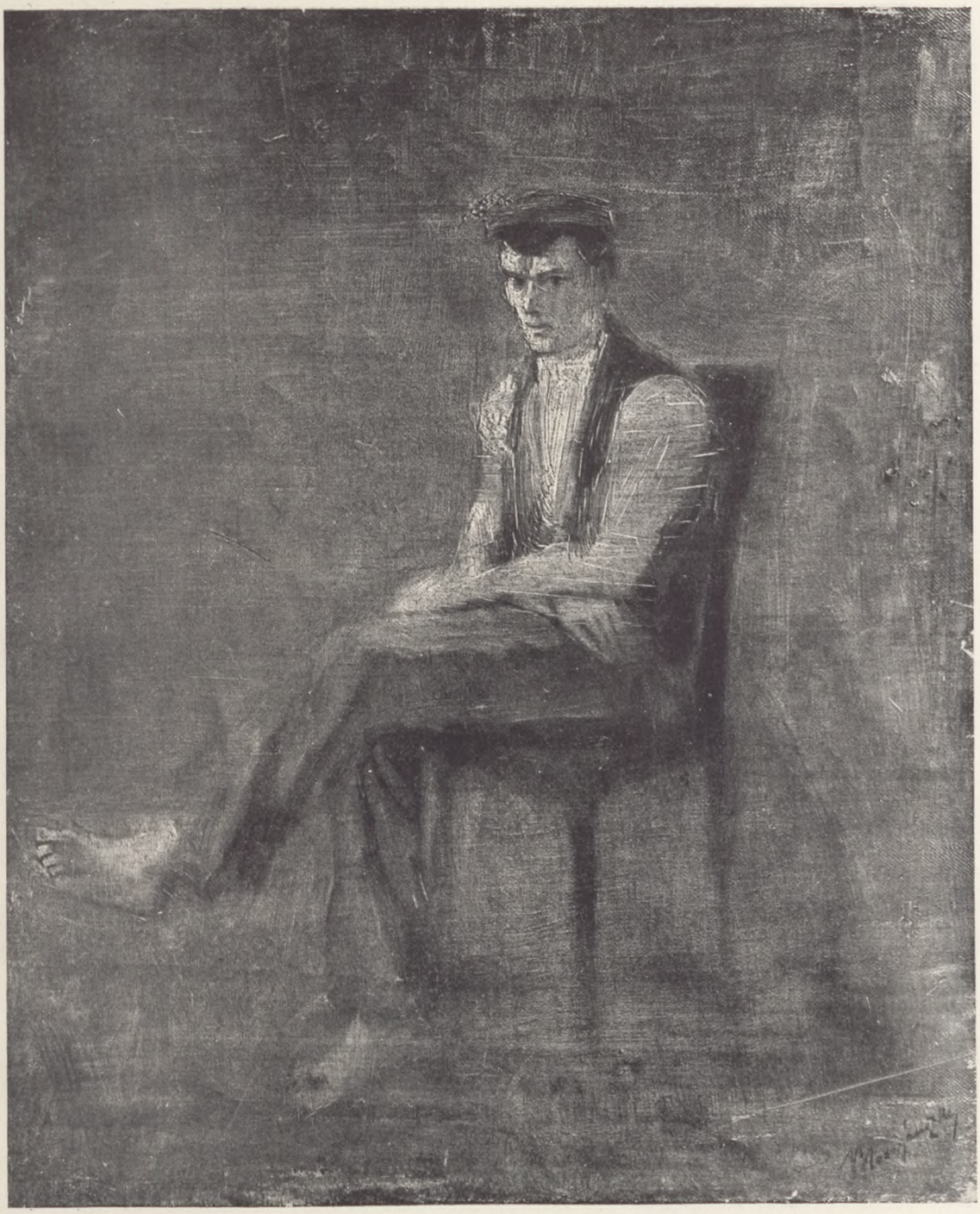

Ifjú XLIII

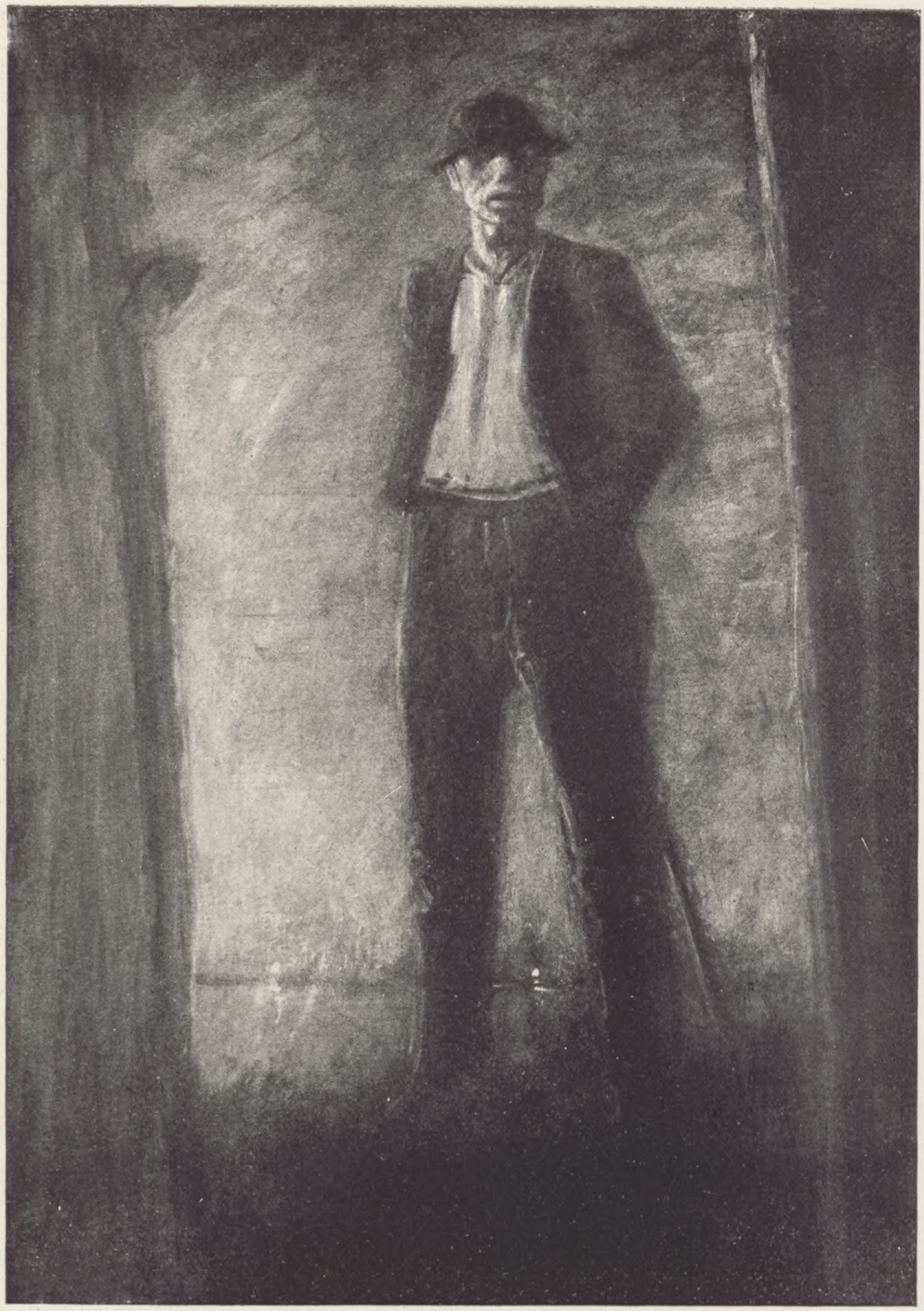

ORSZ. SZÉCHÉNYI KÖNYVTÁR

XLIV Éjszakában figyelő

Leselkedő XLV

ORSZ. SZÉCHÉNYI KÖNYVTÁR

XLVI Halódó

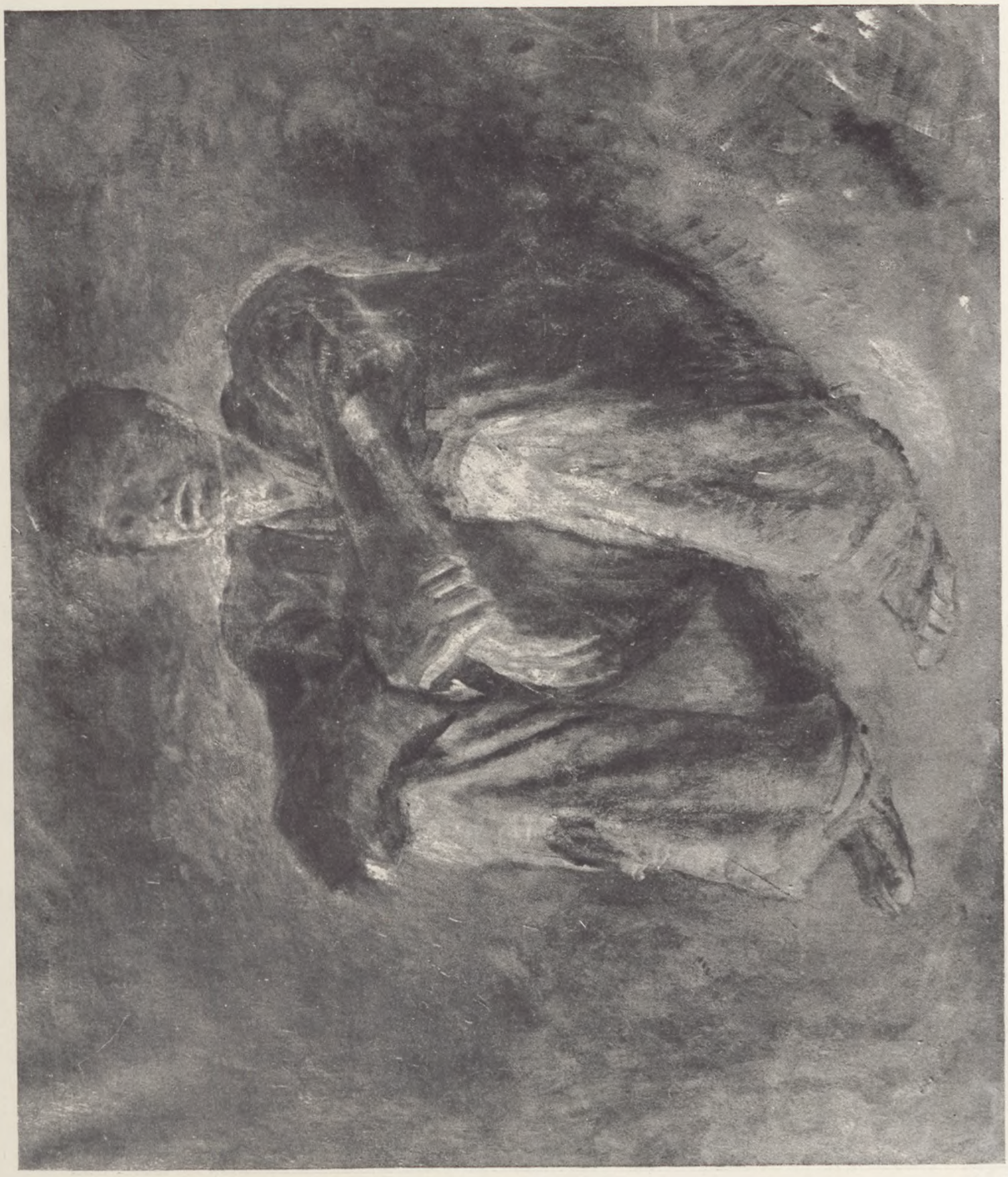

Ágrólszakadt XLVII

ORSZ. SZÉCHÉNYI KÖNYVTÁR

XLVIII Koldusasszony és vak fia

Ajtót nyitó XLIX

ORSZ. SZÉCHENYI KÖNYVTÁR

L Leselkedők

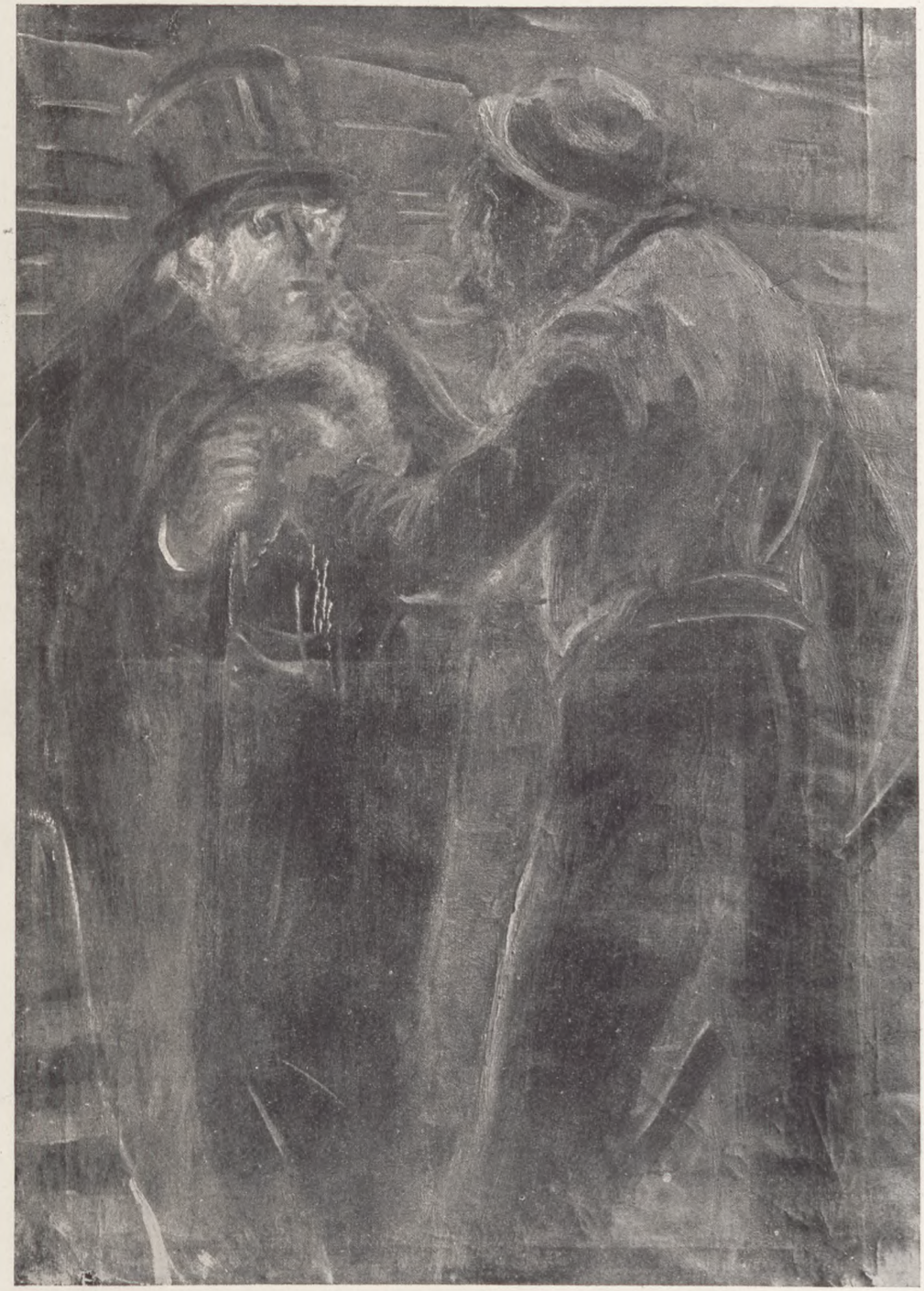

Rablótámadás LI

ORSZ. SZÉCHÉNYI KÖNYVTÁR

LII Töprengő

Támaszkodó LIII

ORSZ. SZÉCHÉNYI KÖNYVTÁR

LIV Csavargók az éjszakában

Lincselés LV

ORSZ. SZÉCHÉNYI KÖNYVTÁR

LVI Két fej

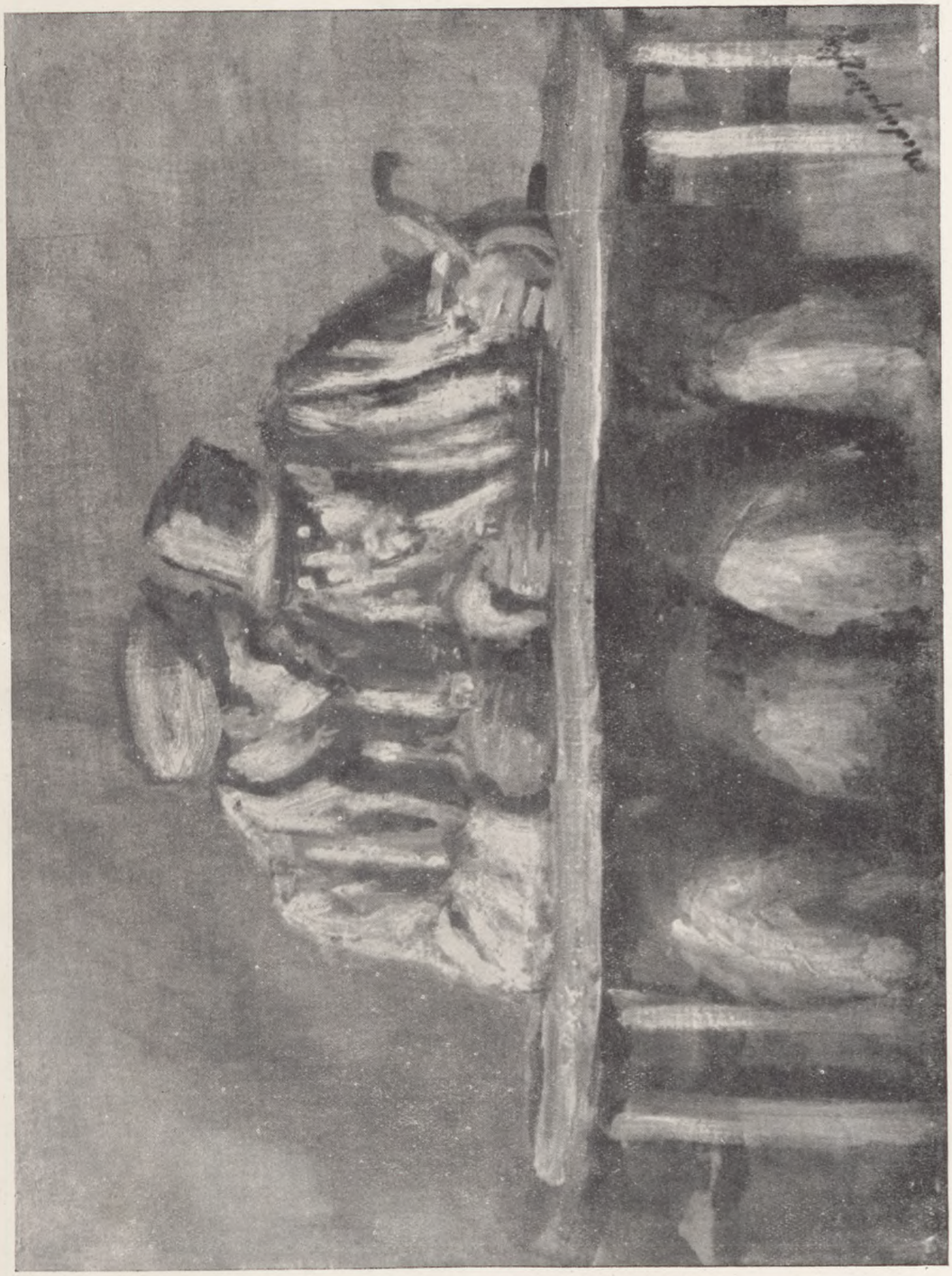

ORSZ. SZÉCHÉNYI KÖNYVTÁR

LVIII Útonálló

Zsákhordó LIX

ORSZ. SZÉCHÉNYI KÖNYVTÁR

LX Fal mentén

Henteslegény LXI

LXII Szerbiában

ORSZ. SZÉCHÉNYI KÖNYVTÁR

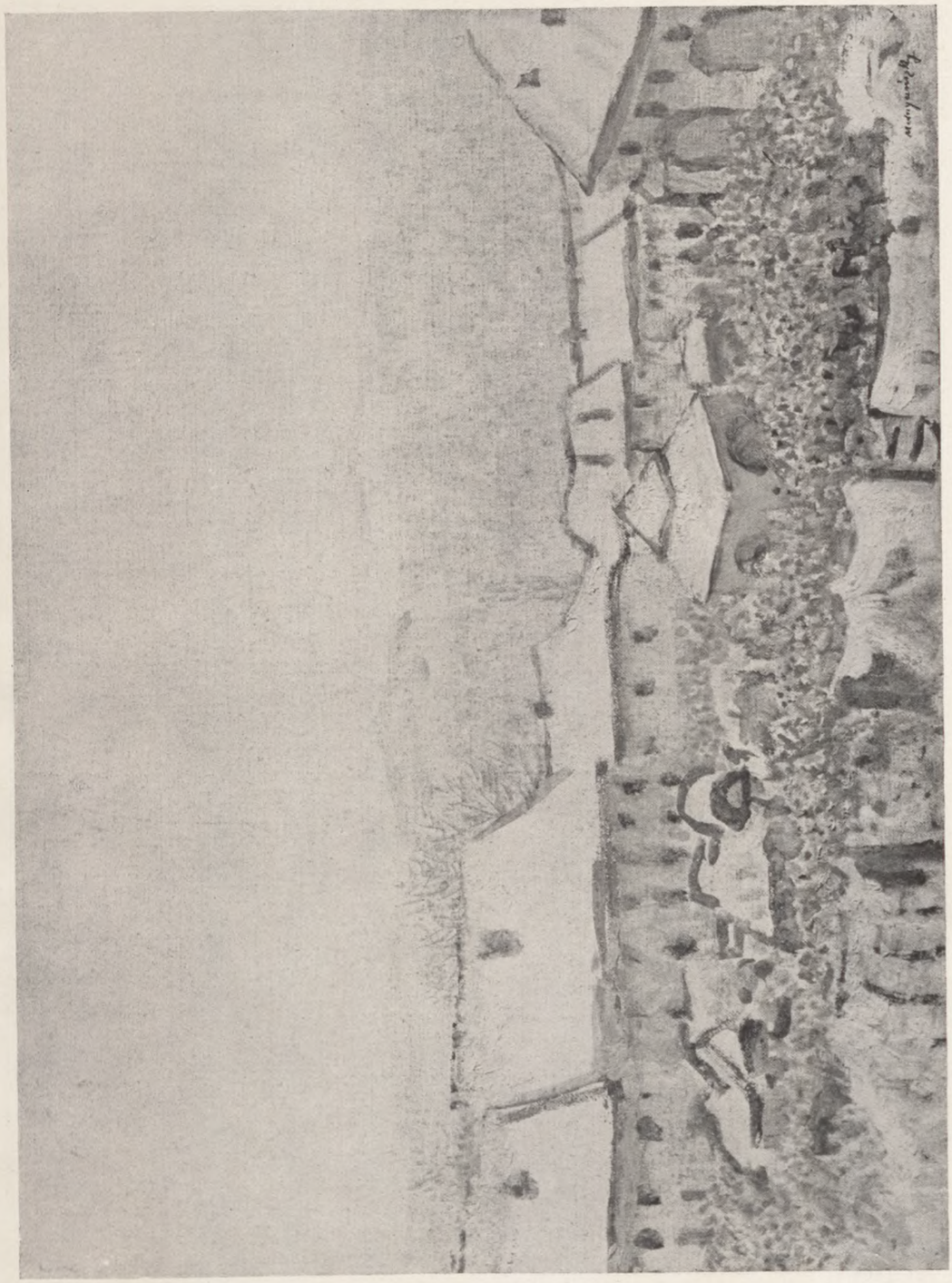

Bevonulás LXIII

ORSZ. SZÉCHÉNYI KÖNYVTÁR

LXIV Elesett orosz katona

Menekülők LXV

ORSZ. SZÉCHÉNYI KÖNYV-TÁR

LXVI Havasok alján

Táborozás LXVII

ORSZ. SZÉCHÉNYI KÖNYVTÁR

LXVIII Gyarmati katona

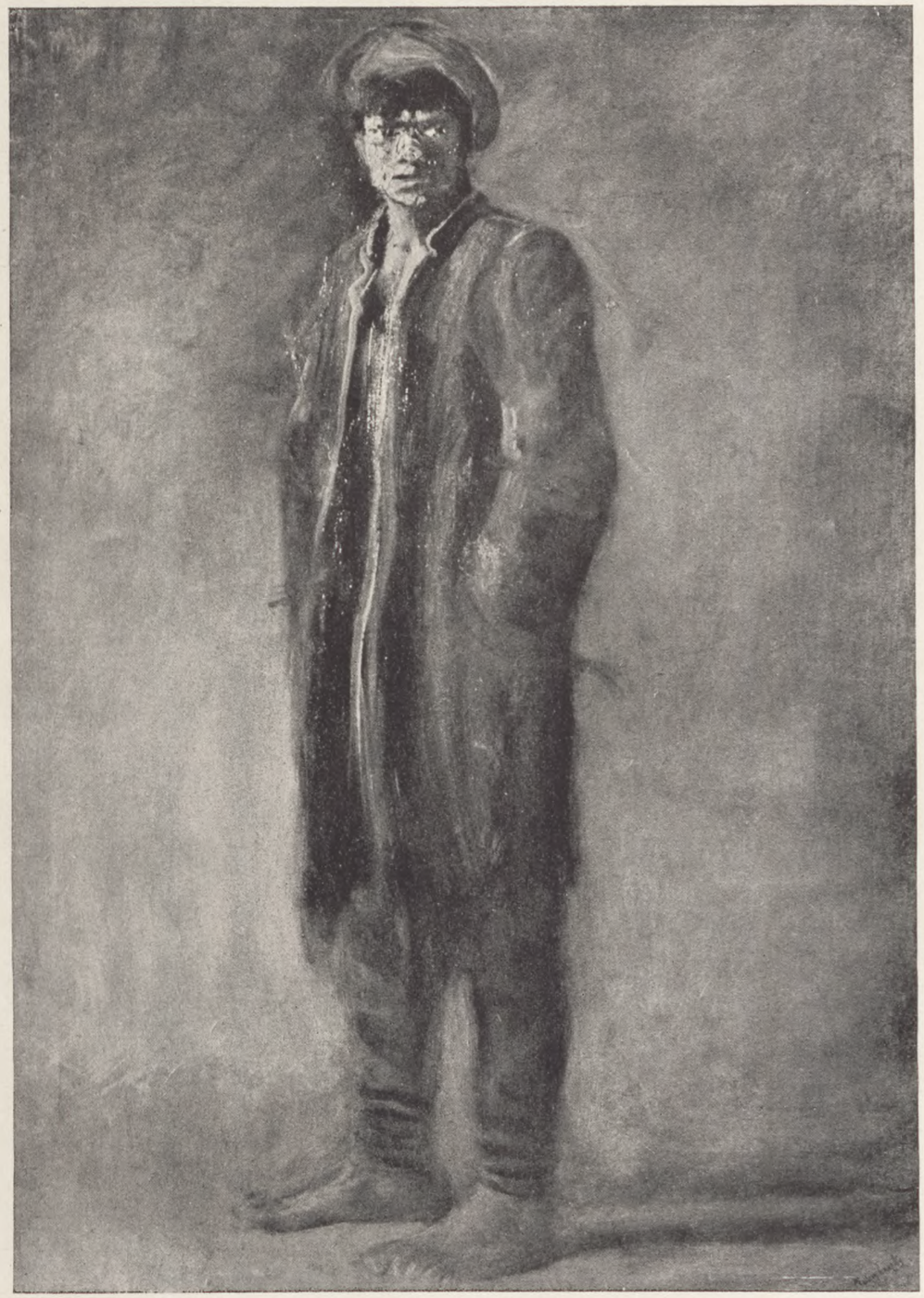

Orosz hadifogoly LXIX

ORSZ. SZÉCHÉNYI KÖNYV-TÁR

LXX Alpesi faluban (Változat)

Alpesi faluban LXXI

LXXII Epizód

ORSZ. SZÉCHÉNYI KÖNYVTÁR

Tüzelő ágyúk LXXIII

LXXIV Halottak

ORSZ. SZÉCHÉNYI KÖNYVTÁR

Pihenő trén LXXV

ORSZ. SZÉCHÉNYI KÖNYVTÁR

LXXVI Sorakozó

Tisztálkodó katonák LXXVII

ORSZ. SZÉCHÉNYI KÖNYVTÁR

LXXVIII Erdő szélén

Halottszállító kocsi LXXIX

ORSZ. SZÉCHÉNYI KÖNYVTÁR

K É P E K J E G Y Z É K E

I. Zuzmarás erdő	200 × 135	vászon	Párkány Frigyes dr.
II. Mocsaras táj	28 × 42	vászon	Wertheimer Adolf
III. Itató	—	vászon	—
IV. Erdő mélyén	32,5 × 22,5	fa	Székesfővárosi Képtár
V. Nyires	34 × 26	vászon	özv. Wolfner Józsefné
VI. Horgász	27 × 21	lemezpap.	Wolfner Gyula
VII. Hajléktalan	17,5 × 13	fa	Székesfővárosi Képtár
VIII. Tavasz a Gellérthegyen	39 × 50	vászon	Wolfner Gyula
IX. Udvar	25,5 × 32	vászon	Magántulajdon
X. Fénykódös vizi táj	28 × 48	vászon	Wolfner Gyula
XI. Faluvégén	28 × 43,5	vászon	Laub László dr.
XII. Szepesi szász	42 × 28	vászon	Wolfner Gyula
XIII. Kócos hajú	35 × 30	vászon	Wolfner Gyula
XIV. Zugligeti sziklák	75 × 55	vászon	Varga Ernő
XV. A Dunajec partján	130 × 110	vászon	Mészáros Ferenc
XVI. Tanulmányfej	43 × 32	fa	Erődi-Harrach Béla dr.
XVII. Részeg	95 × 84	vászon	Wolfner Gyula
XVIII. Verekedés után	83 × 67	vászon	Wolfner Gyula
XIX. Uccai gyülekezet	46 × 37	fa	Wolfner Gyula
XX. Tátrai havasok	130 × 168	vászon	Balázs Lászlóné
XXI. Tavasz	110 × 135	vászon	Müller Ede
XXII. Borús éjszaka	34 × 42	vászon	Rassay Károly
XXIII. Ég a falu	29 × 36	vászon	Rassay Károly
XXIV. Tarpatak	75 × 105	vászon	Varga Ernő
XXV. Fatörzsek	20 × 30	fa	Laub László dr.
XXVI. Komor Tátra	60 × 40	vászon	Laub László dr.
XXVII. Téli kikötő	28 × 36	vászon	Laub László dr.
XXVIII. Borús lapály	68 × 90	vászon	Tamás Henrik

XXIX.	Derűs Tátra	34 × 40	vászon	Laub László dr.
XXX.	Első hó	25 × 37	vászon	Erődi-Harrach Béla dr.
XXXI.	Derengő hajnal	34 × 48,5	vászon	Laub László dr.
XXXII.	Árvíz	22 × 30	vászon	—
XXXIII.	Csatakos út	28,5 × 36,5	vászon	Székesfővárosi Képtár
XXXIV.	Végtelen	70 × 105	vászon	Varga Ernő
XXXV.	Hóolvadás	42 × 63	vászon	Adler Gyula
XXXVI.	Az öreg és a fiatal csavargó	60,5 × 75	vászon	Magántulajdon
XXXVII.	Mogorva öreg úr	94 × 114	vászon	Magántulajdon
XXXVIII.	Tanulmányfej	41,5 × 29,5	vászon	Magántulajdon
XXXIX.	Tanulmányfej	41,5 × 29,5	vászon	Magántulajdon
XL.	Tanulmányfej	47 × 29,5	vászon	Magántulajdon
XLI.	Tanulmányfej	53 × 42	vászon	Magántulajdon
XLII.	Kocsmában	162 × 129	vászon	Magántulajdon
XLIII.	Ifjú	38 × 32	vászon	Magántulajdon
XLIV.	Éjszakában figyelő	100 × 70	vászon	Magántulajdon
XLV.	Leselkedő	45 × 35	vászon	Laub László dr.
XLVI.	Halódó	82 × 100	vászon	Eisler M. József dr.
XLVII.	Ágrólszakadt	124 × 140	vászon	Magántulajdon
XLVIII.	Koldus asszony és vak fia	57 × 42	vászon	Laub László dr.
XLIX.	Ajtót nyitó	21,5 × 16	vászon	Eisler M. József dr.
L.	Leselkedők	32 × 25	lemezpap.	Laub László dr.
LI.	Rablótámadás	100 × 70	vászon	Magántulajdon
LII.	Töprengő	58 × 46	vászon	Magántulajdon
LIII.	Támaszkodó	100 × 80	vászon	Magántulajdon
LIV.	Csavargók az éjszakában	92 × 110	vászon	Barta Károly
LV.	Lincselés	23,5 × 31	fa	Magántulajdon
LVI.	Két fej	35 × 45	vászon	Laub László dr.
LVII.	Cinkosok	23 × 29,5	fa	Eisler M. József dr.
LVIII.	Utonálló	31 × 23	fa	Magántulajdon
LIX.	Zsákhordó	100 × 70	vászon	Barta Károly
LX.	Falmentén	42 × 35	vászon	Magántulajdon
LXI.	Henteslegény	42 × 32	vászon	Varga Ernő
LXII.	Szerbiában	67,6 × 100	vászon	Szépművészeti Múzeum
LXIII.	Bevonulás	40 × 55	vászon	Székesfővárosi Képtár
LXIV.	Elesett orosz katona	42,5 × 52	vászon	Magántulajdon
LXV.	Menekülők	80 × 100	vászon	Magántulajdon

LXVI. Havasok alján	70 × 100	vászon	Magántulajdon
LXVII. Táborozás	70 × 100	vászon	Magántulajdon
LXVIII. Gyarmati katona	50 × 30	vászon	Varga Ernő
LXIX. Orosz hadifogoly	100 × 70	vászon	Magántulajdon
LXX. Alpesi faluban (változat)	45,5 × 60	vászon	Magántulajdon
LXXI. Alpesi faluban	49 × 66	vászon	Laub László dr.
LXXII. Epizód	60 × 75	vászon	Magántulajdon
LXXIII. Tüzelő ágyuk	34 × 50	vászon	Magántulajdon
LXXIV. Halottak	28 × 42	fa	Magántulajdon
LXXV. Pihenő trén	29 × 39	fa	Laub László dr.
LXXVI. Sorakozó	42 × 57,5	vászon	Magántulajdon
LXXVII. Tisztálkodó katonák	42 × 52,5	vászon	Magántulajdon
LXXVIII. Erdő szélén	—	vászon	—
LXXIX. Halottszállító kocsi	30,5 × 47	vászon	Magántulajdon
LXXX. Enyészet	70 × 100	vászon	Magántulajdon

A felvételeket a Magyar Film Iroda (Petrás István) készítette.

ORSZ. SZÉCHÉNYI KÖNYVTÁR

MEDNYÁNSZKY